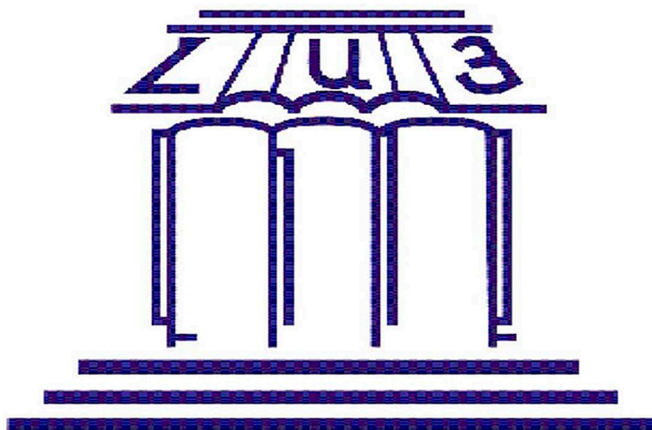

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Մույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
նշ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

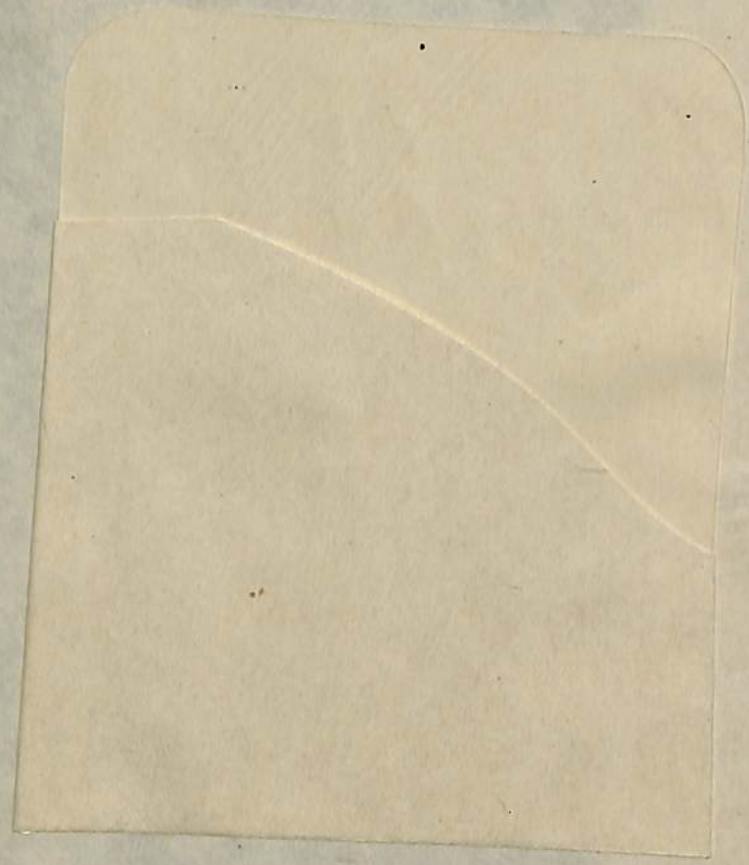
Adapt — remix, transform, and build upon the material

371

31573

4-68

5 JUN 1953

26 JUN 2013

14 NOV 2009

ՊՐՈԼԵՏԱՐԵՆԻՐ ԲՈԼՈՐ ՅԵՐԿՐԵՆԻՐ, ՄԿԱՑԵՔ

ԳԻՏԱԿԱՆ ՍՈՑԻԱԼԻԶՄԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

3K13

4-68

Կր.

87

ԿԱՆԼ ՄԱՐԲՍ ՅԵՎ ՖՐԻՂՐԻՍ ԵՆԳԵԼՍ

1924

1008
38267

ԿՈՄՈՒՆԻՍՏԱԿԱՆ ՄԱՆԻՓԵՍՏ

Ներածություն յեվ պարզաբանումներ
Դ. ՌԵՍԶԱՆՈՎԻ

204036

2321

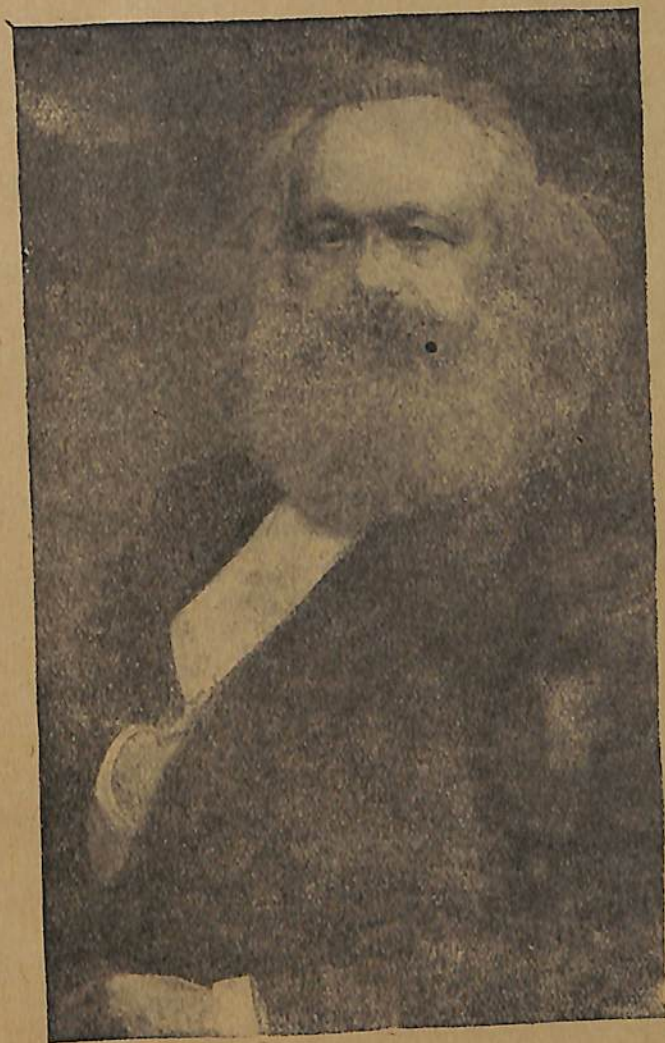
Հ. Ե. Ռ. Ֆ. ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ
ՄՈՍԿՎԱ 1924

ԿՈՄՊՈԶԻՄԵՆՏԱԿԱՆ ՄԱՆԻՓԵՍՏ
 Թարգմ. ընազրից—Պ. ՄԱԿԻՆՅԱՆԻ
 Ներածություն յեվ պարզաբանումներ
 Թարգմ.—Լ. ԱՐԵՍՅԱՆԻ
Խմբագր.—ԴՐ. ՍԻՄՈՆՅԱՆԻ

ՖԻԴՐԻԽ ԵՆԳԵԼՍ

ԿԱՐԼ ՄԱՐԻՍ

ՆԱԽԱԲԱՆ

Հայ ընկերները խնդրել են ինձ գրել նախա-
բան իմ ծանոթութուններով ուղեկցված «Կո-
մունիստական Մանիֆեստի» հրատարակության
առթիվ: Այդ խնդիրը ինձ գցում է զժվաբին
ղրության մեջ, վորովհետեւ յես քիչ եմ ծանոթ
հայ բանվորական շարժմանը: Դրա տեղ գերա-
դասում եմ մեջ բերել Ենգելսի մի հին նամակը,
վորի մեջ խոսվում է Հայաստանի մասին: Չգի-
տեմ ով եր այն սոցիալիստը, վոր ուղարկել
եր Ենգելսին Մանիֆեստի թարգմանութուն-
նը, բայց անտարակույս Ենգելսը հիմք ու-
ներ չվստահելու նրան՝ լավ իմանալով, թե
նացիոնալ—սոցիալիստները ազգային ազատա-
գրման նպատակների համար վորքան մեծ հեշ-
տությամբ պատրաստեն ոգտագործել ամեն մի
ծրագիր՝ հարմարեցնելով այն իրենց կարիքնե-
րին: Այլ բան է Հայաստանի Կոմունիստական
Կուսակցութունը, վոր իր ծագման ուրից հան-
դիսանում է միջազգային Կոմունիստական Կու-
սակցության մի մասը: Ահա թե ինչ եղբուր Են-
գելսը 1894 թ. նոյեմբ. 23-ի նամակում:

«Թ Ա Ն Կ Ա Գ Ի Ն Ը Ն Կ Ե Ր!»

Յես ձեզ չափազանց շնորհակալ եմ «Գի-
տական սոցիալիզմի զարգացումը» վերնագիր
կրող բրոշյուրի հայկական թարգմանության, ապա

«Կոմունիստական Մանիֆեստի» թարգմանութեան համար: Յավոք սրտի յես անկարող եմ կատարել ձեր խնդիրը և գրել մի քանի խոսք «Մանիֆեստի» ձեր թարգմանութեան առթիւ: Յես չեմ կարող լավ գրել այն, ինչ հրատարակվելու է մի լեզվով, վոր չեմ հասկանում: Յեթե յես համաձայնվեմ ձեր խնդրի հետ, ապա չեմ կարող մերժել ուրիշներին, և այն ժամանակ կարող ե պատահել, վոր իմ խոսքերը անգիտակցորեն, գուցե և գիտակցաբար խեղաթյուրվեն և յես իմանամ այդ մասին միայն շատ տարիներ անց, կամ բոլորովին ել չիմանում:

Բացի այդ վորքան յես շնորհակալ եմ ձեր հայերի դրութեան մասին գրած հետաքրքրական ուրվագծից, այնուամենայնիվ յես ինձ իրավագոր չեմ համարում իմ կարծիքը հայտնել այն գործերի մասին, վոր ա՛նձամբ չեմ կարողացել ու: սուսնասիրել, մանավանդ վոր խոսքը վերաբերում է մի ճնշված ժողովրդի, վոր դժբախտություն ունի գտնվել ուսական դեպպոտիզմի Սցիլայի և Քարիբդայի ճիւղաններում, ըստ վորում լայի և Քարիբդայի ճիւղաններում, ըստ վորում ուսական դեպպոտիզմը չարաշահում է ազատարարի դերում, իսկ ստրուկ ուս մամուլը աշխատում է շահագործել հոգուտնվածողական ցարիզմի համակրանքի զգացման ամեն մի արտահայտություն դէպի հայկական ազատագրումը:

Իմ անկեղծ կարծիքը, վորպես մասնավոր մարդու, այն է, վոր Հայաստանի ազատագրումը տաճիկներից և ուսաններից հնարավոր կլինի այն

պահուն, յերբ խորտակվի ուսական ցարիզմը: Լավագուցն բաղձանքներով ձեր ժողովրդին Ձեզ անձնվեր՝ Ֆ. Ենգելս»:

Յերբ Մարքսի ընկերը գրում եր այս տողերը, Աբդուլ-Համիդի կառավարությունը նախապատրաստում եր հայերի մասայական կոտորապատրաստում եր հայերի մասայական կոտորածի, գրգռելով քրդերին նրանց դեմ: 1895 թվին այդ կոտորածի զոհերը տասնյակ հազարներով եյին հաշվում: Ավելի լավ չեր պահում ինքն իրեն արյունոտ Նիկոլայի կառավարությունը: Տաճկահայերին ցույց տալու նպատակով, թե վորքան անհիմն են ուս ցարի վրա դրվող հույսերը, նրա կովկասյան սատրապները հայերին հալածել են սկսում և գրգռում են հայերին ու թուրքերին իրար դեմ:

Այդպես քսան տարվա ընթացքում հայ գյուղացիներն ու բանվորները սեփական վորձով համոզվում եյին, վոր քանի իշխում են կալվածատերերն ու բուրժուազիան, նրանք դատապարտված են անհուսալի քաղաքական և սոսակական ստրկութեան: Իմպերիալիստական պատերազմը, վոր ել ավելի բազմաթիվ զոհեր խլեց հայ ժողովուրդից, ցույց տվեց, վոր վոչ մի հույս չկա և Անտանտի միջամտությունից ու միակ հրդային Ռուսաստանի հետ, վոր միանգամ ընդմիջտ վերջ տվեց ցարիզմին և հին տիրապետող դասակարգերին:

Հայ բանվորները, վոր արդեն մտնում են

Կոմունիստական կուսակցության մեջ, պետք է գործ դնեն իրենց բոլոր ջանքերը, քաշելու դեպի նրա շարքերը իրենց այն ընկերներին, վորոնք չեն գիտակցում դեռ, վոր միջազգային կապիտալի և գիշատիչ իմպերիալիզմի դեմ մղվող պայքարում լավագույն հուսատու հենարանը միջազգային Կոմունիստական կուսակցությունն է, վոր այլազան ազգերի պրոլետարների—ռուսների, վրացիների, թուրքերի լիակատար համերաշխությունը միայն կարող է խանգարել կալվածատերերին ու կապիտալիստներին գրգռել իրար դեմ զանազան ժողովուրդների աշխատավոր տարրերը:

Յեվ բանվոր զանգվածների լուսավորության գործում լավագույն ուղեցույցն է հանդիսանում «Կոմունիստական Մանիֆեստը»: Նրա «Պրոլետարներ բոլոր յերկրների, միացեք» նշանաբանով հայ Կոմունիստները կարող կլինեն ամրապնդել իրենց կազմակերպությունը և ապացուցել գյուղացիներին, վոր ազատել կալվածատերերի ու բուրժուազիայի շահագործումից կարող են միայն Կոմունիստական կուսակցությունը և Խորհրդային իշխանությունը:

Դ. ՌՅԱԶԱՆՈՎ

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Մեր կուսակցութիւնը՝ Ռուսաստանի կոմունիստական կուսակցութիւնը կոչվում ե կոմունիստական, վորովհետեւ նրա ծրագրի, նպատակների ու խնդիրների հիմքն ե կազմում «կոմունիստական Մանիֆեստ»-ը:

Այդ Մանիֆեստը—նպատակների և խնդիրների ազդարարումը—հրատարակեց 1848 թ. փետրվարի յերկրորդ կիսին «կոմունիստների Միութիւնը», վոր իրավացիորեն կարող ե կոչվել արդի միջազգային կոմունիստական կուսակցութեան վորրանը: Մանիֆեստը գրել են յերկու գերմանական կոմունիստներ՝ Կ. Մարքսը և Ֆ. Ենգելսը:

Այսպիսով «կոմունիստական Մանիֆեստի» և «կոմունիստների Միութեան» պատմութիւնը միաժամանակ թե մեր կուսակցութեան ծրագրի և թե կոմիւնտերնի պատմութիւնն ե: Այդ իսկ պատճառով մենք անհրաժեշտ ենք համարում ծանոթացնել ընկերներին կոմունիստների Միութեան պատմութեան հետ: Տեսնենք ուրեմն, թե ինչպես ե առաջ յեկել այդ Միութիւնը և ով ե յեղել նրա հիմնադիրը:

Կոմունիստների Միութեան անդամների մեծ մասը գերմանացի եր և բանվոր, ուստի անհրաժեշտ ե դռնալ դեպի Գերմանիան:

Մինչեւ 1830 թիւը Գերմանիայում գրե-

Թե անբաժան միահեծան իշխանություն եր տիրում. այդ յերկերը բաժանված եր մի քանի տասնյակ պետությունների, վորոնցից ամենախոշորը Պրուսիան եր: Յերբ Գերմանիան ազատվեց Նապոլեոնի լծից (1815 թ.), գերմանական Թագավորները չկատարեցին մինչ այդ ժողովրդին խոստացած զիջումները և ամեն ինչ Թողին Նախկին դրություն մեջ: Ի պատասխան Թագավորների վրտնձգությունների, ուսանող յերիտասարդությունը սկսեց գաղտնի կազմակերպություններ սարքել և ձեռնարկել Թագավորական իշխանության ատելի սպասավորների սպանություն: Թագավորները, հենված ուսական ցարի և ավստրիական կայսրի ոգնություն վրա, այդ շարժմանը պատասխանեցին անխնա հալածանքով, վորին շունչ տվողը ավստրիական առաջին մինիստր Մետերնիխն եր:

Հալածանքի հաջողությունը նպաստում եր և հարեվան Ֆրանսիայի դրությունը: Այդ ժամանակ Ֆրանսիայում, վոր 18-րդ դարի վերջին ջախջախիչ հարված հասցրեց հին կարգերին, ազատագրական ամեն տեսակի շարժում կարծես ճնշված եր արդեն: Նապոլեոնի տապալումից հետո վերականգնվեց Նախկին Բուրբոնների իշխանությունը, վորոնք վոչինչ չեյին մոռացել ու վոչինչ նոր բան սովորել: Բուրբոնների տիրապետությունը տեվեց 1815 թ. մինչեվ 1830 թ.: Այդ ժամանակաշրջանը սովորաբար կոչվում ե ուստա վրացիայի,

Թյուրկերի ատումը 29 հուլիսի 1830 թ.

այսինքն՝ հին կարգերի, թագավորական հին տան վերականգնման ե պ ո խ (ժամանակաշրջան)։

Թագավորի հետ վերադարձած եմիգրանտները աշխատում էին իրապես վերականգնել հին կարգերը, սակայն ամբողջապես այդ չեղ հաջողվում։ Նրանք զրկեցին քաղաքական իրավունքներից վոչ միայն բանվորներին, այլ նույն իսկ բուրժուազիայի խոշոր մեծամասնությունը, հարկադրեցին պետությունը վճարել իրենց վիթխարի գումար այն հողերի փոխարեն, վոր չեյին կարող յետ առնել։

Բուրժուաների բոլոր հակառակորդների մեջ մերձեցում տեղի ունեցավ։ Ազատասեր բուրժուազիան միացավ բանվորների հետ, խոստանալով նրանց ոսկե սարեր, հաղթանակի դեպքում։ 1830 թ. հուլիսին բռնկեց նոր հեղափոխություն (Հ ու լ ի ս յ ա ն հ ե ղ ա փ ո խ ու թ յ ու ն), վորի ընթացքում բանվորները, նրանց հետ միասին և ուսանող յերիտասարդությունը առյուծի նման կռվում էին բարեկազմների վրա։ Բայց բանվորները խաբվեցին. խոստացած հանրապետական կարգեր հաստատելու փոխարեն պահպանվեց միապետությունը, և միայն բացառապես հողատերերին հովանավորող Բուրժուաների տունը փոխարինվեց Ուլյանների տնով, վոր դարձավ փողային և արդյունադործական բուրժուազիայի վոստիկանապետը։ Հուլիսյան միապետության եպոխդ բանկրոտներ և կապիտալիստների անբաժան տիրապետության շրջանն էր։

Հուլիսյան հեղափոխությունը ցնցում առաջացրեց ամբողջ Յեվրոպայում։ Անգլիայում հին ազնվականությունը—արիստոկրատիան ստիպված յեղավ մեծ զիջումներ անել արդյունադործական բուրժուազիային (1832 թվին) և հատկացնել նրան բավական թվով տեղ պարլամենտում։ Այնտեղ ել բանվորները պաշտպանում էին բուրժուազիային արիստոկրատիայի դեմ մղած պայքարում, սակայն նրանք ել խաբվեցին։ Դրանից հետո միայն բանվորները սկսեցին իրենց պայքարը, բայց այս անգամ արդեն բուրժուազիայի և արիստոկրատիայի դեմ, վորոնք այժմ համաձայնություն (կ ո մ պ ը ո մ ի ս) էյին կնքել իրար հետ։

Հարեվան Բելգիայում ել ապստամբություն բռնկեց. Բելգիան անջատվեց Հոլանդիայից, վորի հետ նա միացած եր մի պետության մեջ։ Ինչպես Ֆրանսիայում, այնպես ել Բելգիայում հաստատվեց կոնստիտուցիոն վարչաձև, այլ խոսքով միապետությունը պահպանվեց, բայց նա սահմանափակվեց հարուստ դասակարգերի ներկայացուցչությամբ. այդ դասակարգերը ներկայացուցիչների միջոցով պարլամենտում հսկում էին, վորպես զի թագավորական իշխանությունը պաշտպանի իրենց շահերը։

Գերմանական մի շարք մանր պետություններ մեջ նույնպես ապստամբություններ տեղի ունեցան։ Վախեցած թագավորները համաձայնեցին կոնստիտուցիա («տալ»), կամ առաջին պա-

հուն զգալիորեն թուլացրին իրենց ճնշումը: Այսպես, յերբ Ռուսիայի Նիկոլայ ցարը մեծ դժվարությամբ ճնշեց լեհական ապստամբությունը, վոր արձագանք եր Հուլիսյան հեղափոխության, փախած լեհական ապստամբներին թույլ տրվեց անցնել Գերմանիայով, վորտեղ ազգաբնակչությունը մեծ են տ ու գ ի ա գ մ ո վ (խանդավառություն) վողջունում եր նրանց:

Հենց 30-ական թվականների սկզբներին ե, վոր մենք հանդիպում ենք Գերմանիայում բանվորներին և արհեստավորներին՝ հեղափոխական շարժումներին մասնակցելու առաջին քայլերին: Յերբ գերմանական դեմոկրատները 1832 թվին ցույց սարքեցին Գամբախում (այսպես կոչված Գամբախի տոնակատարը), նրա կազմակերպմանը մասնակցում եյին և բանվորներ, վորոնցից մեկը՝ յերիտասարդ խողանակագործ Ֆիլիպ Բեկերը յուր ճառով պնդում եր, թե կառավարության բռնությունը ույժ պիտի հակադրել*): Գերմանական ուսանողների շրջանում սկսեց զարգանալ նոր շարժում: Նրանցից վոմանք աշխատում եյին մերձենալ բանվորներին ու արհեստավորներին, իսկ մի քանիսը, ինչպես որինակ Շ ու ս տ ե ը, Շ ա պ պ ե-

*) Այդ ժամանակից սկսած մենք պատահում ենք Բեկերին բանվորական շարժման պատմության մեջ մինչև վ 1886 թիվը. յերբ նա մեռավ խոր ծերություն մեջ: մահից յերեք տարի առաջ Բեկերը ջերմագին վողջունեց հիմնադրումը «Աշխատանքի ազատագրման խմբակի» վոր Պլեխանովի գլխավորությամբ Ռուսաստանում ստաջին մարքսիստական կազմակերպությունն եր:

Նկար Ռաֆայել Վոգելի կողմից
Հուլիսյան շարժումի վրա

բը և Բյուլենբըը փորձ արին նույնիսկ կանոնավոր աշխատանք կազմակերպել նրանց մեջ, սակայն ստիպված յեղան շուտով թողնել Գերմանիան ու թագնվել արտասահմանում: Բյուլենբըը փախավ Զվիցերիա և այնտեղ նվիրեց ինքզինքը գրական գործունեության, բայց շուտ մեռավ բոլորովին յերիտասարդ հասակում*: Շուտտերն ու Շապլերը փախան Ֆրանսիա և բնակություն հաստատեցին Փարիզում:

Այդ ժամանակ Ֆրանսիայում բանվորական շարժումն արդեն սկսվել էր: Առանձնապես ուժեղ տպավորություն գործեց 1831 թ. Լիոնի մետաքսագործ ջուլհակների ապստամբությունը: Առանց վորոշ նպատակի, անյեղանելի կարիքից և անսանձ շահագործման հետեվանքով համբերությունից յելած, Լիոնի ջուլհակները ապստամբեցին պարզապես այն պատճառով, վոր գերադասում էին «կոմի մեոնել», քան ապրել դարձյալ կիսաքաղց և առանց ապահովված աշխատանքի: «Ապրել աշխատելով, կամ մեռնել կոմի», այս էր գրված նրանց սեվ դրոշակի վրա: Ապստամբները մի քանի որ իրենց ձեռքին պահեցին քաղաքը, բայց կառավարությունը նրանց դեմ մի ամբողջ զորաբանակ ուղարկեց և ճնշեց ապստամբությունը:

* Նրանք այժմ են գերմանական թատրոններում եվ մեզ մոտ՝ Ռուսաստանում բեմադրում են նրա հայտնի դրաման՝ «Գամետին մանր», վորի նյութը Ֆրանսիական հեղափոխության պատմությունից և վերցրած:

Լիոնի ապստամբությունը 1831 թ.

Լիոնի շարժումը որովա խնդիր դարձրեց բանվորական հարցը: Նա ցույց տվեց, վոր կոնստիտուցիոն կարգերում ել բանվորները դարձյալ նույն իրավագուրկ զոհերն են ամեն տեսակ կապիտալիստական գիշատիչների ճանկերում: Սակայն այդ ապստամբությունը մտածելու առիթ տվեց նայել հեղափոխական յերիտասարդությանը, վոր անկեղծորեն ամբողջ աշխատավոր ժողովրդի բարին եր ցանկանում: Ուսանողության շրջանից դուրս յեկած հեղափոխականները յեկան այն յեղրակացության, վոր անհրաժեշտ ե գաղտնի միությունների մեջ առնել և բանվորներին ու դարձնել նրանց գիտակից հեղափոխականներ: Նրանք համոզված եյին, վոր լավ կազմակերպված մարդկանց մի փոքրիկ խմբակ կարող ե հարմար պահուն իշխանությունը գրավել ու աշխատավորության բարորությունը պաշտպանող մի շարք դեկրետներ միջոցով հրապուրել և տանել իր յետեվից ժողովրդին ու այդպիսով հեղափոխություն կատարել: Այդ հեղափոխականների գլուխ կանգնած եր Ուգյուստ Բլանկին — անհաշողությունից չհուսաբեկվող, շարունակ նոր գաղտնի ընկերություններ կազմակերպող այդ անդուլ գործիչը:

Գերմանիայից փախած հեղափոխականները շուտով հետեվեցին Ֆրանսիայի հեղափոխականների որինակին և հիմնեցին իրենց միությունը: Նրանց ոգնեց հետեվյալ հանգամանքը: Գերմանական արհեստավորները և քյարգարները,

առանձնապես հյուաններն ու դերձակները սովորություն ունեյին արհեստի ուսման ժամանակ ճամփորդել՝ «մարդ տեսնելու», արհեստ սովորելու և վոր և ե արդյունագործական խոշոր քաղաքում ապրելու համար: Նրանցից շատերը ուղղեփորվում եյին Անգլիա և Զվիցերիա, բայց մեծ մասը գերադասում եր այն ժամանակ գնալ հեղափոխական Փարիզ, ուր 30-ական և 40-ական թվականներին կուտակվել եյին մի քանի տասնյակ հազար նման յեկվոր գերմանացի բանվորներ:

Շուտեերն ու Շապպերը, վորոնք 1834 թվին հիմնադրեցին «Հալաժվածների կամ արտաքսվածների ընկերություն»-ը, շուտով անշատիցին այդ կազմակերպության ավելի չափավոր մասից, վոր սահմանափակվում եր միայն քաղաքական աշխատանքով ու չեր կամենում բարձրացնել հարուստների և աղքատների հարցը:

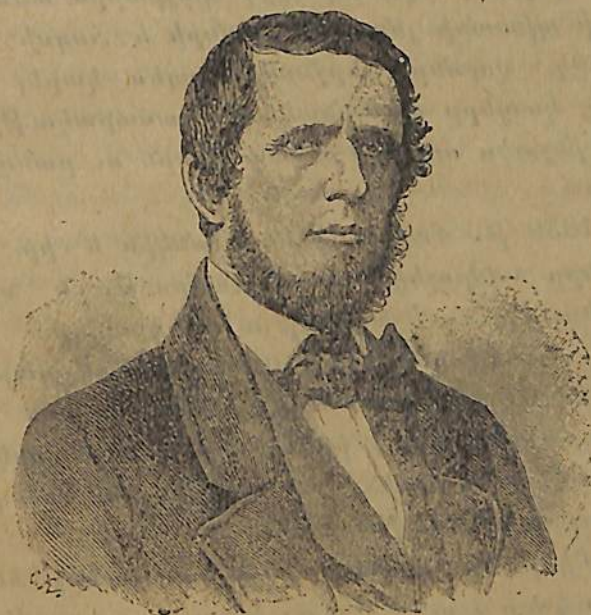
1836 թ. Շապպերն ու իր ընկերները հիմնեցին «Արդարների Միություն» անունով նոր ընկերություն. նա սերտ կապ հաստատեց «Տարվա ժամանակների Ընկերության» հետ, վորի ղեկավարներն եյին Բլանկին ու Բարբեսը: «Արդարների Միության» անդամների մեծամասնությունը բանվորներից եր բաղկացած: Շապպերը գրաշար դարձավ և կոշկակար Բաուերի հետ միասին անդադրում աշխատում եր գերմանացի բանվորների շրջանում: Շուտով նրանց միացավ դերձակ Վիլհելմ

Վայտլինգը, վորը Շապալերից ու Բաուերից տարբերվում էր նայելով, վորպես ընդունակ գրող: 1838 թվին նա հրատարակեց «Մարդկությունը, ինչպես վոր կա և ինչպիսին պիտի նա լինի» աշխատությունը:

Այդ առաջին գրվածքն էր, վորով գերմանացի բանվորները իրենց կոմունիստ հայտարարեցին: Վայտլինգը վճռապես արտահայտվեց հոգուտ մասնավոր սեփականության վերացման, սակայն նա աշխատում էր հիմնավորել իր ուսմունքը նախնական քրիստոնեությամբ: Այդ ձևով նա հույս ուներ ավելի հասկանալի և հարգատ դարձնել կոմունիզմը բանվորներին, ապացուցելով այն ավետարանից բերած քաղքվածներով: Քրիստոսը նրա համար սիրո և ազատության մարգարե էր: Վայտլինգը անհրաժեշտ էր համարում մշակել ամենամանրամասն նախագիծը ապագա կոմունիստական հասարակության, վորի գլուխ կանգնած պիտի լիներ իմաստունների խորհուրդը: Բայց նա արդեն յենթարկվել էր ֆրանսիայի հեղափոխականների ազդեցության և հասկանում էր, վոր նման կոմունիստական հասարակությունը անհնարին կլինի իրականացնել խաղաղ ճանապարհով: «Հասարակության վերակազման մասին մինչ այժմ գրված բոլոր նախագծերը ապացուցում են նրա հնարավորությունն ու անհրաժեշտությունը, — ասում է նա:— Յեվ վորքան նման նախագծեր ավելի շատ լինեն, ժողովուրդը այնքան ավելի

ապացույցներ կունենա իր ոգտին: Այն ուսման այն ի վ լ ա վ ա գ ու յ ն ն ա խ ա գ ի ծ ր մ ե Ր ա Ր յ ու ն ո վ պ ի տ ի գ Ր Ե Ն Ք»:

Ջնայած Վայտլինգը դուրս էր յեկել բանվորական շրջանից, զգացել էր իր վրա, թե ինչ է նշանակում ծայր աստիճանի աղքատությունը,

Վիլհելմ Վայտլինգ

սակայն նա չէր հասկանում, վոր պրոլետարիատն է այն գլխավոր գործիչը, վորին պիտի վիճակվի կապիտալիստական հասարակությունը կոմունիստական դարձնել: Բանվորները նրա համար աշխատանքի և հոգսի մարդիկ էին, վորոնք հաճախ

կարիքից ավելի յեն տառապում, քան աշխատավորության այլ ներկայացուցիչները: Այդ նրանց մեջ առաջացնում ե ավելի ուժեղ ատելություն դեպի շահագործողները, վոր իր հերթին ավելի ընդունակ ե դարձնում բանվորներին հեղափոխական պայքարի համար. սրանից վայտլինգը յեզրակացնում եր, վոր այդ պայքարին ամենից ավելի պիտանի յեն աշխատանքի և հոգսի այն մարդիկ, վորոնք վերջնականապես կտրել են իրենց կապերը ժամանակակից հասարակությունից, ինչպես որինակ ավազակներն ու բանդիտները:

1839 թ. մայիս 12-ին Բլանկին և իր ընկերները վորոշեցին ապստամբություն սարքել Փարիզում: Իշխանությունը գրավելու այդ փորձը անհաջողությամբ վերջացավ: «Արդարներ Միության» անդամները մասնակցեցին այդ ապստամբության և իրենց ֆրանսիացի ընկերների հետ միասին բաժանեցին անհաջողության բոլոր հետեւանքները:

Մի քանի ամիս բանտարկությունից հետո Շապպերն ու Բաուերը արտաքսվեցին Ֆրանսիայի սահմաններից և ուղեվորվեցին Լոնդոն: «Արդարների Միության» մյուս անդամները, նրանց թվում և վայտլինգը ուղեվորվեցին Զվիցերիա: Միությունը, վորպես ամբողջություն, դադարեց գոյություն ունենալ, բայց նրա առանձին անդամները շարունակում եյին իրենց աշխատանքը:

Շապպերն ու Բաուերը Լոնդոնում բոլորովին այլ միջավայր ընկան, քան Զվիցերիայում գտնվող նրանց ընկերները: Այդ ժամանակ Անգլիայում բանվորները, խաբված բուրժուազիայից 1832 թվին, 1836-ին արդեն հիմնել եյին «Բանվորների Լոնդոնի Ընկերությունը», վոր յեռանդուն պայքար եր մղում ընդհանուր ընտրական իրավունքի համար: Այդ շարժումը, չարտիստական անունով, 1840 թ. բավականին խոշոր ույժ եր հանդիսանում: Յերբ չարտիստները 1840 թ. ներկայացրին պարլամենտին ընդհանուր ընտրական իրավունք պահանջող մի պետիցիա (գրավոր դիմում), նա ստորագրված եր 3 միլիոն անձնավորության կողմից:

Շապպերն ու Բաուերը արագ կերպով կապ հաստատեցին գերմանական բանվորների հետ, վորոնց թիվը բավական մեծ եր Լոնդոնի դերձակային ու կառուցանող արդյունագործության մեջ և 1840 թ. փետրվարին գերմանական բանվորների համար հիմնեցին ինքնազարգացման ընկերություն: Շապպերից ու Բաուերից զատ այժմ աչքի ընկան նայել ներկարար Պֆենդերը, ժամագործ Մոլլը և դերձակ Եկարիուսը:

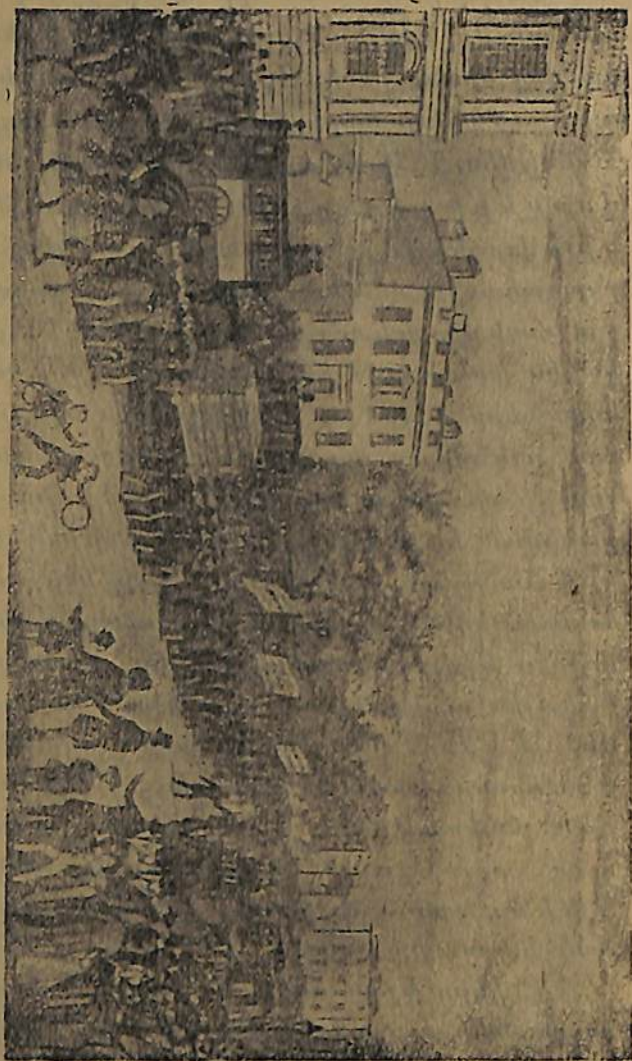
Ընկերության մեջ կարգացվում եյին գեկուցումներ ու տեղի եյին ունենում տաք բանավեճեր «ընթացիկ» մոմենտի մասին: Շապպերը և իր ընկերները միաժամանակ սերտ կապ եյին պահում անգլիական չարտիստների և ֆրան-

սիական այն հեղափոխականների հետ, վորոնք նույնպես խոստովանում էին իրենց ընդհանուր հակառակորդին։

Մի շարք զեգերուսներից հետո, 1844 թ. ամառը, խոստովանելով Վալտերինգը, վորին Զվիցերիայից աքսորել էին կոմունիստական պրոպագանդի պատճառով։ խոստովանում նրան ընդունեցին բարեկամաբար և ջերմազին ողջունեցին ու նրա պատվին միտինգ կազմակերպեցին։ խոստովանում այդ առաջին միջազգային մեծ ժողովուրդ էր, վորին մասնակցում էին անգլիացիք, ֆրանսիացիք, գերմանացիք և լեհեր։

1844 թ. հոկտեմբերին, Շապպերի նախաձեռնությամբ, հիմնվեց «Բոլոր ժողովուրդների զեմոկրատական բարեկամներ» անունով միջազգային ընկերություն»-ը, վոր իրեն նպատակ դրեց մերձեցնել զանազան յերկրների հեղափոխականներին, ամրացնել բոլոր ժողովուրդների յեղբայրական կապը և նվաճել քաղաքական ու հասարակական իրավունքներ։

Վալտերինգը իր հին ընկերների մեջ մեծ փոփոխություն գտավ։ Այն ժամանակ, յերբ նա Զվիցերիայում շփվում էր միայն քաղցնիների ու արհեստավորների շրջանի հետ, նրա ընկերները խոստովանում արդեն սերտ կապ էին հաստատել անգլիական պրոլետարների հետ և մասնակից դարձել նրանց անմիջական պայքարին։ 1839 թ. մայիս 12-ի անհաջող փորձից նրանք համապատասխան յեզրակացություններ էին արել, և, ընդունելով, վոր նման բռնատային փորձերը ան-

Չարտիստների յերթը պետիցյայով (3.300.000 ստորագրությամբ) 1842 թ. մայիս 2.

նպատակահարմար են, այժմ անհրաժեշտ ելին համարում լուսավորչական աշխատանք տանել պրոլետարների մեջ, վորպես զի ավելի լավ պատրաստեն բանվորներին նրանց առջեւ զբաղված խնդիրները իրագործելու համար:

Վայտլինգի և իր նախկին ընկերների միջեւ ծագած տարաձայնությունները ավելի սուր բնույթ ստացան, յերբ Շապպերն ու նրա բարեկամները 1815 թ. ամառը ծանոթացան գերմանական յերկու կոմունիստ—Մարքսի և Ենգելսի հետ:

Նրանք յերկուսն ել բուրժուական միջավայրից եին դուրս յեկել: Մարքսը (ծն. 1818 թ. մայիս 5-ին) փաստաբանի վորդի յեր, իսկ Ենգելսը (ծն. 1820 թ. նոյեմբեր 2-ին) տեքստիլ գործարանատիրոջ վորդի:

Յերկուսն ել յերիտասարդ հասակից գործոն մասնակցություն ունեցան այն պայքարի մեջ, վոր մղում եր նրանց որոք գերմանական «խնտելիգենցիան» (կրթված մարդիկ) միապետություն, ազնվականության և պետական պաշտոնյաների ճնշման դեմ: Բայց արդեն շատ շուտով նրանք յերկուսն ել յեկան այն յեպրակացություն, վոր զուտ դեմոկրատիան (ժողովրդապետությունը) իսկական յելք չի ներկայանում, վոր նա անձեռնմխելի ե թողնում ժամանակակից հասարակության գլխավոր հիմքը—նրա բաժանումը հարուստների ու աղքատների: Յերկուսն ել կոմունիստ դարձան, բայց նրանք—մասնավորապես Մարքսը—չեյին կարող բավարարվել

այն ուսմունքով, վոր այն պահուն ամենից ավելի տարածված եր կոմունիստների շրջանում:

Մարքսն արդեն 1844 թ, հանգեց այն յեզրակացության, վոր «խնտելիգենցիան» ինքնին անգոր ե բուրժուական հասարակության դեմ մղվող պայքարում: Նա կարող ե միայն հասարակության վերակազման մասին գիտություն մշակել, սակայն նա անկարող կլինի համեմել հասարակական բոլոր հարաբերությունների արմատական հեղաշրջման վոչ պրոպագանդով և վոչ ել մի բուռը, թեկուզ շատ վճռական մարդկանց ձեռքով նախապատրաստված ապստամբության միջոցով: Նման հեղաշրջում կարող ե կատարել միայն հասարակական այնպիսի դասակարգ, այսինքն՝ տվյալ հասարակության մեջ միանման դրությունը ու միատեսակ շահերով կապված մարդկանց մի խմբակցություն, վոր, կամաակամա, ստիպված ե պայքարել այդ հասարակության դեմ, յեթե կամենում ե ազատագրվել ճնշումից ու շահագործումից: Մարքսի կարծիքով այդպիսի դասակարգ կարող ե լինել միայն պրոլետարիատը: Մինչդեռ բոլոր այլ դասակարգերը այսպես թե այնպես շահագրգռված են պահպանել արդի հասարակությունը, վոր հիմնված ե արտադրության միջոցների մասնավոր սեփականությունության վրա, պրոլետարիատը միակ դասակարգն ե, վոր զուրկ ե մասնավոր սեփականությունից և դրանով ել տարբերվում ե նա մնացածներից: Հենց այս պատճառով նա ստիպված ե ծա-

խել իր բանվորական ուժը, վորպես ապրանք, և համաձայնվել շահագործման յենթարկվել: Նման ստորացուցիչ դրուժյունից պրոլետարիատը կարող ե ազատվել միայն այն ժամանակ, յերբ կվերակազմվի ամբողջ հասարակությունը, կվոչնչացվի արտադրական միջոցների մասնավոր սեփականությունը, կհաստատվի հասարակական սեփականություն, և այգպիսով կվերացվի մարդու ամեն տեսակի շահագործումը մարդու ձեռքով: Պրոլետարիատը պիտի գիտակցի իր ընդհանուր դասակարգային շահերը, յուրացնի գիտությունը և հեղափոխություն կատարի: Գիտության ու պրոլետարիատի միությունը անպարտ ե դարձնում նրանց:

Այս հիմնական հայացքը յուրացրել եր նայել Նագելսը, վորն այն ժամանակ աշխատում եր «Բանվոր դասակարգի դրուժյունն Անգլիայում» վերնագիր կրող գրքի վրա: Մարքսն ու Նագելսը շարունակում եյին միասին հետազոտել պրոլետարական պայքարի ծագման և զարգացման պայմանները, նրա բնույթը և նրանից բղխող նպատակները: 1845-46թ.թ. ձմեռը նրանք մշակեցին իրենց ուսմունքի գլխավոր հիմունքները:

Պարզվեց, վոր պրոլետարական պայքարը պատահական յերեվույթ չե. նա առաջ ե յեկել, վորպես հասարակական նոր հարաբերությունների անխուսափելի հետեվանք և չի վերանա, մինչև վ չիրագործվի նրա նպատակը: Պարզվեց, վոր անտեսական հարաբերությունները, մինչդեռ նա-

խորդ կոմունիստների համար վոչ մի նշանակություն չունեյին, ընդհակառակը, կազմում են այն հիմքը, վորի վրա ամեն անգամ աճում են հասարակական նոր ձևեր, առաջ են գալիս դասակարգային նոր հակասություններ, նոր դասակարգեր, վորոնց պայքարով և բնորոշվում ե հասարակության կյանքը: Պարզվեց, վոր պրոլետարիատի զարգացումը նույնքան անխուսափելի ե, վորքան և բուրժուազիայի զարգացումը: Իսկ այստեղից բղխում եր, վոր պրոլետարիատը պիտի հետեվի առաջավոր յերկրների բուրժուազիայի որինակին, գիտակցի իր նպատակներն ու խնդիրները, կազմակերպի հատուկ կուսակցություն և վերակազմի ամբողջ հասարակությունը իր նպատակների համաձայն:

Մարքսն ու Նագելսը, վորոնք միայն գրքերի մեջ թաղված գիտնականներն չեյին, ձեռնարկեցին լայն ագիտացիայի՝ իրենց ուսմունքը տարածելու համար: Բրյուսելը, ուր նրանք այն ժամանակ ապրում եյին, մոտիկ լինելով գերմանական սահմանին, հարմար տեղ եր՝ հարաբերություն պահպանելու գերմանացի բանվորների հետ, վորոնցից շատերը գալիս եյին այնտեղ: Շուտով Մարքսն ու Նագելսը դարձան գերմանական բանվորների մեջ տարվող ամբողջ աշխատանքի կենտրոնական դեմքերը: Ավելի լայն կազմակերպություն նախապատրաստելու նպատակով նրանք առաջարկեցին իրենց համախոհներին կազմակերպել զանազան քաղաքների բան-

վորական ինքնազարգացման ընկերությունների մեջ հատուկ բժիշկներ, վորոնք կոչվեցին հարաբերություն կոմիտեներ: Նրանցից յուրաքանչյուրը պիտի կապված լիներ Բրյուսելի կոմիտեյի հետ: Նման բժիշկներ կազմակերպվեցին և Լոնդոնում, Շապպելի, Մուլլի ու նրանց ընկերների անդամակցությունը և Փարիզում, ուր գլխավորապես աշխատում էր այնտեղ տեղափոխված Ենգելսը: Ամենուրեք յեռուն պայքար էր տարվում, ամենուրեք կենդանի վիճաբանություններ էյին տեղի ունենում: Նոր տեսակետը ամենից առաջ հաղթանակեց Բրյուսելում և Լոնդոնում: Վայտլինգից բաժանվեցին վոչ միայն Մարքսն ու Ենգելսը, այլևս Լոնդոնի նրա հին ընկերները: Նա շուտով Ամերիկա գնաց ուսանող Կրիգելի հետ, վորը դասակարգային պայքարից խրանող ու «սիրո» վրա հիմնված, մի ուրույն տեսակի կոմունիզմ էր քարոզում:

Գերմանիային սահմանակից Բելգիայի Վերվյե քաղաքում կոմունիստական բոլոր բժիշկների համագումարը հրավիրելու անհաջող փորձից հետո, այդ համագումարը հրավիրվեց Լոնդոնում, 1847 թ. ամառը: Ամենից առաջ ստեղծվեց մի նոր կազմակերպություն, վոր սկզբից յեվեթ միջազգային բնույթ ստացավ: Նա իրեն նպատակ դրեց՝ բուրժուական աշխարհի տապալումն ու պրոլետարիատի տիրապետությունը, դասակարգային պայքարի վրա հիմնված հին, բուրժուական հա-

սարակություն վերացումն ունոր հասարակություն հիմնումը, առանց դասակարգերի և մասնավոր սեփականություն:

Միություն կանոնադրությունը կառուցված էր գեմոկրատիք ցենտրալիզմի հիման վրա: Տեղական, շրջանային ու կենտրոնական կոմիտեները ընտրովի և փոխարինելի էյին: Միություն բարձրագույն մարմինն էր համագումարը: Ընդունված կանոնադրությունը պիտի քննություն յենթարկվեր տեղական կոմիտեների կողմից ու ապա նորից քննվեր հաջորդ համագումարում:

Համագումարում վորոշվեց հրատարակել սեփական ամսագիր, վորի փորձնական համարը լույս տեսավ 1847 թ. սեպտեմբերին: Նրա առաջի յերեսի վրա մենք տեսնում ենք միություն ընդունած նոր լոզունգը՝ «Պրոլետարներ բուրժերկրներին, միացեք»:

Այդ դասակարգային լոզունգը, վոր շեշտակի ընդգծում էր նոր միություն դասակարգային բնույթը, առաջարկվեց Մարքսի կողմից՝ «Բուրժուա մարդիկ-յեղբայրներ են» հին, անվորոշ լոզունգի փոխարեն:

Յերկրորդ համագումարը կայացավ 1847 թ. նոյեմբեր—դեկտեմբեր ամիսների մեջ: Յերկար վիճաբանություններից հետո ընդունվեցին նոր կանոնադրություն և նոր ծրագրի հիմնական սկզբունքները: Այդ ծրագրի կազմելը, առանձին մանիֆեստի ձևով, հանձնարարվեց Մարքսին,

վորն իր աշխատանքի համար ոգտագործեց նայել վեճերի կազմած նախագիծը:

Մարքսը աշխատանքի անցավ: Զգալով իր վրա ծանրացած մեծ պատասխանատվությունը, գիտակցելով, վոր միության ծրագիրը, առաջին անգամ, արար աշխարհի առջև պիտի յերեվան բերեր պրոլետարիատի նպատակներն ու խնդիրներն, Մարքսը չեւ կարող գրել այն հապճեպ և տաք տրամադրությամբ. ահա թե ի՞նչու նա յերկար ժամանակ մշակում եր ծրագիրը: Միության կենտրոնական կոմիտեն, վորի բնակատեղին Լոնդոնը ընտրվեց, համբերությունից յելած, Շապպելի, Մոլլի ու Բաուերի ստորագրությամբ 1848 թ. հունվար 26-ին Մարքսին ուղարկեց մի խստիվ գրություն, հիշեցնելով, վոր յեթե նա Մանիֆեստը փետրվար 1-ին չհասցնի, պարտավոր ե յետ ուղարկել իրեն հանձնված բոլոր դոկումենտները:

Մարքսը փետրվարին ուղարկեց Մանիֆեստը, և նա անմիջապես տպագրվեց: Ամենայն հավանականությամբ տպագրությունը կատարվեց փետրվարի յերրորդ շաբաթից վոչ շուտ: Կենտրոնական կոմիտեն Մարքսին շտապեցնելու հիմք ունեւ: Հունվարին արդեն Իռլանդիայում սկսվել եյին ուժեղ ալեկոծումներ, իսկ փետրվար 24-ին բռնկեց Փարիզի հեղափոխությունը (Փետրվարյան հեղափոխությունը), վորին հաջորդեց Վիյենայի և Բեռլինի հեղափոխությունը (Մարտի հեղափոխությունը):

Զնայած Մանիֆեստը չափազանց ուշ հրա-

տարակվեց, վորպես զի կարողանար ազդել 1848 թ. հեղափոխության նախապարտատական աշխատանքների վրա, այնուամենայնիվ նա դարձավ ամբողջ միջազգային բանվորական շարժման ծրագիրը: Ընդամենը 23 յերեսի վրա (բանվորական տպարանում տպագրված առաջին հրատարակությունը այդքան եջերից եր բաղկացած) Մանիֆեստը տվեց պայքարող պրոլետարիատին ժամանակակից բուրժուական հասարակության և նրա ծոցում անխուսափելիորեն զարգացող դասակարգային պայքարի ճիշտ նկարագիրը: Նա ցույց տվեց, թե ինչպեւ անխուսափելիորեն զարգացել ե բուրժուական, ինչպեւ տնտեսական հարաբերությունների, արդյունադործության դանադան ձեւերի փոփոխման հետեւանքով փոխվել են նրա գոյություն պայմանները և թե ինչպեւ նա ստիպված եր պայքարի բռնվել հին ազնվական հասարակության հետ: Նույն պարզությամբ ու փայլով նկարագրված են նաեւ բուրժուական զարգացման գուգրնթաց՝ պրոլետարիատի զարգացման բոլոր աստիճանները: Մանիֆեստը ցույց տվեց, վոր բանվորների պայքարը առաջ ե գալիս վոչ թե ագիտատորների ու ամեն տեսակ վոճրագործ ներշնչումների ազդեցության տակ, ինչպեւ յենթադրում եյին բուրժուական և վոստիկանները, այլ վոր նա անխուսափելիորեն զարգանում ե կապիտալիստական հասարակության մեջ, վոր պրոլետարական պայքարը մի շարք աստիճաններ ե անցնում,

մասնակի ընդհարումներից սկսած մինչև վ գերագույն ձախառամարտը բուրժուական հասարակության հետ:

Մանիֆեստը մի շարք սեղմ ու հղկված դրուժյուններով շարադրեց կոմունիստների գլխավոր պահանջները և վոչնչացնող քննադատության յենթարկեց բուրժուական գիտնականների առարկությունները:

Մանիֆեստը մանրամասնորեն քննեց բոլոր հոսանքները, վորոնք գոյություն ունեյին այն ժամանակ սոցիալիստների և կոմունիստների շրջանում: Նա հակադրեց այդ հոսանքներին գիտական, պրոլետարական, նոր կոմունիզմի հեղափոխական ծրագիրը:

Մանիֆեստը պարզորոշ կերպով գծեց հեղափոխության ժամանակ կոմունիստների բռնակցի վարքագիծը:

Մանիֆեստը պրոլետարիատին տվեց անցյալն ու ներկան բացատրող բանալին. նա սովորեցրեց պրոլետարիատին ըմբռնել, հասկանալ այն նյութական հարաբերությունները, արտադրության ու բաշխման այն պայմանները, վորոնք ընդունում են հասարակական ու քաղաքական բոլոր հարաբերությունները. նա տվեց պրոլետարիատի ձեռքը այնպիսի մի գորեղ զենք, վորպիսին պատմության մատերիալիստական ըմբռնումն է, և ապագան նախատեսելու այնպիսի ընդունակություն, վորպիսին չի ունեցել, պատ-

մության ընթացքում, իր ազատագրման համար պայքարող և վոչ մի դասակարգ:

Այդ փոքրիկ զբոսայգիի հրատարակումից հետո անցած 75 տարիների ընթացքում մարդկության կյանքում կատարվել են խոշոր փոփոխություններ: Սակայն իրադարձությունների այս փոթորիկի մեջ Մանիֆեստը մնաց անսասան ու կանգուն, իբրեւ կարծր գրանիտի վրա կառուցած մի փարոս, վորի լույսը մինչ այժմ էլ համաշխարհային պրոլետարիատի ուղեցույց աստղն է հանդիսանում:

Ավելի քիչ տոկոսն յեղավ կոմունիստների նորածին Միությունը: Հեղափոխության ժամանակ, վորպես ամբողջություն, նա շատ չընչին դեր խաղաց: Նրա առանձին անդամները միայն, վոչ իբրեւ միության ներկայացուցիչներ, այլ անհատապես, մասնակցեցին հեղափոխյանը. նրանց մասնակցությունը այնքան ավելի արդյունավետ էր, վորքան ավելի լավ էյին նրանք յուրացրել Մանիֆեստի հիմնական մտքերը:

Հեղափոխության պարտությունից հետո Միության շատ անդամները նորից հավաքվեցին Լոնդոնում: Փորձ արվեց վերականգնել Միությունը, բայց տարաձայնությունների շնորհիվ նա պառակտվեց: Փոքրամասնությունը, առանց հաշվի առնելու իրականության պայմանները, կամենում էր, ինչ գնով էլ լինի, նոր հեղափոխություն կատարել: Մեծամասնությունը, Մարքսի և Ենգելսի գլխավորությամբ, ապացուցում

եր, վոր անհրաժեշտ է նախապես ամրապնդել կազմակերպությունը ու սպասել ավելի հարմար ժամանակի: Նա աշխատում եր վերահաստատել իր կապերը Գերմանիայի հետ, բայց այդ վորձը անհաջողություններ վերջացավ: Մեծամասնությունն ավելի աչքի ընկնող անդամները հետապնդեցին ու ձերբակալեցին: Մեկ և կես տարվա բանտարկությունից հետո նրանք 1852 թ. վերջին հանձնվեցին Քյեոլնի դատարանին և դատապարտվեցին 3—6 տարվա բանտարկության: Կորցնելով իր կապը Գերմանիայի հետ Կոմունիստների Միությունը Լոնդոնում իրեն ցրված հայտարարեց:

Տասնյերկու տարի անց միայն Յեվրոպայի բանվորական շարժումը այնքան կազդուրվեց, վոր կարելի չեր մտածել նոր միջազգային կազմակերպություն ստեղծելու մասին: Նախաձեռնությունը այս անգամ պատկանում եր անգլիացի և ֆրանսիացի բանվորներին, բայց 1864թ. սեպտեմբեր 28-ին Լոնդոնում հիմնված բանվորների միջազգային ընկերության ծրագիրն ու կանոնադրությունը կազմելու խնդիրը Մարքսին վիճակվեց: Ինչը տարվա ընթացքում նոր Խնտերնացիոնալը—նա կոչվում է I Խնտերնացիոնալ—ղեկավարում եր ամերիկյան ու յեվրոպական ամբողջ բանվորական շարժումը:

Կոմունայի՝ բանվոր դասակարգի քաղաքական իշխանության տիրանալու այս առաջին փորձի պարտությունն եր, վոր գլխավոր հար-

վածը հասցրեց I Խնտերնացիոնալին: Դրան միացավ նաեւ անարխիստների պայքարը գերագույն խորհրդի դեմ: 1876 թ. Առաջին Խնտերնացիոնալը դադարեց գոյություն ունենալ:

Զանազան յերկրներում նրա բեկորներից ստեղծվեցին բանվորական կուսակցություններ, վորոնք 1889 թ. Փարիզում հիմնեցին II Խնտերնացիոնալը, վոր 25 տարուց հետո, 1914 թ. ոգոստոսին խայտառակ կերպով անձնատուր յեղավ բուրժուական աշխարհին:

II Խնտերնացիոնալի բանվորական կուսակցությունները, փոխանակ միանալու ընդդեմ բուրժուազիայի, սեփական բուրժուազիայի դեկավարությունը սկսեցին իրար կոտորել՝ հանուն բուրժուական հայրենիքի պաշտպանություն:

Միայն ռուսական պրոլետարիատը հերոսական փորձ արեց դուրս գալ այդ համաշխարհային սպանդանոցից: Նրան հաջողվեց հաղթել սեփական բուրժուազիային և, հենված գյուղացիություն վրա, իր ձեռքն առնել քաղաքական իշխանությունը 1917 թ. հոկտեմբեր 25-ին (նոյեմբեր 7-ին): Իսկ 1918 թ. մեր կուսակցությունը վորոշեց հրաժարվել նախկին (սոցիալ-դեմոկրատական) անունից, վոր արդեն կոխորտված եր համաձայնողների կողմից—և ընդունել կոմունիստների հին անունը: Նրա առջեւ կանգնած եր նույն ընտրությունը, վոր յերբեմնի ծառացած եր Կոմունիստների Միության առջեւ:

«Սոցիալիզմը 1847 թ. բուրժուական շարժում էր, իսկ կոմունիզմը՝ բանվորական: Համենայն դեպս կոնսոխենտում սոցիալիզմի առջեւ սալոնների դռները բաց եյին, իսկ կոմունիզմի առջեւ՝ ամուր փակված: Բայց վորովհետեւ մենք դեռ այն ժամանակ խորապես համոզված եյինք, վոր «բանվորների ազատագրումը, իրեն՝ բանվոր գասակարգի գործը պիտի լինի», ապա մենք մի րոպե անգամ չեյինք կարող տատանվել, թե վո՞րը պիտի ընտրել այդ յերկու անուններից, և հետագայում ել մենք յերբեք չենք մտածել հրաժարվել նրանից»:

Այսպես է գրում Ենգելսը: Այժմ սոց.-դեմոկրատ նույնպես նշանակում է այս կամ այն աստիճանի համաձայնություն բուրժուազիայի հետ, իսկ կոմունիզմ՝ պրոլետարիատի գասակարգային անհաշտ պայքար:

Ահա այս պատճառով ել նոր Խնտերնացիոնալը, վոր հիմնվեց 1919 թ. Մոսկվայում, հակառակ անանկացած Յերկրորդ Խնտերնացիոնալին ընդունեց կոմունիստական ինտերնացիոնալ անունը, պահպանելով կոմունիստական Մանիֆեստի փառունակ պատվիրանները:

Դ. ՌՅԱՋԱՆՈՎ.

ԿՈՄՈՒՆԻՍՏԱԿԱՆ ՄԱՆԻՓԵՍՏ

Յեւրոպայում մի ուրվական ե շրջում—կոմունիզմի ուրվականը: Հին Յեւրոպայի բոլոր ուժերը—պապն ու ցարը, Մետերնիխն ու Գիզոն, ֆրանսիական արմատականներն ու գերմանական վոստրիկանները սրբազան դաշինք են կռել այդ ուրվականը հալածելու համար:

Վո՞րն ե այն դիմադիր կուսակցությունը, վոր կոմունիստական հռչակված չլինել իշխանության գլուխ անցած հակառակորդների կողմից: Վո՞րն ե այն դիմադիր կուսակցությունը, վոր կոմունիզմի անվանարկու մեղադրանքը յետ չպրտած չլինել իրենից ավելի առաջագեմ դիմադիրների, ինչպես և իր յետագեմ հակառակորդներ յերեսին:

Այս փաստից յերկու յեզրակացություն ե բղխում:

Բոլոր յեւրոպական պետությունների կողմից կոմունիզմն արդեն ճանաչված ե իբրեւ ուշ:

Պատեհ ե ժամը, վոր կոմունիստներն իրենց հայեցակերպը, նպատակներն ու ձգտումները հանդես բերեն արար-աշխարհի առջեւ և կոմունիզմի ուրվականի մասին շրջող հեքյաթներին կուսակցության իսկ Մանիֆեստը հակադրեն:

Ահա այդ նպատակով մենք, բազմազան ազգերի կոմունիստներս, հավաքվեցինք Լոնդոնում և մշակեցինք հետեւյալ Մանիֆեստը, վոր կհրատարակվի անգլերեն, ֆրանսերեն, գերմաներեն, իտալերեն, ֆլամանական և դանեմարկական լեզուներով:

I

ԲՈՒՐԺՈՒԱՆԵՐ ՅԵՎ ՊՐՈԼԵՏԱՐՆԵՐ

Բոլոր միջայգիական հասարակութիւններէ պատմութիւնը*—դասակարգային պայքարի պատմութիւնն է:

Ազատն ու ստրուկը, պատրիկն ու պլեբեյը, բարոնն ու ճորտը, համքարն ու քյարգյարը, կարճ՝ ճնշողն ու ճնշվածը միշտ ել իրար հակառակ են յեղել, անընդհատ պայքար են մղել իրար դեմ մերթ գաղտնի, մերթ ակնհայտ մի պայքար, վոր կամ ամբողջ հասարակութեան հեղափոխական

* Ավելի ճիշտն ասած՝ դ ր ա վ ո Ր կերպով մեզ հասած պատմութիւնը: 1847 թվին քնակենցաղ հասարակութեան պատմութիւնը, նրա հասարակական կազմը, վոր նախորդում է ամեն մի գրավոր պատմութեան, գրեթե միանգամայն անհայտ էր: Հետո միայն Հաքստաուզենը հայտնագործեց հողի համայնական տիրապետութիւնը Ռուսաստանում, իսկ Մաուրերն ապացոյցեց, որ դա յեղել է նայելով բոլոր գերմանական ցեղերի հասարակութեան հիմքն ու պատմութեան յիւլակետը: Ապա թե գտան, վոր համայնական հողատիրութիւնը Հնդկաստանից մինչեւ Իռլանդիա գլոյտական հասարակութիւնների նախնական կազմն է յեղել: Վերջապես տոմսի իսկական բնույթի յիւլ ցեղի մեջ ունեցած տեղի վերաբերյալ Մորգանի արած գլուտի շնորհիւ դոսեվորովեց այդ նախնական կոմունիստական հասարակութեան ներքին կազմակերպութիւնն իր տիպական ձեւով: Այդ նախնական հասարակութեան կազմալուծման հետ սկսվում է հասարակութեան շերտավորումը տարբեր յիւլի վերջո հակադիր դասակարգերի: (Ծնգելսի ծանոթութիւնը «Մանիֆեստ» վերջին հրատարակութեան մեջ):

վերանորոգումով է վերջացել, կամ պայքարող դասակարգերի միասնական կործանումով:

Պատմութեան նախընթաց շրջաններում մենք գրեթե ամենուրեք գտնում ենք հասարակութիւնն անդամազատված տարբեր դասերի, հասարակական դիրքի բազմապիսի աստիճաններ: Հին Հռոմում՝ պատրիկներ, ասպետներ, պլեբեյներ և ստրուկներ, միջնադրում՝ ավատատերեր, վասսալներ, համքարներ, քյարգյարներ և ճորտեր: Յեւ այդ դասակարգերից գրեթե յուրաքանչյուրը դարձյալ ստորաբաժանումներ է ունեցել:

✓ Կործանված ավատական հասարակութիւնն ից յեկած արդի բուրժուական հասարակութիւնն էլ դասակարգային ներհակութիւնը չվերացրեց: Նա լո՛կ նոր դասակարգեր, ճնշումի նո՛ր պայաններ և պայքարի նոր յեղանակներ դրեց հնի տեղ:

Սակայն մեր եպոխը—բուրժուազիայի եպոխը—նրանով է նշանավոր, վոր դասակարգերի հակադրութիւններին պարզ ձեւ է տվել: Ամբողջ հասարակութիւնը գնալով ավելի ու ավելի յե բաժանվում յերկու մեծ, թշնամի բանակներ, ուղղակի դեմ առ դեմ կանգնած յերկու մեծ դասակարգերի—բուրժուազիայի և պրոլետարիատի:

Միջնադարյան ճորտերից սերում է նորածագ քաղաքների յեկվոր ազգաբնակչութիւնը, վորից զարգանում են բուրժուազիայի սկզբնական տարրերը:

Ամերիկայի հայտնագործումը և շուրջափ-

րիկյան նավագնացությունը աճող բուրժուազիայի առջեւ նոր ասպարեզ բացին: Արեւելեյան Հնդկաստանի և Զինաստանի շուկաները, Ամերիկայի կոլոնիզացիան, փոխանակությունը գաղութների հետ, փոխի միջոցների և ընդհանրապես ապրանքների բազմանալը, — զարկ տվին առեւտրի, նավարկության և ինդուստրիի տակաւին չտեսնված բարգաւաճման և շնորհիվ դրան՝ հեղափոխական տարրերի արագ զարգացման քայքայվող ավատական հասարակության մեջ:

Ավատական կամ համբարային ինդուստրիի արտադրության մինչ այդ գոյութիւն ունեցած յեղանակը եւ չէր բավարարում նոր շուկաների շնորհիվ աճած պահանջին: Նրա տեղը բռնեց մանուֆակտուրը: Ինդուստրային միջին դասը վանեց համբարներին: Աշխատանքի բաժանումը գանազան համբարութիւնների միջեւ տեղի տվեց աշխատանքի բաժանումին յուրաքանչյուր արհեստանոցում:

Սակայն շուկաները շարունակ աճում էին, պահանջն անընդհատ ավելանում: Այլեւս մանուֆակտուրն եւ չէր կարողանում բավարարել: Յեւ ահա շոգին ու մեքենան հեղափոխեցին ինդուստրիի արտադրութիւնը: Մանուֆակտուրի տեղը — արդի խոշոր ինդուստրիան բռնեց, ինդուստրային միջին դասի տեղը — ինդուստրային միլիոնատերերը, ինդուստրային ամբողջ բանակների ղեկավարները, արդի բուրժուազիան:

Խոշոր ինդուստրիան ստեղծեց համաշխարհային շուկան, վոր նախապատրաստված էր Ամե-

րիկայի հայտնագործումով: Համաշխարհային շուկան անչափ զարգացրեց առեւտուրը, նավարկութիւնը և ցամաքային հաղորդակցութիւնը: Այդ հանգամանքը յետագարձ ազդեցութիւն ունեցավ ինդուստրիի ծավալման վրա, և վոր չափով ինդուստրիան, առեւտուրը, նավարկութիւնն ու յերկաթուղին էյին զարգանում, նույն չափով բուրժուազիան եր զարգանում, բազմապատկում իր կապիտալը ե յետ մղում միջնադարից մնացած բոլոր դասակարգերը:

Այսպիսով մենք տեսնում ենք, վոր արդի բուրժուազիան ինքն եւ արդյունք ե յերկարատեւ զարգացման, արտադրության և փոխի յեղանակի մի շարք հեղաշրջումների:

Ամեն անգամ այդ զարգացման մի աստիճանից մյուսն անցնելիս բուրժուազիան համապատասխան քաղաքական նվաճումներ ե արել:

Բուրժուազիան — ճնշված դաս ե յեղել ավատական տերերի տիրապետութիւնն ներքո, զինված և ինքնավար ասոցիացիա կոմունայում*, այստեղ, անկախ քաղաքային հանրապետութիւն, այնտեղ՝ միապետութիւն յերրորդ, հարկատու դաս, ապա՝ մանուֆակտուրի ժամանակաշրջանում դասային կամ արսոյուտ միապետութիւն մեջ — հակակշիռ ընդդեմ ազնվականութիւն: Բուրժուազիան, վոր առհասարակ խոշոր միապետու-

*) Ավատատերերից փողով կամ ուժով ինքնավարութիւն իրավունք ծնող ընդելուց հետո իտալիայի յեւ Փրանսիայի քաղաքացիներն այդպես էյին անվանում իրենց քաղաքային համայնքը:

թյունների գլխավոր պատվարն է յեղել, խոշոր ինդուստրի և համաշխարհային շուկաներ հաստատվելուց հետո արդի ներկայացուցչական պետություն մեջ վերջապես բացառիկ քաղաքական իշխանություն են վաճել: Արդի պետական իշխանությունը լուրջ մի կոմիտե է, վոր վողջ բուրժուազական կարգի հասարակական գոծերն է վարում:

Բուրժուազիան պատմության մեջ վերին աստիճանի հեղափոխական դեր է կատարել:

Բուրժուազիան, ուր վոր տիրապետություն է հասել, խորտակել է բոլոր ավատական, նահապետական, հովվերգական հարաբերությունները: Ավատական խայտաբղետ կապերը, վորոնք կապում էին մարդկանց իրենց բնական մեծավորներին, նա անողորմաբար կտրտեց և մարդկանց միջով բացի մերկ շահից, բացի անզգա «նազդ փողից» վոչինչ այլ կապ չթողեց: Նա խեղդեց յեսամուլ հաշվի պաղպաղյուն ջրի մեջ բարեպաշտ անուրջի սրբազան դողը, ասպետական վոգեվությունն ու քաղցենի թախիծը: Անհատական արժանապատվությունը նա փոխարժեքի վերածեց, թղթով շնորհած և անձամբ ձեռք բերած անթիվ ազատությունների տեղ—մի հատիկ, անխիղճ, առեվտրի ազատություն դրեց: Մի խոսքով կրոնական և քաղաքական պատրանքներով քողարկված շահագործումը նա փոխարինեց ափաշկարա, անամոթ, անմիջական և չոր շահագործումով:

Բուրժուազիան ցարդ պատկառելի և բարե-

պաշտ յերկյուղածություն վայելող գործունեություն բոլոր տեսակները զրկեց իրենց լուսապսակից: Բժշկին, քահանային, պոետին, գիտնականին նա իր վարձու բանվորները դարձրեց:

Բուրժուազիան պատռեց ընտանեկան հարաբերությունների սրտաշարժ-սենտիմենտալ քողը և զուտ փողային հարաբերությունների վերածեց նրանց:

Բուրժուազիան մերկացրեց, թե ինչպես բիրտ ուժի արտահայտությունը, վորով այնքան հիանում են միջնադարը դիտող յետադիմականները, իրեն համապատասխան լրացում է գտնում ծուլության ու ձրիակերության մեջ: Առաջին անգամ նա ցույց տվեց, թե ինչն էր կարող և գլուխ բերել մարդու գործունեությունը: Նա ստեղծագործեց բոլորովին ա՛յլ հրաշալիքներ, քան յեգիպտական բուրգերը, հռոմեական ջրմուղները և գոթական տաճարները, նա միանգամայն ա՛յլ արշավանքներ վարեց, քան ազգերի գաղթը և խաչակրաց արշավանքը:

Բուրժուազիան չի կարող գոյություն ունենալ առանց արտադրության գործիքների, հետեվապես և արտադրական հարաբերությունների հետեվապես և հասարակական բովանդակ հարաբերությունների անընդհատ հեղափոխման: Ընդհակառակը՝ արտադրության հին յեղանակի անփոփոխ պահպանումը—բոլոր նախընթաց արտադիր դասակարգերի գոյության առաջին պայմանն է յեղել: Բոլոր այլ ժամանակաշրջաններից բուրժուա-

կանը զանազանվում է արտադրության անդադրում, հեղաշրջումով, հասարակական բոլոր կացությունների անընդհատ սասանումով, մշտական անապահովությամբ և շարժումով: Բոլոր ամուր, ժանգոտ հարաբերություններն իրենց ուղեկցող հնադարյան մտապատկերներով ու հայացքներով, լուծվում են, բոլոր նորակազմերը, տակավին չամրացած՝ հնանում: Այն ամենը, ինչ դասային է և անշարժ՝ գոլորշիանում է, բոլոր սրբությունները—պղծվում են և մարդիկ վերջի վերջո հարկադրվում են իրենց կենսական դրության, իրենց փոխադարձ հարաբերություններին զգաստ աչքով նայելու:

Իր ապրանքների սպառավայրն ընդլայնելու պահանջը մղում է բուրժուազիային յերկրագունդն ի վեր: Պետք է, վոր նա ամենուրեք տեղ բռնի, ամենուրեք բնակություն և կապեր հաստատի:

Բուրժուազիան, համաշխարհային շուկաները շահագործելով՝ բոլոր յերկիրների արտադրությունն ու սպառումը կոսմոպոլիտաբար է կազմակերպում: Ի մեծ վիշտ յետադիմականների արդյունագործության վոտի տակից նա խլեց ազգային հողը: Արդյունագործության նախնական ազգային ճյուղերը վոջնչացել և տակավին որեցոր վոջնչանում են: Նրանց տեղը—արդյունագործության նոր տեսակներն են բռնում, վորոնց ներմուծումը բոլոր քաղաքակիրթ ազգերի համար կյանքի և մահու խնդիր է դառնում: Ար-

դյունագործության այդ նոր տեսակներով վո՛չ միայն տեղական հում նյութերն են մշակում, այլևս երկրագնդի ամենահեռավոր գոտիների հում նյութերը: Նրանց ֆաբրիկատներ վո՛չ միայն իրենց յերկրում են սպառվում, այլևս աշխարհի բոլոր մասերում: Հին, տեղական արտադրությամբ բավարարվող կարիքների տեղը—նորերն են բռնում, վորոնք իրենց բավարարման համար ամենահեռավոր յերկիրների և կլիմաների պրոդուկտներն են պահանջում: Հին տեղական և ազգային ինքնաբավարարման և կղզիացման տեղը—բազմակողմանի հարաբերությունն է բռնում, ազգերի բազմակողմանի կախումն իրարից: Յե՛վ հոգեվոր արտադրության բանը նույնն է, ինչ վոր նյութականինը: Հատ-հատ ազգերի հոգեվոր արտադրությունները—հանրային բարիքներ են դառնում: Ազգային միակողմանիությունն ու սահմանափակությունը, քանի գնում, այնքան անհնար են դառնում, Ու բազմաթիվ ազգային ու տեղական գրականություններից համաշխարհային մի գրականություն է գոյանում:

Բուրժուազիան, արտադրության բոլոր գործիքների արագ բարելավումով, հաղորդակցության անվերջ դյուրացումով, դեպի քաղաքակրթություն է մղում բոլոր ազգերը, անգամ ամենաբարբարոսներին: Ապրանքների եժան գները նրա տերը արտիլերիան է, վորով բոլոր չինական պա-

ստիպում ե անձնատուր լինել: Նա հարկադրում ե, վոր բոլոր ազգերը, յեթե չեն ուզում կործանվել, յուրացնեն արտադրության բուրժուական յեղանակը: Նա ստիպում ե, վոր նրանք իրենց մեջ այսպես կոչված քաղաքակրթություն մը ստանան, այսինքն՝ բուրժուա դառնան: Մի խոսքով նա իր համար մի աշխարհ ե ստեղծագործում ըստ իր սեփական պատկերի:

Բուրժուազիան գյուղը քաղաքի տիրապետության յենթարկեց: Նա հսկայական քաղաքներ ե ստեղծել, ծայր աստիճան բազմացրել ե քաղաքի ազգաբնակչության թիվը ի հաշիվ գյուղերի ե դրանով ազգաբնակչության նշանավոր մասը պոկել ե գյուղական ապուշ կյանքից: Յեվ ինչպես նա գյուղն ե քաղաքից կախման մեջ դրել, այնպես ել բարբարոս ու կիսաբարբարոս յերկիրներն ե յենթարկել քաղաքակիրթներին, գյուղացի ժողովուրդները—քաղաքաբնակներին, Արևելքը—Արևմուտքին:

Բուրժուազիան գնալով ավելի ե ավելի յեվերացնում արտադրության միջոցների, սեփականության ե ազգաբնակչության ցրվածությունը: Նա խտացրել ե ազգաբնակչությունը, կենտրոնացրել արտադրության միջոցները ե սեփականությունը մի քանիսների ձեռքում: Դրա անհրաժեշտ հետեւանքը քաղաքական կենտրոնացումը յեղով: Տարբեր շահերով, որենքներով, կառավարությամբ ե մաքսերով, անկախ, գրեթե լոկ դաշնակցող գավառները նա իրար կցեց, մի՛

ազգ, մի՛ կառավարություն, մի՛ որենք, ազգային դասակարգային մի շահ, մաքսային մի գիծ ստեղծեց:

Բուրժուազիան իր դասակարգային հազիվ հարյուրամյա տիրապետության ընթացքում ավելի բազմաթիվ ե վիթխարի արտադիր ուժեր ստեղծեց, քան բոլոր նախնիքաց սերունդները միասին: Բնական ուժերի նվաճումը, մեքենաները, քիմիայի կիրարկումն ինդուստրիի ե հողագործության մեջ, շոգենավարկությունը, յերկաթուղիները, յելեքտրական հեռագիրը, ամբողջ աշխարհամասերի մշակումը, գետերի հարմարացումը նավագնացության համար, գետնի տակից դուրս բերած ամբողջ ժողովուրդներ—նախնիքաց դարերից վո՞րի մտքովը կանցներ, թե նման արտադիր ուժեր են նիրհում հասարակական աշխատանքի ծոցում:

Այսպիսով մենք տեսանք, վոր արտադրության ե հաղորդակցության միջոցները, վոր հիմք դարձան բուրժուական զարգացման՝ ավատական հասարակության ծոցում եյին ծնունդ առել: Արտադրության ե հաղորդակցության այս միջոցների զարգացման վորոշ աստիճանի վրա, ավատական հասարակության արտադրական ե փոխանակային հարաբերությունները, յերկրագործության ե մանուֆակտուրի ավատական կազմակերպությունը, մի խոսքով՝ սեփականության ավատական հարաբերությունները այլեւս դադարեցին համապատասխանել արդեն զարգացած արտադիր

ուժերին: Արտադրութիւնը առաջ մղելու տեղ նրանք կաշկանդում եյին այն: Նրանք ել արտադրութեան համար բազմաթիւ կապանքներ դառան: Նրանք պիտի փշրվեյին և փշրվեցին:

Նրանց տեղը բռնեց ազատ մրցումը, իրեն համապատասխան հասարակական և քաղաքական սահմանադրութեամբ, բուրժուական դասակարգի տնտեսական և քաղաքական տիրապետութեամբ:

Մեր աչքի առջեւ տեղի ունի նման մի շարժում: Արտադրութեան և հաղորդակցութեան բուրժուական պայմանները, բուրժուազիայի սեփականատիրական հարաբերութիւնները, արդի բուրժուական հասարակութիւնը, վոր արտադրութեան և հաղորդակցութեան զորեղ միջոցներ ե դուրս կոչել, նման ե այն կախարդապետին, վոր այլեւս չի կարողանում իշխել իր իսկ դուրս կոչած ստորյեւրային ուժերին: Ինդուստրիի և առեւտրի պատմութիւնը տասնյակ տարիներէց վեր արդի արտադիր ուժերի ըմբոստացման պատմութիւնն ե լոկ ընդդեմ արտադրութեան արդի հարաբերութիւնների, ընդդեմ սեփականատիրական հարաբերութիւնների, վոր բուրժուազիայի և նրա տիրապետութեան կենսական պայմանն են հանդիսանում: Բաւական ե հիշատակել առեւտրական ճգնաժամերը, վոր իրենց պարբերական վերադարձով քանի գնում ավելի յեն սպառնում բուրժուական հասարակութեան գոյութեանը: Առեւտրական ճգնաժամերի պահուն վոչ միայն արտադրած ապրանքների մեծ

մասը, այլեւ արդեն ստեղծված արտադիր ուժերն են կանոնավոր ձեւով վոչնչանում: Ճգնաժամերի միջոցին բռնկում ե հասարակական մի համաճարակ, վոր բոլոր նախընթաց ժամանակաշրջանում անհեթեթ կթվար — գերարտադրութեան համաճարակը: Հանկարծակի հասարակութիւնը գտնում ե իրեն առ ժամանակ յետ նետված բարբարոս կացութեան մեջ: Կարծես մի սով, մի համատարած ավերիչ պատերազմ կտրած լինի նրա ապրուստի բոլոր միջոցները: Կարծես ինդուստրին, առեւտուրը վոչնչացած լինեն: Ինչո՞ւ վորովհետեւ հասարակութիւնը ավելի քան շատ քաղաքակրթութիւն, ապրուստի միջոցներ, ինդուստրիի և առեւտուր ունի: Նրա տրամադրութեան ներքո գտնված արտադիր ուժերը այլեւս բուրժուազիայի սեփականատիրական հարաբերութիւնների առաջխաղացմանը չեն ծառայում: Ընդհակառակը՝ այդ հարաբերութիւնների համար նրանք ավելի քան զորեղ են, կաշկանդվում են նրանցից, և հենց վոր նրանք հաղթահարում են այդ կապանքները, իսկույն վողջ բուրժուական հասարակութիւնը կազմալուծման մեջ են քցում, սպառնում բուրժուական սեփականութեան գոյութեանը: Բուրժուական հարաբերութիւնները չափազանց նեղ են իրենց իսկ արտադրած հարստութիւնը ընդգրկելու համար:

Ինչպես ե ապա բուրժուազիան ճգնաժամերը հաղթահարում: Մի կողմից՝ հարկադրաբար մեծ քանակութեամբ արտադրական ուժեր վոչն-

չացնելով, մյուս կողմից՝ նոր շուկաների նվաճումով և հսերի ավելի հիմնական շահագործումով: Այսինքն՝ ավելի բազմակողմանի և ուժգին ճգնաժամեր ե նախապատրաստում և պակնեցնում նրանցից խուսափելու միջոցները:

Այն զենքերը, վորոնցով բուրժուազիան հողին հավասարացրեց ավատականությունը, այժմ հենց բուրժուազիայի դեմ են ուղղվում:

Սակայն բուրժուազիան վոչ միայն այն զենքերն է կռել, վոր իրեն մահ պիտի բերեն, նա ծնել է նայել այն մարդկանց, վոր այդ զենքերը պիտի կրեն—արդի բանվորներին, պրոլետարիաներին:

Այնչափ, վորչափ բուրժուազիան, այսինքն՝ կապիտալը զարգանում է, զարգանում է նայել պրոլետարիատը, արդի բանվորների դասակարգը, վոր ապրում է, քանի աշխատանք է գտնում, և աշխատանք է գտնում, քանի նրա աշխատանքը բազմապատկում է կապիտալը: Այդ բանվորները, վոր հարկադրված են իրենք իրենց հատավաճառով ծախել, ապրանք են, ինչպես ամեն մի ուրիշ առեւտրի առարկա, ուստի նմանապես յենթարկված են մրցման պատահականություններին և շուկայի բոլոր տատանումներին:

Պրոլետարիաների աշխատանքը, շնորհիվ մեքենաների տարածման և աշխատանքի բաժանման, իսպառ կորցրել է իր ինքնուրույն բնույթը և դրա հետ միասին իր վողջ հրապույրը աշխա-

տողի համար: Բանվորը դառնում է մեքենայի կցորդը սոսկ, վորից միայն ամենապարզ, ամենամիտրինակ և ամենադյուրին կերպով ուսումսիրվող ձեռքի շարժումներ են պահանջում: Ուստի և բանվորի նստած ծախսը սահմանափակվում է գրեթե նրանով, ինչ պետք է լուր նրա ապրուստի համար, ինչ պետք է նրան իր կյանքը պահպանելու և իր սերունդը շարունակելու համար: Իսկ ամեն մի ապրանքի, հետեւապես նայել աշխատանքի գինը, հավասար է նրա արտադրության ծախսին: Վորքան ավելի յեզգվելի դառնում աշխատանքը, այնքան ավելի յեղնկնում նրա վարձը: Դեռ ավելին: Ինչ չափով մեքենաների զարգացումն ու աշխատանքի բաժանումն են առաջ գնում, այն չափով աճում է աշխատանքի քանակը, լինի դա աշխատածամի հավելման շնորհիվ, թե տվյալ ժամի ընթացքում պահանջվող աշխատանքի հավելումի, վոր առաջ է դալիս շնորհիվ մեքենաների շարժընթացի արագացման և այլն:

Արդի ինդուստրիան հասակաւորական վարպետի փոքրիկ արհեստանոցը վերածեց ինդուստրալին կապիտալիստի խոշոր գործարանի: Բանվորների կազմությունը խոնաված գործարանում կազմակերպվում է գինվորների պես: Իբրեւ ինդուստրիի հասարակ գինվորներ, նրանք յենթասպաների և օպաների մի կատարյալ յերարխիայի հակողության են յենթարկվում: Նրանք վոչ միայն բուրժուազաական գիտելիքի, բուրժուական պե-

տուժյան ստրուկն են դառնում, նրանք ամեն ո՛ր, ամեն ժա՛մ ստրկանում են մեքենաներին, վերակացուներին, և ամենից առաջ առանձին-առանձին գործարանատեր բուրժուաներին: Այդ բռնապետութունն այնքան ավելի փոքրագի, զգվելի և դառնացուցիչ է դառնում, վորքան ավելի յե բացահայտվում իբրեւ Նպատակ—շահը:

Վորքան ձեռքի աշխատանքը ավելի քիչ ճկնութուն և ույժ է պահանջում, այսինքն՝ վորքան ավելի է զարգանում արդի ինդուստրին, այնքան ավելի տղամարդու աշխատանքի տեղը կանանց աշխատանքն է բռնում: Սեռի և հասակի տարբերութունները բանվոր դասակարգի համար այլեւիս վոչ մի հոսարակական նշանակութուն չունեն: Նրանք սոսկ աշխատանքի մեքենաներ են, վոր ըստ հասակի և սեռի տարբեր ծախս են նստում: Հենց վոր բանվորի շահագործումը գործարանատիրոջ միջոցով այն տեղն է համում, վոր նա ստանում է իր կանխիկ համրած աշխատավարձը, իսկույն յեվեթ վրա է տալիս բուրժուազիայի մյուս մասը՝ տանտերը, խանութպանը, վաշխառուն և այլն:

Նախկին միջին դասի ստորին խավերը—մանր արդյունագործողները, վաճառականներն ու ռանտիները, արհեստավորներն ու գյուղացիները—բոլոր այս դասակարգերը պրոլետարիատի շարքերն են ընկնում, մասամբ նրանից, վոր խոշոր ինդուստրիան արտադրության համար նրանց կապիտալը չի հերիքում և ավելի խոշոր

կապիտալիստների մրցմանը չեն դիմանում, մասամբ նրանից, վոր նրանց հատուկյունը, շնորհիվ արտադրական նոր յեղանակների, կորցնում է իր արժեքը: Այսպես և կատարվում պրոլետարիատի գործողովը ազգաբնակչության բոլոր դասակարգերից:

Պրոլետարիատը զարգացման զանազան աստիճաններ է անցնում: Նրա պայքարն ընդդեմ բուրժուազիայի սկսվում է իր գոյության առաջին ուրից:

Սազբում՝ հատ-հատ բանվորներ են մաքառում, ապա՝ վոր և է գործարանի բանվորերը միասին, ապա թե աշխատանքի վոր և է ճյուղի բանվորները մի վայրում ընդդեմ այս կամ այն բուրժուայի: Վոր նրանց անիջպակա շահագործում է: Նրանք իրենց հարվածը վոչ միայն բուրժուական արտադրական հարաբերութունների դեմ են ուղղում այլևս արտադրության գործիքների դեմ: Նրանք վոչնչացնում են մրցող ոտար ապրանքները, ջարդում մեքենաները, հրդեհում գործարանները, նրանք փորձ են անում վերստին հասնել միջնադարյան բանվորների խորտակված վիճակին:

Զարգացման այդ աստիճանի վրա բանվորները ցրված են աշխարհիս յերեսին և մրցման պատճառով իրարից անջատված զանգված են կազմում: Բանվորների մասայական միաբանութունն այդ պահուն իրենց սեփական միության հետեւանքը չի: այլ հետեւանք է բուրժուազիայի

միացման, վոր իր քաղաքական նպատակներին հասնելու համար հարկադրված է և տակավին կարող է ամբողջ պրոլետարիատը շարժման մեջ դնել: Ուրեմն այդ աստիճանի վրա պրոլետարիատը վոչ թե իր թշնամիների դեմ է մաքառում, այլ իր թշնամիների թշնամիների դեմ, աբսոլյուտ միապետութեան մնացորդների, կալվածատերերի, վոչ-ինդուստրիալ բուրժուազիայի և մանր բուրժուազիայի դեմ: Այդպիսով վոչ պատմական շարժումը բուրժուազիայի ձեռքում է կենտրոնանում: Այդ յեղանակով տարած ամեն մի հաղթանակ—բուրժուազիայի հաղթանակն է:

Սակայն ինդուստրիի զարգացման հետ պրոլետարիատը վոչ թե սոսկ բազմանում է: Նա քանի գնում ավելի խիտ զանգվածներ է կազմում, աճում է նրա ուժը և այդ բանը քանի գնում նա ավելի է զգում: Քանի մեքենաներն ավելի յեն հարթում աշխատանքի պայմանների տարբերությունները և վորքան ավելի յե ամենուր նման ցած մակարդակի վրա իջնում աշխատավարձը,—այնքան ավելի յեն պրոլետարների շահերն ու կենսական վիճակը միանման դառնում: Բուրժուաների աջող մրցումը իրար մեջ և դրանից առաջ յեկած առեւտրական ճգնաժամերը բանվորների աշխատավարձը շարունակ ավելի և ավելի անհաստատ են դարձնում: Մեքենաների արագ զարգացումն ու անընդհատ կատարելագործումը բանվորների ապրուստը գնալով ավելի և ավելի անապահով են

դարձնում: Հատ ու կենտ բանվորների և բուրժուաների միջեւ ընդհարումը քանի գնում ավելի յե յերկու դասակարգերի բաղխումի կերպարանք ընդունում: Բանվորները սկսում են նրանից, վոր միանում են բուրժուազիայի դեմ: Նրանք հանդես են գալիս իրենց աշխատավարձն անկումից պաշտպանելու համար: Նրանք անգամ տեղական ընկերություններ են հիմնում, վորպեսզի հնարավոր բռնկումների պահուն նյութապես ապահովված լինեն: Տեղ-տեղ պայքարը պոթվում է ապստամբութեան յեղանակով:

Ժամանակ առ ժամանակ հաղթում են բանվորները, սակայն լոկ անցողակի: Նրանց պայքարի իրական հետեւանքը վոչ թե անմիջական հաջողությունն է, այլ բանվորների միշտ ավելի լայն ծավալվող միությունը: Խոշոր ինդուստրիի արտադրած հազորդակցութեան միջոցների աճումը գալիս է զանազան վայրերի բանվորներին շաղկապելու իրար: Սակայն բավական է այդ կապը, վոր բազմաթիվ տեղական, բայց ամենուր նման բնույթ կրող պայքարները—ազգային, դասակարգային պայքար դառնան: Սակայն ամեն մի դասակարգային պայքար—քաղաքական պայքար է: Յեւ այն միությունը, վոր միջնադարյան քաղաքացիները, սոյլուղիների տիրապետութեան շրջանում դարերի ընթացքում միայն գլուխ բերին, արդի պրոլետարիատը, յերկաթուղիների միջոցով տարիների ընթացքում է գլուխ բերում:

Պրոլետարիատի այդ կազմակերպումն իբրեւ դասակարգի և դրա հետ նայել իբրեւ քաղաքական կուսակցութեան—յուրաքանչյուր ակնթարթ պայթում ե բանվորների միջեւ յեղած մրցման շնորհիւ։ Սակայն կազմակերպութեանը նորից ու նորից առաջ ե գալիս, ավելի զորանում, ամրանում, ուժգնանում։ Նա որենքի ձեւով ճանաչել ե տալիս բանվորների մասնակի շահերը, ոգտագործելով բուրժուազիայի ներքին պառակտումները։ Որինակ՝ տաստամյա աշխատանքի որենքն Անգլիայում։

Առհասարակ հին հասարակութեան ներքին բաղխումները հաճախ նպաստում են պրոլետարիատի զարգացման ընթացքին։ Բուրժուազիան անընդհատ պայքարի մեջ ե, սկզբում—ազնվականութեան դեմ, ավելի ուշ ընդդէմ նույն բուրժուազիայի մի մասի, վորի շահերին հակասում ե ինդուստրիի առաջխաղացումը և մշտապես—ընդդէմ ոտար յերկիրների բուրժուազիային։ Այդ բոլոր պայքարների միջոցին նա հարկադրված ե լինում դիմել պրոլետարիատին, նրա ոգնութեանը հայցել և դրանով նրան քաղաքական շարժմանը մասնակից անել։ Այդպիսով նա ինքն ե իր սեփական կրթութեան տարրերը հաղորդում պրոլետարիատին, այսինքն՝ զենք տալիս ինքն իր դեմ։

Այնուհետեւ, ինչպես մենք տեսանք, ինդուստրիի առաջխաղացումը նետում ե իշխող դասակարգի ամբողջ մասնիկները պրոլետարիատի ծոցը, կամ առնվազն սպառնում նրանց գոյու-

թեան ը։ Դրանք ել են պրոլետարիատի մեջ կրթութեան բազմաթիւ տարրեր մտցնում։

Վերջապես, յերբ դասակարգային պայքարը մերձենում ե իր վճռական վայրկյանին, իշխող դասակարգի մեջ, ամբողջ հին հասարակութեան մեջ, քայքայման պրոցեսը այնպիսի սաստիկ ուսուր բնույթ ե ստանում, վոր տիրապետող դասակարգի մի փոքր մասն անջատվում ե նրանից և միանում հեղափոխական դասակարգին, այն դասակարգին, վոր իր ձեռքին ե կրում ապագան։ Յեւ ինչպես առաջներում ազնվականութեան մի մասը բուրժուազիայի կողմն անցավ, այնպես ել այժմ բուրժուազիայի մի մասը պրոլետարիատի կողմն ե անցնում, մանավանդ բուրժուական գաղափարախոսների մի մասը, վոր հասել ե հասարակական ամբողջ շարժման տեսական ըմբռնումին։ Բուրժուազիայի դեմ այսոր դեմ առ դեմ կանգնած բոլոր դասակարգերից միմիայն պրոլետարիատն ե իրոք հեղափոխական դասակարգը։ Մնացյալ դասակարգերը քայքայվում են ու կործանվում խոշոր ինդուստրիից, իսկ պրոլետարիատը հենց սրա սեփական արտադրութեանն ե։

Միջին դասակարգերը—մանր արդյունագործողները, մանր առեւտրականը, արհեստավորը, գյուղացին—բոլորն ել մաքառում են բուրժուազիայի դեմ, վորպեսզի իրենց գոյութեանը, իբրեւ միջին դասակարգերի—կործանումից ապահովեն։ Ուստի նրանք հեղափոխական չեն այլ

պահպանողական: Դեռ ավելին. նրանք յետադի-
ղիմականներ են, նրանք ուզում են պատմության
անիվը յետ շրջել: Յեթե նրանք հեղափոխական
են—ապա միայն նրանց սպասող պրոլետարացման
նկատումով, և այդ դեպքում նրանք վոչ թե իրենց
ներկա, այլ ապագա շահերն են պաշտպանում,
նրանք թողնում են իրենց սեփական հայեցա-
կետը, պրոլետարականի վրա կանգնելու համար:

Լուծպենպրոլետարիատը հին հասարակու-
թյան ամենախոնարհ խավերի կրավորական նեխ-
վածքը, շնորհիվ պրոլետարական հեղափոխու-
թյան, տեղ-տեղ շարտվում է շարժման մեջ, թե-
յեվ նրա կյանքի բոլոր պայմանները տրամադրը-
վում են նրան ավելի շուտ վաճառվել յետադի-
մականներին:

Հին հասարակության կյանքի պայմաններն
այլևս պրոլետարիատի կենցաղից չքացել են:
Պրոլետարիատը սեփականագուրկ է: Նրա հարա-
բերությունը դեպի կինն ու յերեխաները վոչն-
չով նման չեն բուրժուական ընտանեկան հա-
րաբերություններին: Արդի ինդուստրային աշխա-
տանքը, կապիտալի լուծը, Անգլիայում նույնն
է, ինչ վոր Ֆրանսիայում, Ամերիկայում նույնը,
ինչ Դերմանիայում,—բանվորների բոլոր ազգա-
յին գծերը ջնջում են: Որենքները, բարոյակա-
նություն, կրոնը նրա համար նույնն են, ինչ վոր
բազմաթիվ բուրժուական նախապաշարմունքներ,
վորոնց յետեւը նույնչափ բազմաթիվ բուրժուա-
կան շահեր են թագնված:

Առաջներում բոլոր դասակարգերը, վոր տի-
րապետություն էին նվաճում, աշխատում էին
իրենց գրաված կենսական դիրքը ապահովել, միա-
ժամանակ վողջ հասարակությունը յենթարկ-
վում էին իրենց շահվելու պայմաններին:
Պրոլետարները կարող են հասարակական ար-
տադիր ուժեր նվաճել միմիայն միաժամա-
նակ վերացնելով իրենց սեփական մինչ այդ
շահվելու յեղանակը: Պրոլետարներն ապահովվե-
լու բան չունեն, նրանք գալիս են փշրելու մին-
չայժմյան մասնավոր ապահովությունն ու մաս-
նավոր ապահովումը:

Մինչայժմյան բոլոր շարժումները փոքրա-
մասնությունների շարժումներ են յեղել կամ՝ հո-
գուտ փոքրամասնության: Պրոլետարական շար-
ժումը վիթխարի մեծամասնության ինքնուրույն
շարժումն է, հոգուտ վիթխարի մեծամասնու-
թյան: Պրոլետարիատը, արդի հասարակության
ամենաներքին շերտը, ինքն իրեն չի կարող բար-
ձրացնել, զգել, առանց ողբ ցնդեցնելու պաշ-
տոնական հասարակություն կազմող վերին շեր-
տը, վերնահարկը:

Պրոլետարիատի պայքարը բուրժուազիայի
դեմ թեյեվ վոչ ըստ բովանդակության, ըստ ձևվի,
նախ և առաջ ազգային պայքար է: Յուրաքան-
չյուր յերկրի պրոլետարիատ բնականաբար, նախ
իր սեփական բուրժուազիայի հախիցը պիտի գա:
Նկարելով պրոլետարիատի զարգացման ամե-
նաընդհանուր փուլերը՝ մենք հետեւեցինք գո-

յուլթյուն ունեցող հասարակության մեջ ավել կամ պակաս թափնված քաղաքական կռվին մինչեւ այն կետը, յերբ բացահայտ հեղափոխություն ե բռնկում և բուրժուազիայի վրա ուժգնորեն զրոհ տալով՝ պրոլետարիատը իր տիրապետությունն ե հաստատում:

Մինչայժմյան բոլոր հասարակությունները, ինչպես մենք տեսանք, ճնշված և ճնշող դասակարգերի ներհակության վրա են հիմնված յեղել: Սակայն վորպեսզի հնարավոր լինի մի դասակարգ ճնշելու, պետք ե վոր ապահովված լինեն այն պայմանները, վորոնց մեջ այդ դասակարգն առնչվազն իր ստրկական գոյությունը կարողանա քաշ տալ: Ճորտատիրության պահուն ճորտից կարող եր կոմունի անդամ դուրս գալ, ինչպես քաղքենիներից — բուրժուա, ավատ-աբսոլյուտական լծի տակ: Ընդհակառակը՝ արդի բանվորը, ինդուստրի առաջխաղացման հետ, փոխանակ բարձրանալու, շարունակ իր դասակարգի գոյության պայմաններից ցած ե իջնում: Բանվորը մուրացկան ե դառնում, և աղքատությունը ազգաբնակչությունից ու հարստությունից ավելի արագ ե աճում: Այսպիսով բացահայտ ե դառնում, վոր բուրժուազիան այլևս անընդունակ ե յերկար ժամանակ հասարակության տիրապետող դասակարգը մնալու և իր դասակարգի կենսական պայմանները փաթաթելու հասարակության վզին, իբրեւ զեկավար որեք: Նա անըդունակ ե իշխելու, վորովհետեւ անընդունակ ե իր ստրուկներին ան գամ ստրկա-

կան գոյություն ապահովելու, վորովհետեւ հարկադրված ե նրանց այնպիսի դրության հասցնելու, վոր ինքը պիտի նրանց կերակրի, փոխանակ նրանց միջոցով կերակրվելու: Հասարակությունը այլևս չի կարող նրա տիրապետության ներքո ապրել, այսինքն՝ նրա կյանքը հասարակության կյանքի հետ այլևս դաշնակիվ չի կարող: Բուրժուազիայի գոյության և տիրապետության ամենաեական պայմանն ե՝ հարստության հավաքումը մասնավոր ձեռքերում, կապիտալի գոյացումն ու բազմացումը: Կապիտալի գոյության պայմանը — վարձու աշխատանքն ե: Վարձու աշխատանքը բացառապես հիմնված ե բանվորների փոխադարձ մրցման վրա: Ինդուստրիի առաջադիմությունը, վորի հլու և կամատրիի առաջադիմությունը, մրցումով իրարից զուրկ կրողը բուրժուազիան ե, մրցումով իրարից զատված բանվորների տեղը — միությունների միջոցով շաղկապված բանվորների հեղափոխական կազմակերպություններ ե դնում: Այսպիսով՝ խոկազմակերպություններ ե դնում: Նրա կործանումը և պրոլետարիատի հաղթանակը — հավասարաչափ անխուսափելի յեն:

II

ՊՐՈԼԵՏԱՐՆԵՐ ՅԵՎ ԿՈՄՈՒՆԻՍՏՆԵՐ

Ի՞նչ դերք են բռնում կոմունիստները գեալի պրոլետարիատն ընդհանրապես:

Կոմունիստները մի առանձին կուսակցութիւն չեն կազմում բանվորական այլ կուսակցութիւնների հանդէպ:

Նրանք բովանդակ պրոլետարիատի շահերից զատ շահեր չունեն:

Նրանք չեն առաջադրում ուրույն սկզբունքներ, վորոնց համեմատ կամենային կադապարել բանվորական շարժումը:

Կոմունիստները նրանով են տարբերվում այլ պրոլետարական կուսակցութիւններից, վոր մի կողմից՝ պրոլետարների պես-պես ազգային պայքարների միջոցին նրանք բովանդակ պրոլետարիատի ընդհանուր, ազգութիւնից անկախ շահերն են առաջ քաշում ու պաշտպանում, մյուս կողմից՝ զարգացման զանազան աստիճանների վրա, վորոնցով ընթանում է պայքարը պրոլետարիատի և բուրժուազիայի միջեւ, նրանք միշտ շարժման ամբողջական շահերն են ներկայացնում:

Հետեւաբար կոմունիստները գործնականո-

րեն բոլոր յերկրների բանվորական կուսակցութիւնների ամենավճռական, շարունակ առաջ ձգտող մասն են: Պրոլետարիատի մնացյալ զանգվածի հանդէպ նրանց առավելութիւնն այն է, վոր տեսականորեն ըմբռնում են պրոլետարական շարժման պայմանները, ընթացքը և ընդհանուր հետեւանքները:

Կոմունիստների մերձագույն նպատակը նույնն է, ինչ վոր բոլոր մնացյալ պրոլետարական կուսակցութիւններինը — պրոլետարիատի կազմակերպումն իբրեւ զասակարգի, բուրժուական տիրապետութեան խորտակումը, քաղաքական իշխանութեան նվաճումը պրոլետարիատի միջոցով:

Կոմունիստների տեսական դրութիւնները բնավ չեն հիմնվում այս կամ այն աշխարհաբանութեամբ, հնարած կամ հայտնագործած գաղափարների, սկզբունքների վրա:

Գոյութիւն ունեցող դասակարգային պայքարի փաստացի հարաբերութիւնների, մեր աչքի առջեւ կատարվող պատմական շարժման լոկ ընդհանուր արտահայտութիւնն են նրաք: Մինչայժման սեփականատիրական հարաբերութիւնների վերացումը կոմունիզմի համար հատկապես բնորոշ բան չէ:

Բոլոր սեփականատիրական հարաբերութիւնները յենթարկվել են մշտական պատմական փոփոխման, մշտական պատմական այլափոխման:

Յրանախական հեղափոխութիւնն, որինակ,

վերացրեց ավատական սեփականութիւնը հոգուտ բուրժուականի:

Կոմունիստների համար բնորոշն ընդհանրապես սեփականութեան վերացումը չի, այլ բուրժուական սեփականութեան վերացումը:

Սակայն արդի բուրժուական մասնավոր սեփականութիւնը վերջին և ամենակատարյալ արտահայտութիւնն է պրոդուկտների արտադրութեան և յուրացման այն յեղանակի, վոր հիմնված է դասակարգային ներհակութեան վրա, յերբ վոմանք շահագործում են մյուսներին:

Այդ առումով կոմունիստներն իրենց տեսութիւնը կարող են ամփոփել մի արտահայտութեան մեջ, մասնավոր սեփականութեան վերացում:

Կոմունիստներն վրա մեղադրանք են բարդում, իբր թե մենք ուզում ենք անձամբ վաստակած, սեփական աշխատանքով ձեռք բերված սեփականութիւնը վերացնել, վոր ամեն անհատական ազատութեան, գործունեութեան և անկախութեան հիմքն է:

Աշխատած, վաստակած, անձամբ շահած սեփականութիւն: Մանր բուրժուականների, մանր գյուղացիների, սեփականութիւնի՞ց եք խոսում դուք, վոր նախորդել է բուրժուական սեփականութեան: Հարկ չկա, վոր մենք վերացնենք, քանի վոր ինդուստրիի զարգացումն է վերացրել և որոշտորե վերացնում այն:

Գուցե թե արդի բուրժուականների՞ մասնավոր սեփականութիւնից եք խոսում դուք:

Սակայն արդեւոք նրանց համար սեփականութիւնն է ստեղծում վարձու աշխատանքը, պրոլետարիատի աշխատանքը:

Յերբե՛ք: Նա կապիտալ է ստեղծում, այսինքն՝ սեփականութիւն, վոր շահագործում է վարձու աշխատանքը, վոր կարող է աճել, պայմանով, վոր նոր վարձու աշխատանք արտադրի, նորից նրան շահագործելու համար: Սեփականութիւնը իր այսորվա կերպարանքով կապիտալի և վարձու աշխատանքի ներհակութեան մեջ է շարժվում: Զննենք, ուրեմն այդ ներհակութեան յերկու կողմն ել:

Կապիտալիստ լինել, կնշանակի արտադրութեան մեջ վո՛չ միայն զուտ անհատական, այլեւ հասարակական դիրք գրավել: Կապիտալը հաւաքական արտադրութիւնն է և կարող է շարժման մեջ լինել միմիայն բազմաթիւ անդամների գործակցութեամբ, թերյեւս վերջ ի վերջո հասարակութեան բոլոր անդամների միասնական գործունեութեամբ:

Ուրեմն կապիտալը վո՛չ թե անհատական, այլ հասարակական ուժ է:

Հետեւաբար, յերբ վոր կապիտալը կերպարանափոխվի, հավաքական, հասարակութեան բոլոր անդամներին պատկան սեփականութիւն դառնա, դրանից անհատական սեփականութիւնը — հասարակական չի դառնա: Սեփականութիւնը կփոխի լոկ իր հասարակական բնույթը: Նա կկորցնի իր դասակարգային բնավորութիւնը:

Դառնանք վարձու աշխատանքին:

Վարձու աշխատանքի միջին գինը — աշխատավարձի միևնույնն է, այսինքն՝ կենսական միջոցների գումարը, վոր անհրաժեշտ է, վորպեսզի բանվորն, իբրեւ բանվոր, կարողանա իր կյանքը պահպանել: Հետեւաբար բանվորի իր գործունեութեամբ սեփականածը հերիք է լոկ իր մերկ կյանքը վերարտադրելու համար: Մենք բնավ չենք կամենում վերացնել աշխատանքների պրոդուկտների այս անհատական սեփականացումը՝ կյանքը պահպանելու և վերարտադրելու համար. այդ սեփականացումը վոչինչ զուտ արդյունք չի բերում, վոր ոտարի աշխատանքին տիրանալու հնարավորութիւն տար: Մենք լոկ կամենում ենք վերացնել այդ սեփականութեան թշուառական բնույթը, ըստ վորում բանվորն ապրում է կապիտալը բազմապատկելու համար և ապրում է այնքան ժամանակ, վորքան պահանջում է տիրող դասակարգի շահը:

Բուրժուական հասարակութեան մեջ կենդանի աշխատանքը — գանձած աշխատանք բազմապատկելու միջոց է լոկ: Կոմունիստական հասարակութեան մեջ — գանձած աշխատանքը սոսկ մի միջոց է բանվորների կյանքն ընդլայնելու, հարստացնելու, նրա առաջադիմութեանը զարկ տալու:

Բուրժուական հասարակութեան մեջ, այդպիսով, անցյալն է իշխում ներկայի վրա, կոմունիստականում — ներկայն անցյալի վրա: Բուրժուական հասարակութեան մեջ կապիտալն է ան-

կախ և անհատական, մինչդեռ գործունյա անհատը կախման մեջ է և դիմագուրկ:

Յեւ վ ահա այդ հարաբերութեան վերացումը բուրժուազիան անհատականութեան և ազատութեան վերացում է անվանում: Արդարեւ, խոսքը համեմայն դեպք բուրժուական անհատականութեան, անկախութեան և ազատութեան վերացման մասին է:

Ազատութիւնն ասածդ հիմիկվա բուրժուական արտադրութեան հարաբերութիւնների մեջ: հասկանում են իբրեւ ազատ առեւտուր, գնելու և վաճառելու ազատութիւն:

Սակայն չարչիութեան անկան դեպքում, ազատ չարչիութիւնն էլ կընկնի: Գեղեցիկ ճառերը չարչիութեան ազատութեան մասին, ինչպես մեր բուրժուազիայի բոլոր ուրիշ ազատագրական ճոռումաբանութիւնները, ընդհանրապես իմաստ ունեն, յերբ ուղղված են միջնադարյան քաղաքացիների ստրկացման դեմ և վոչ թե չարչիութեան, ուղղված են ընդդէմ կաշկանդված չարչիութեան, բուրժուական արտադրութեան հարաբերութիւնների և ի՛ր իսկ բուրժուազիայի կոմունիստական վերացումի դեմ:

Դուք սարսափում եք նրանից, վոր մենք կամենում ենք մասնավոր սեփականութիւնը վերացնել: Սակայն ձեր հասարակութեան մեջ մասնավոր սեփականութիւնն անդամների ինքնատաներորդականի համար վերացած է: Յեւ մասնավոր սեփականութիւնը գոյութիւն ունի հենց

այն պատճառով, վոր հասարակության իննը տասներորդականի համար գոյութիւնն չունի: Այսպիսով՝ մեղադրում եք մեզ, թե մենք ուզում ենք վերացնել սեփականութեան մի ձեւ, վոր կարող ե գոյութիւնն ունենալ միմիայն հասարակութեան ճշող մեծամասնութեան սեփականազուրկ լինելու անհրաժեշտ նախապայմանով:

Մի խոսքով, դուք մեզ մեղադրում եք, թե մենք ուզում ենք ձեր սեփականութիւնը վերացնել: Անշուշտ մենք այդ կամենում ենք:

Այն վայրկյանից, յերբ աշխատանքը այլեւս չի վերածվի կապիտալի, փողի, հողային ռենթի, կարճ՝ մենաշնորհ դառնալիք հասարակական ուժի, այսինքն՝ այն վայրկյանից, յերբ անձնական սեփականութիւնն այլեւս անկարելի կլինի բուրժուականի կերպարանափոխել, այն վայրկյանից, հայտարարում եք դուք, անձնավորութիւնն ել կվերանա:

Ուրեմն դուք խոստովանում եք, վոր անձնավորութիւնն ասելով դուք ուրիշ վոչ վոք չեք ըմբռնում, այլ յեթե բուրժուա, բուրժուական սեփականատեր: Այդ անձնավորութիւնն ել, անտարակույս, պիտի վերանա:

Կոմունիզմը հասարակական պրոդուկտները սեփականելու կարողութիւնից վոչ վոքի չի զրկում, նա լոկ սեփականացման միջոցով ուրիշի աշխատանքը լծի տակ դնելու կարողութիւնից ե զրկում:

Առարկում են՝ թե մասնավոր սեփականութեան վերացումով կվերանա ամեն մի գործունեութիւնն և համատարած ծուլութիւնն կհաստատվի:

Վոր այդպես լիներ, բուրժուական հասարակութիւնը վաղուց հետե կործանված կլիներ հեղգութիւնից, վորովհետեւ նրանք, վորոնք աշխատում են այդ հասարակութեան մեջ, բան չեն վաստակում, իսկ ովքեր վոր վաստակում են, չեն աշխատում: Այս ամբողջ տարակուսանքը մի նույնասութիւնից ե բղխում, հենց վոր վարձու աշխատանքը չլինի—կապիտալ ել չի լինի:

Բոլոր առարկութիւնները, վոր ուղղում են նյութական պրոդուկտների սեփականացման և արտադրութեան յեղանակի դեմ, տարածվում են նմանապես հոգեվոր արգասիքների սեփականացման և արտադրութեան վրա: Ինչպես դասակարգային սեփականութեան վերացումը բուրժուաների համար հենց արտադրութեան վերացում ե նշանակում, այնպես ել դասակարգային կրթութեան վերացումը—ընդհանրապես կրթութեան վերացում ե թվում նրանց:

Կրթութիւնը, վորի կորստյան համար նրանք ցավում են, ազգաբնակչութեան ահագին մեծամասնութեան համար մեքենայացում ե նշանակում:

Ել միք վիճի մեզ հետ, քանի վոր բուրժուական սեփականութեան վերացումը դուք գնահատում եք ազատութեան, կրթութեան, ի-

րավունքի մասին ձեր ունեցած պատկերացումներով: Ձեր գաղափարները հենց արտադրության և սեփականատիրության բուրժուական հարաբերությունների արդյունք են, ձիշտ այնպես, ինչպես ձեր իրավունքը ձեր դասակարգի որևէ դարձած կամքն է, մի կամք, վորի բովանդակությունը ձեր դասակարգի կյանքի նյութական պայմանների մեջ է արված:

Այն աշառու պատկերացումը, ըստ վորում դուք ձեր պատմականորեն զարգացած և արտադրական պրոցեսի զարգացման ընթացքում փոփոխվող արտադրության և սեփականատիրական հարաբերությունները բնության ու բանականության մշտնջենավոր որևէ եք դարձնում հատուկ է բոլոր խորտակված իշխող դասակարգերին: Այն, ինչ հասկանալի է ձեր հնադարյան սեփականության, ավատական սեփականության նկատմամբ, դուք չեք կամենում ըմբռնել բուրժուական սեփականության վերաբերմամբ:

Ընտանիքի վերացում: Ամենաարմատականներն անգամ վրդովվում են կոմունիստների այս խայտառակ մտադրությունից:

Սակայն ինչի՞ վրա է հիմնվում արդի բուրժուական ընտանիքը: Կապիտալի, մասնավոր շահի վրա: Լիակատար զարգացած ձևով այդ ընտանիքը գոյություն ունի սոսկ բուրժուազիայի համար: Սակայն բուրժուական ընտանիքի լրացումը պրոլետարիատի հարկադրված ամուրիությունն է և հրապարակային պոռնիկությունը:

Բուրժուական ընտանիքը բնականաբար կանհետանա նրա այս լրացումների անհետացումով և յերկուսն էլ կանհետանան կապիտալի անհետացման հետ:

Մեղադրում եք դուք մեզ, վոր մենք ուզում ենք վերացնել մանուկների շահագործումն իրենց ծնողների միջոցով: Մենք մեր այդ հանցանքը խոստովանում ենք:

Սակայն, ձեր ասելով, մենք վերացնում ենք ամենաքնքույշ հարաբերությունները, յերբ տնային դաստյարակության տեղը—հասարակական ենք դնում:

Մի՞թե ձեր դաստիարակությունը նույնպես հասարակությունը չի վորոշում հասարակական այն հարաբերությունների միջոցով, վորոնց մեջ դուք դաստյարակում եք, հասարակության ուղղակի և անուղղակի միջամտությամբ, զպրոցի միջոցով և այլն: Կոմունիստները չեն հնարում հասարակության ներգործությունը դաստյարակության մեջ: Նրանք միայն փոփոխում են այդ ներգործության բնույթը. նրանք պոկում են դաստյարակության գործը տիրող դասակարգի ազդեցությունից:

Բուրժուական ճոռոմբանությունն ընտանիքի մասին և դաստյարակության, ծնողների ու զավակների քնքույշ հարաբերությունների մասին այնքան ավելի յեն զգվելի դառնում, վորքան խոշոր ինդուստրիի շնորհիվ պրոլետարների համար բոլոր ընտանեկան կապերը քակվում են,

և նրանց զավակները առեւտրի հասարակ առարկաների և աշխատանքի գործիքների յեն վերածվում:

Սակայն դուք, կոմունիստներդ, համայնակնություն եք ուզում մտցնել, ազադակում ե միաբերան վողջ բուրժուազիան:

Բուրժուան իր կնոջը նկատում ե իբրեւ պատաղրության ոտակ գործիք: Նա լսում ե, վոր արտադրության գործիքները պիտի համայնորեն շահագործվեն և բնականաբար չի կարող այլ միտք անել, քան համայնացման վիճակը նայել կանանց ե վերաբերվելու:

Նրա մտքովը չի անցնում, թե բանն ել հենց այն ե, վոր կնոջ գիրքը, իբրեւ պատաղրության ոտակ գործիքի, վերանա:

Ասենք, ավելի ծիծաղելի բան չկա, քան մեր բուրժուաների բարձր բարոյական սարսափը կոմունիստների կարծեցյալ կանանց համայնացումի առիթով: Կոմունիստները կարիք չունին կանանց համայնացում մտցնելու, նա համարյա թե միշտ գոյություն ե ունեցել:

Մեր բուրժուաները, չբավականանալով նրանով, վոր նրանց տրամադրության ներքո յեն իրենց պրոլետարների կանայք ու աղջիկները, ել չխռանք պաշտոնական պոռնկության մասին, մեծ բավականություն են գտնում իրենց ամուսիններին փոխադարձաբար գայթակղեցնելու մեջ:

Բուրժուական ամուսնությունն իրոք—համայնակնություն ե: Ամենաշատը՝ կարելի յեր

կոմունիստներին մեղադրել, վոր կեղծավոր քողարկած համայնակնության տեղը—բաց համայնակնություն են ուզում մտցնել: Թեյել ինքնին հասկանալի ե, վոր հիմիկվա արտադրական հարաբերությունների վերացումով, կանհետանա նայել նրանցից բղխող համայնակնությունը, այսինքն՝ պաշտոնական և վոչ պաշտոնական պոռնկությունը:

Ապա՝ կոմունիստներին մեղադրում են, իբր թե նրանք ուզում են վերացնել հայրենիքը, ազգությունը:

Քանի որները հայրենիք չունեն: Ձի կարելի նրանցից խել այն, ինչ վոր նրանք չունեն: Քանի վոր պրոլետարիատը հարկադրված ե նախ քաղաքական իշխանություն նվաճելու, բարձրացնելու իր գլուխը, վորպես ազգային դասակարգ, կազմակերպելու ինքն իրեն, իբրեւ ազգ—նա տակավին ազգային ե, թեյել վոչ մի դեպքում բուրժուական իմաստով:

Արդեն բուրժուազիայի պարզացման հետ, առեւտրի ազատության, համաշխարհային շուկայի, ինդուստրիական արտադրության միակերպության և նրան համապատասխան կենսական հարաբերությունների հետ քանի գնում ավելի յեն անհետանում ազգային մեկուսացումը և ներհակությունը ժողովուրդների միջեւ:

Պրոլետարիատի տիրապետությունն ավելի յելս անհետացնել կտա նրանց: Նրա ազատազրկման առաջնագույն պայմաններից մեկն ե—առ-

նվազն քաղաքակիրթ յերկիրների պրոլետարիատի միահամուռ գործակցությունը:

Ինչ չափով կվերանա մի անհատի շահագործումը մյուսի միջոցով—կվերանա նայելով մի ազգի շահագործումը մյուսի միջոցով:

Գասակարգերի ներհակության անկման հետ մի ազգության մեջ—կվերանա նայելով ազգերի թշնամական զիրքը իրար դեմ:

Կրոնական, փիլիսոփայական և ընդհանրապես գաղափարաբանական տեսակետից կոմունիզմի դեմ հարուցած մեղադրանքները չարժեն մամբաման քննության:

Մի՞թե խոր միտք է հարկավոր ըմբռնելու համար, վոր մարդկանց կենսական պայմանների հետ, նրանց հասարակական հարաբերությունների հետ, նրանց հասարակական գոյության հետ փոխվում են նայելով նրանց մտապատկերները, հայացքները և հասկացողությունները, մի խոսքով՝ նրանց վողջ գիտակցությունը:

Գաղափարների պատմությունը ի՞նչ է ապացուցանում, յեթե վոչ այն, թե հոգեվոր արտադրությունը կերպարանափոխվում է նյութակաշի հետ: Վոր և է ժամանակի իշխող գաղափարները միշտ տիրապետող դասակարգի գաղափարներն են յեղել:

Ասում են՝ կան գաղափարներ, վոր մի ամբողջ հասարակություն են հեղափոխում: Դրանով լուկ այն փաստն են արտահայտում, թե հին հասարակության մեջ նոր տարրեր են գոյացել,

վոր կենսական հին հարաբերությունների լուծմանը քայլ առ քայլ հին գաղափարների լուծումն է հետեւում:

Յերբ վոր հին աշխարհը մոտ եր կործանման, քրիստոնեական կրոնը հաղթեց հին կրոնները: Յերբ վոր 18-րորդ դարում լուսավորության գաղափարները վանեցին քրիստոնեական գաղափարը, ավատական հասարակությունը իր որհասական մահու պայքարն եր մղում այն ատեն հեղափոխական բուրժուազիայի դեմ: Խղճի և դավանանքի ազատության գաղափարները արտահայտում են սոսկ ազատ մրցումի տիրապետությունը գիտության ասպարիզում:

«Սակայն կրոնական, բարոյական, փիլիսոփայական, քաղաքական, իրավական և այլ գաղափարները,—կասեն, մեզ,—ճիշտ է, փոփոխության են յենթարկվում պատմական զարգացման ընթացքում, բայց կրոնը, բարոյականությունը, փիլիսոփայությունը, քաղաքականությունը, իրավունքը միշտ այդ փոփոխությունների մեջ պահպանվել են:

«Բացի այդ հավերժական ճշմարտություններ կան, ինչպես՝ ազատությունը, արդարությունը և այլն, վոր ընդհանուր են պատմական բոլոր վիճակներին: Իսկ կոմունիզմը, կերպարանափոխելու փոխարեն վերացնում է հավիտենական ճշմարտությունները, վերացնում է կրոնը, բարոյականությունը և այդպիսով հակասում մինչև այժմյան պատմական իրադարձությանը»:

Ինչի՞ ե հանգում այդ մեղադրանքը: Մինչ-այժմյան հասարակության վողջ պատմությունը շարժվել ե դասակարգային ներհակությունների մեջ, վոր տարբեր ժամանակաշրջաններում տարբեր կերպարանք են ունեցել:

Սակայն ի՞նչ ձեւ ել վոր ընդունել ե, հասարակության մի մասի շահագործումը մյուսի միջոցով բոլոր անցած դարերի համար—ընդհանուր փաստ ե: Ուստի ե զարմանալի չե, վոր բոլոր դարերի հասարակական գիտակցությունը, չնայած բազմապիսության ե դանազանությունների շարժվել ե վորոշ ընդհանուր ձեւերով, գիտակցության այն ձեւերի մեջ, վոր վերջնականապես կվերանա միայն դասակարգային ներհակության լիակատար վերացումով:

Կոմունիստական հեղափոխությունն ամենաարմատական կերպով պիտի խզի սեփականատիրական ավանդական հարաբերությունների հետ յեղած կապերը: Զարմանալի չե, վոր նրա զարգացման ընթացքում ամենաարմատական կերպով պիտի քակվեն ավանդական գաղափարների կապերը:

Սակայն թողնե՛նք բուրժուազիայի կոմունիզմի դեմ արած առարկությունները:

Մենք արդեն վերը տեսանք, վոր բանվորական հեղափոխության առաջին քայլը—պրոլետարիատին բարձրացնելը, իշխող դասակարգի հասցնելը—դեմոկրատիայի նվաճումն ե:

Պրոլետարիատն իր քաղաքական իշխանու-

թյունը կոգտագործի աստիճանաբար բուրժուազիայից նրա վողջ կապիտալը խլելու, արտադրական բոլոր գործիքները պետության ձեռքում, այսինքն՝ իշխող դասակարգ դառած, կազմակերպված պրոլետարիատի ձեռքում կենտրոնացնելու ե արտագիր ուժերն ըստ կարելույն արագ կերպով բազմապատկելու համար:

Սկզբում դա, բնականաբար, կարող ե տեղի ունենալ միմիայն բռնի միջամտությամբ սեփականատիրական իրավունքի ե արտադրության բուրժուական հարաբերությունների մեջ, հետեւաբար այնպիսի միջոցներով, վոր տնտեսապես անբավարար ե խախուտ կթվան ե վոր սակայն շարժման ընթացքում իրենք իրենց հաղթահարելով՝ անխուսափելիորեն վողջ արտադրական յեղանակի հեղաշրջման միջոց են դառնալու:

Այդ միջոցները, ի հարկե, տարբեր յիրկերներում—տարբեն են լինելու:

Այնու հանդերձ, ամենաառաջագեմ յերկերներում գրեթե ամենուրեք կարող են կիրարկվել հետվյալ միջոցները:

- 1) Հողային սեփականության եքսպրոպրիացիա ե հողային ունեթի գործադրությունը պետական ծախսերի վրա:
- 2) Ուժեղ պրոպրեսիվ հարկեր:
- 3) Ժառանգային իրավունքի վերացում:
- 4) Բոլոր եմիգրանտների ե ըմբոստների սեփականության գրավումը:
- 5) Վարկի կենտրոնացում պետության ձեռ-

քում, պետական կապիտալ և բացառիկ մենաշնորհ ունեցող ազգային բանկի միջոցով:

6) Փոխադրության գործի կենտրոնացում պետության ձեռքում:

7) Պետական գործարանների, արտադրության գործիքների բազմապատկում, հողի մշակում և բարելավում ընդհանուր ծրագրով:

8) Հավասարապես պարտադիր աշխատանք բոլորի համար, Խնդուստրային գորարանակի կազմակերպում, մանավանդ յերկրագործության համար:

9) Գյուղատնտեսության և ինդուստրիի բնագավառների միացում: Նպաստում քաղաքի և գյուղի տարբերության աստիճանական վերացման:

10) Բոլոր մանուկների հասարակական և ձրի կրթություն: Մանուկների գործարանային աշխատանքի այսորվա ձեվի վերացում: Կրթության և նյութական արտադրության միացում և այլն:

Հենց վոր զարգացման ընթացքում անհետանան դասակարգային տարբերությունները և բոլոր արտադրությունները կենտրոնանան համախմբված անհատների ձեռքում—հասարակական իշխանությունը կկորցնի իր քաղաքական բնույթը: Քաղաքական իշխանությունը, բուն իմաստով, մի դասակարգի կազմակերպված իշխանությունն է մյուսին ճնշելու համար: Յերբ վոր պրոլետարիատը բուրժուազիայի դեմ վարած պայքարի ընթացքում անհրաժեշտաբար միանա,

վորպես դասակարգ, հեղափոխության միջոցով տիրապետող դասակարգ դառնա և, վորպես տիրապետող դասակարգ, բռնի կերպով վերացնի արտադրության հին հարաբերությունները, արտադրության այդ հարաբերությունների հետ կվերանան նայել դասակարգային ներհակության գոյության պայմանները, ընդհանրապես դասակարգերը և դրանով նայել իր սեփական տիրապետությունը, իբրեւ դասակարգի:

Հին բուրժուական հասարակության տեղը իր դասակարգերով և դասակարգային ներհակությամբ, կբռնի մի միություն, վորի մեջ յուրաքանչյուր վորքի ազատ զարգացումը պայման կլինի բոլորի՝ ազատ զարգացման:

III

ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ՅԵՎ ԿՈՄՈՒՆԻՍՏԱԿԱՆ
ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1 ՅԵՏԱԴԻՄԱԿԱՆ ՍՈՑԻԱԼԻԶՄ

ա) Ավատական սոցիալիզմ

Ֆրանսիական և անգլիական ազնվականութունը, իր պատմական դիրքով, կոչված էր արդի բուրժուազիայի դեմ պամֆլետներ գրելու: Ֆրանսիական 1830 թվի Հուլիսյան հեղափոխություն միջոցին և անգլիական վերանորոգչական շարժման ժամանակ նա իր ատելի նորելուկ հակառակորդներից մի նոր ջարդ ել կրեց: Վոր և է լուրջ քաղաքական պայքարի մասին խոսք լինել այլևս չէր կարող: Մնացել էր սոսկ գրական պայքարը: Սակայն գրական ասպարիզում ել ռեստավրացիայի շրջանի վոճաբանությունն անհնար եր դառել*: Համակրություն գրավելու համար ազնվականությունը հարկադրված եր իր շահերն աչքաթող անելու ձեով անել և իր մեղադրական թուղթը բուրժուազիայի դեմ բանաձևվել լով շահագործվող բանվոր դասակարգի շահերի տեսակետից: Նա իր նոր տերերի վրա պարսավախաղեր եր յերգում, ավել կամ պակաս

* Խոսքը վոչ թն անգլիական ռեստավրացիայի (1660—1689), այլ Փրանսիականի (1814—1831) մասին է: (Ծնգելսի ծանոթ ությունը անգլիական հրատարակության մեջ):

բռնաբեր մարգարեություններ շնչում նրա ազնվին և դրանով մխիթարվում:

Այդպես և ավատական սոցիալիզմի ծագումը—կես—վորդը, —կես—պասկվիլ, կես—անցյալի արձագանք, կես—գալիք սպառնանք: Յերբեմն դառը, սրամիտ, կծու դատողություններով բուրժուազիայի սիրտը դաղելով, ազնվականություն ժողովուրդը նրանց մեջքին հին ավատական տոհմաբնական լինող զավեշտական տպավորություն և գործել:

Ազնվականները թափահարում էին պրոլետարական մուրացկանի տոպրակը, վորպես դրոշակ, իրենց յետեվից ժողովուրդ հավաքելու համար: Սակայն ամեն անգամ նրանց հետեվելիս՝ ժողովուրդը նրանց մեջքին հին ավատական տոհմանիշներ և նկատել և բարձրաձայն ու անպատկառ հռնուցով լքել նրանց:

Ֆրանսիական լեգիտիմիստների մի մասը և յերիտասարդ Անգլիան ամենից լավ են ներկայացրել այդ խաղը:

Յերբ վոր ավատատերերին ապացուցանում են, թե իրենց շահագործումը այլ կերպ է յեղել, քան բուրժուականը, նրանք փոքր ինչ մոռանում են, վոր իրենք շահագործելիս են յեղել միանգամայն տարբեր և հիմի անհետացած պայմաններում ու պարագաներում: Յերբ վոր նրանք մատնանիշ են անում, թե իրենց իշխանությունն անբարդի պրոլետարիատը գոյություն չի ունեցել, փոքր ինչ մոռանում են, վոր արդի բուրժուա-

զիան հենց նրանց հասարակարգի անհրաժեշտ ծնունդն է:

Ասենք, նրանք այնքան քիչ են թագ-
ցնում իրենց քննադատության յետադիմական
բնույթը, վոր բուրժուազիայի դեմ մղած նրանց
մեղադրանքը հենց այն է, թե բուրժուազիայի տի-
րապետության ներքո մի դասակարգ է զարգացել,
վոր վողջ հին հասարակարգը ողն է ցնդեցնելու:

Նրանք բուրժուազիային ավելի յեն հան-
դիմանում հեղափոխական պրոլետարիատ
արտադրելու համար, քան առհասարակ պրոլե-
տարիատ առաջ բերելու համար:

Դրանից է, վոր գործնական քաղաքականու-
թյան մեջ նրանք մասնակցում են բանվոր դա-
սակարգի դեմ ուղղված բոլոր բռնի միջոցներին
և, հակառակ վերադարձ ճառերին, առորյա կյան-
քում հանգիստ կերպով վուսկե խնձորներ են քա-
ղում և հավատարմությունը, սերն ու պատիվը
փոխանակում բողի, ճակնդեղի և ողիի:

Խնչպես տերտերը ավատատիրոջ հետ ձեռք
ձեռքի տված է գնացել, այնպես էլ տերտերա-
կան սոցիալիզմն է ավատականի հետ ընթանում:

Ավելի ճեշտ բան չկա, քան քրիստոնեական
ձգնությանը սոցիալիստական գույն տալը: Միթե
քրիստոնեությունը չի՞ մաքառել նայել մասնա-
վոր սեփականության, ամուսնության և պետու-
թյան դեմ: Միթե զրանց տեղը նա չի՞ քարոզել
բարեգործություն և աղքատություն, կուսակրո-
նություն և մարմնի մեռցում, մենաստան և յե-

կեղեցի: Քրիստոնեական սոցիալիզմը սոսկ որ-
հնաժ ջուր է, վորով տերտերը ազնվականության
ցասումն է սրբագործում:

բ) Մանր-բուրժուական սոցիալիզմ

Ավատական ազնվականությունը միակ դա-
սակարգը չէր, վորին տապալեց բուրժուազիան,
մենակ նրա կյանքի պայմանները չեն, վոր ար-
դի բուրժուական հասարակության մեջ վատթա-
րանում են ու չքանում: Միջնադարյան քաղքե-
նիներն ու մանր գյուղացիությունը արդի բուր-
ժուազիայի նախորդներն են յեղել: Խնդուստրիի
և առեւտրի կողմից պակաս զարգացած յերկր-
ներում աճող բուրժուազիայի կողքին այդ դա-
սակարգերը տակավին քաջ են տալիս իրենց գո-
յությունը:

Այն յերկիրներում, վորտեղ զարգացել է ար-
դի քաղաքակրթությունը, մի նոր քաղքենիու-
թյուն է գոյացել, վոր յերերվում է պրոլետարիա-
տի և բուրժուազիայի արանքում և, իբրեւ լրա-
ցում բուրժուական հասարակության, շարունակ
նորից ու նորից գոյանում: Բայց նրա անդամ-
ները մրցման շնորհիվ շարունակ պրոլետարիա-
տի շարքն են նետվում և խոշոր խնդուստրիի
զարգացման հետ նրանք իրենք էլ նախատեսում
են այն ժամը, յերբ պետք է վոր անհետանան և
առեւտրի, մանուֆակտուրի, գյուղատնտեսու-
թյան մեջ փոխարինվեն վերակացուներով ու
մանր ծառայողներով:

Այն յերկիրներում, վորտեղ գյուղացի դա-

սակարգը ազգաբնակչության կիսից ավել է, ինչպես Ֆրանսիայում, բնական է, վոր գրողները, վորոնք պրոլետարիատին պաշտպանել են ընդդեմ բուրժուազիայի, մանր քաղքենիական և մանր գյուղացիական չափանիշով են քննադատել բուրժուական կարգը և բանվորների կուսակցությունը մանր-քաղքենիության տեսակետից են ըմբռնել: Ահա թե ինչպես է գոյացել մանր բուրժուական սոցիալիզմը: Սիսմոնդին այդ գրականության պարագլուխն է հանդիսանում վոչ միայն Ֆրանսիայում, այլևս Անգլիայում:

Այդ սոցիալիզմը ծայր աստիճան սրամտորեն տարրալուծել է արդի արտադրության հարաբերությունների հակասությունները և մերկացրել տնտեսագետների կեղծավոր լավատեսությունը: Նա անհերքելի կերպով ապացուցեց աշխատանքի բաժանման և մեքենաների կործանարար ազդեցությունը: Ապացուցեց, վոր կապիտալի և հողատիրության կենտրոնացումը, գերարտադրությունը, ճգնաժամերը մանր-քաղքենիներին անխուսափելի կորստյան են մատնում: Ցուցադրեց պրոլետարիատի թշվառությունը, արտադրության անիշխանական բնույթը, աղաղակող անհամաչափությունը հարստության բաշխման մեջ, արդյունաբերական ավերիչ պատերազմներն ազգերի միջև, հին բարքերի, ընտանեկան հին կապերի, հին ազգերի կազմալուծումը:

Սակայն իր գրական բովանդակությամբ այդ սոցիալիզմը կամ ձգտում է արտադրության և

փոխի հին միջոցները վերականգնել և դրանց հետ նայել սեփականատիրական հին հարաբերություններն ու հին հասարակությունը, կամ թե կամենում է արտադրության և փոխի արդի միջոցները բռնի կերպով վերստին սեփականության հին հարաբերությունների շրջանակի մեջ պարփակել, վոր նրանք պատուել են և պիտի պատուելին: Յերկու դեպքում էլ նա յետադիմական է և ուսուպիական միաժամանակ:

Համաքարային կազմը մանուֆակտուրի մեջ և նահապետական տնտեսությունը գյուղում — ահա նրա վերջին խոսքը:

Նրա զարգացման շարունակությունն այդ ուղղությամբ — վատույժ վայուն դարձավ:

գ) Գերմանական կաթ «Ճշմարիտ» սոցիալիզմ

Ֆրանսիայի սոցիալիստական և կոմունիստական գրականությունը, վոր տիրող բուրժուազիայի ճնշման ներքո է ծագել և այդ տիրապետության դեմ տեղի ունեցած պայքարի գրական արտահայտությունն է, Գերմանիա ներմուծվեց այնպիսի մի ժամանակ, յերբ բուրժուազիան ավատական աբսոլյուտիզմի հետ նոր-նոր եր պայքարի բռնվել:

Գերմանիայի փիլիսոփաները, կիսափիլիսոփաները և իմաստակները ազահ-ազահ վրա տվին այդ գրականության վրա և մոռացան միայն, վոր այդ գրականության ներգաղթով Ֆրանսիայից միաժամանակ ֆրանսիական կենսական պայմանները Գերմանիա չեյին ներգաղթել: Գերմա-

նական հարաբերությունների հանդեպ ֆրանսիական գրականությունը կորցրեց իր վողջ անմիջական գործնական նշանակությունը և դուռ գրական կերպարանք ընդունեց: Նա պիտի թվար պարապ մտորմունք մարդկային եռության իրականացման մասին: Այսպես, որինակ, 18-րդ դարի գերմանացի փիլիսոփաների համար առաջին ֆրանսիական հեղափոխության պահաջներն ընդհանրապես «գործնական բանականություն» պահանջների իմաստ ունեյին, և ֆրանսիական բուրժուազիայի հեղափոխականների կամքի արտահայտությունները նրանց աչքում դուռ կամքի որենքներ եյին, կամքի, ինչպես նա պետք է վոր լինի, մարդկային ճշմարիտ կամքի:

Գերմանացի գրականների աշխատանքը բացառապես այն է յեղել, վոր ֆրանսիական նոր գաղափարները հաշտեցնեն իրենց հին փիլիսոփայական խղճի հետ, կամ թե չե իրենց փիլիսոփայական տեսակետից յուրացնեն ֆրանսիական գաղափարները:

Այդ յուրացումը նույն ձևով կատարվեց, վորով առհասարակ ոտար լեզու յեն յուրացնում, այն է՝ թարգմանություն միջոցով:

Հայտնի է, վոր վանականները հին հեթանոսական ժամանակվա դասական ձեռագրերի վրայից կաթոլիկ սուրբերի անճաշակ վարքերն եյին գրում: Գերմանիայի գրականները ֆրանսիական բնագրի յետեմը իրենց փիլիսոփայական անմտությունները գրի առան: Որինակ՝ ֆրանսիա-

ցիների արած փողային հարաբերությունների քննադատության յետեվը նրանք գրել են «մարդկային եռության դրսեվորում», բուրժուական պետության ֆրանսիացիների արած քննադատության յետեվը՝ «վերացական հանրության տիրապետության վերացում» և այլն, և այլն:

Ֆրանսիական իրադարձությունների գեղծումը փիլիսոփայական այդ դատարկաբանությունամբ նրանք մկրտել են «գործի փիլիսոփայություն» «ճշմարիտ սոցիալիզմ», «սոցիալիզմի գերմանական գիտություն», «սոցիալիզմի փիլիսոփայական հիմնավորում» և այլն անուններով:

Ֆրանսիական սոցիալիստական-կոմունիստական գրականությունն այդպիսով կռավեց: Յեվ վորովհետեվ այդ գրականությունը գերմանացիների ձեռքում դադարեց մի դասակարգի մյուսների դեմ մղած պայքարի արտահայտությունը լինելուց, գերմանացին համոզված է, վոր հաղթահարել է «ֆրանսիական միակողմանիությունը», վոր նա ճշմարիտ կարիքների տեղը՝ ճշմարտության կարիքն է առաջ մղում, պրոլետարիատի շահերի փոխարեն՝ մարդկային եռության շահերը, առհասարակ մարդուն, վոր վոչ մի դասակարգի չի պատկանում, վոր ընդհանրապես վոչ թե իրականության մեջ գոյություն ունի, այլ փիլիսոփայական մտապատկերների մթին յերկնքում:

Գերմանական այս սոցիալիզմը, վոր իր դպրոցական անող մարդանքներին այնքան լուրջ

ու հանդիսավոր եր վերաբերվում և վորի մասին նա այնքան աղմկել ու փողեր ե հնչեցրել, — փողը-առ փողը կորցրեց իր պեղանտական անմեղությունը:

Գերմանական, գլխավորապես պրուսական բուրժուազիայի պայքարն ավատականների և արևոլյուտ կայսրությունների դեմ, մի խոսքով ազատամիտ շարժումը գնալով՝ լրջանում եր:

«Ճշմարիտ» սոցիալիզմն այսպիսով ցանկալի առիթ ունեցավ քաղաքական շարժմանը հակադրելու սոցիալիստական պահանջներ, — վորով անիծում եյին լիբերալիզմը, ներկայացուցչական պետությունը, բուրժուական մրցումը, մամուլի բուրժուական ազատությունը, բուրժուական իրավունքը, բուրժուական ազատությունն ու հավասարությունը, — և քարոզելու ժողովրդական մասսային, նա այդ բուրժուական շարժումից վռնչինչ չի վաստակելու, ավելի շուտ ամեն ինչ կորցնելու յե: Գերմանական սոցիալիզը ժամանակին մոռանում եր, վոր Ֆրանսիական քննադատությունը, վորի անպարունակ արձագանքն եր ինքը, նախադրում եր արդի բուրժուական հասարակությունը համապատասխան նյութական կենսական պայմաններով և քաղաքական վայելուչ սահմանադրությամբ, նախապայմաններ, վորոնց նվաճումի մասին տակավին նոր պիտի խոսք բացվեր Գերմանիայում:

Գերմանական արևոլյուտ կառավարությունների և ղրանց տերտերներից, վարժապետներից,

ազնվականներից և աստիճանավորներից բաղկացած վոհմակի ձեռքում այդ սոցիալիզմը բաղձալի խրովիլակ եր սպառնորեն գլուխ բարձրացնող բուրժուազիայի դեմ:

Այդ սոցիալիզմը մի քաղցրավուն լրացում եր մտրակի հարվածների և հրացանների գրնդակների դառնության, վորոնցով նույն կառավարությունները ճնշում եյին Գերմանիայի բանվորների ապստամբությունները:

Յեթե «ճշմարիտ» սոցիալիզմը նմանորինակ մի զենք ե յեղել կառավարությունների ձեռքում գերմանական բուրժուազիայի դեմ, միյեմուլն ժամանակ նա յետադիմական շահերի արտահայտիչն ե յեղել — գերմանական մանր քաղքենիության շահերի արտահայտիչը: Գերմանիայում 16-րդ դարից մնացած և այդ ժամանակից վեր զանազան ձևվերով նորից ու նորից հանդես յեկած մանր քաղքենիությունը, — տիրող կարգերի իսկական հասարակական հիմքն ե:

Նրա պահպանումը — գերմանական տիրող կարգերի պահպանումն ե: Բուրժուազիայի ինդուստրային և քաղաքական տիրապետությունից նա յերկյուղով իր հաստատ կործանումն ե սպասում, մի կողմից իբրեւ հետեւանք կապիտալի կենտրոնացման, մյուս մողմից հեղափոխական պրոլետարիատի զարգացման շնորհիվ: Յեւ նրան թվում ե, թե «ճշմարիտ» սոցիալիզմը մի հարվածով յերկու ճանճն ել սպանում ե: Յեւ այդ սոցիալիզմը տարածվում եր, վորպես համաճարակ:

Հայեցաբանական (սպեկուլյատիվ) վոստայնից հյուսած, ճարտասանական պերճ ծաղիկներով զարդարած, սիրառատ սրտի ցողով թրջած այդ ծածկոցը, վորով Գերմանիայի սոցիալիստները իրենց մի յերկու ոսկրացած «հավերժական ճշմարտություններն» եյին փաթաթում, այդ հասարակության մեջ լուկ նրանց ապրանքի վաճառքն եր ավելացնում:

Գերմանական սոցիալիզմն ել, իր հերթին, քանի գնում, այնքան ավելի եր ճանաչում իր կոչումը—վորպես քաղքենիության մեծախոս ներկայացուցչի:

Գերմանական ազգը—նա բնական ազգ հռչակեց և Գերմանիայի քաղքենիներին—բնական մարդիկ: Սրանց յուրաքանչյուր ստորությանը գաղտնի բարձր սոցիալիստական իմաստ եր հաղորդվում, ըստ վորում այդ արարմունքը հակառակ նշանակութուն եր ստանում: Յեվ յերբ նա ուղղակի հանդես յեկավ կոմունիզմի «կոպիտ-կործանիչ» ուղղության դեմ, և իր անկուսակցական վեհությունը հռչակեց դասակարգային ամեն պայքարից վեր-դրանով նա սոսկ վերջին յեղրակացությունը հանեց: Այն ամենը, ինչ վոր շրջանառության մեջ ե Գերմանիայում իբրեւ պայսալստ ասած սոցիալիստական և կոմունիստական գրություն—այդ կեղտոտ, ջղադար գրականության ե պատկանում*:

* 1848 թվականի հեղափոխական հոգմն այս ամբողջ գծով ուղղությունը մեջ տեղից սրբեց յեվ նրա գաղափարակիրների հավատը կտրեց այլ յեկտ սոցիալիզմ ինտելեկտ: Այդ ուղղության պարագլուխն ու դասական տիպարը—պարոն Կարլ Դրյոմնն ե:

2 ՊԱՀՊԱՆՈՂԱԿԱՆ ԿԱՄ ԲՈՒՐԺՈՒԱԿԱՆ ՍՈՑԻԱԼԻԶՄ

Բուրժուազիայի մի մասը ցանկանում ե սոցիալական թերիներին ոգնության գա, վորպես զի ապահովի բուրժուական հասարակության գոյությունը:

Իրանց թվին պատկանում են՝ տնտեսագետներ, ֆիլանտրոպներ, հումանիստներ, բանվոր դասակարգի վիճակը բարելավողներ, բարեգործություն կազմակերպողներ, անասունների տանջանքները վերացնողներ, զգաստության ընկերություններ հիմնողներ, մանր մոլոր վերանորոգիչներ ամենախայտաբղետ տեսակի: Յեվ բուրժուական այդ սոցիալիզմն անգամ մշակվել, ամբողջ սխառեմների ե վերածվել:

Օրինակ Պրուդոնի Philosophie de la Misere:

Բուրժուա-սոցիալիստները—արդի հասարակության կյանքի պայմաններն են կամենում, առանց դրանցից անհրաժեշտորեն բխող պայքարի և վտանգի: Նրանց ցանկացածը—գոյություն ունեցող հասարակությունն ե ի բաց առջալ նրան հեղափոխող և կազմալուծող տարրերի: Նրանք ուզում են բուրժուազիա, առանց պրոլետարիատի: Այն աշխարհը, վորտեղ ինքն ե տիլետարիատի: Այն աշխարհը, վորտեղ ինքն ե իբրեւ աշխարհներից լավագույնը: Բուրժուական սոցիալիզմը մշակում ե այդ միջթարական մտապատկերը և կիսատ կամ ամբողջական սխա-

տեմի վերածում: Յերբ նա առաջարկում է պրոլետարիատին, վոր նա իր սխտեմներն իրականացնի և նոր Յերուսաղեմ մտնի, նա իրոք միայն պահանջում է, վոր պրոլետարիատը մնա կանգնած ներկա հասարակության մեջ, սակայն դեն քցի իր ատելի մտապատկերներն այդ հասարակության մասին:

Սոցիալիզմի մի այլ, պակաս սխտեմական, բայց ավելի գործնական ձեւը, ձգտում էր կոտրել բանվոր դասակարգի հետաքրքրությունը դեպի ամեն մի հեղափոխական շարժում, ապացուցանելով, վոր պրոլետարիատին վոչ թե այս կամ այն քաղաքական փոփոխումն ոգուտ կրերի, այլ միմիայն կյանքի նյութական պայմանների, տնտեսական հարաբերությունների փոփոխումը: Իսկ կյանքի նյութական հարաբերությունների փոփոխումն ասածդ այդ սոցիալիզմը վոչ մի դեպքում չի հասկանում իբրեւ շարժողություն բուրժուական հարաբերությունների վերացում, վոր լոկ հեղափոխական ճանապարհով է հնարավոր, այլ վարչական բարելավում, վոր արտադրության նույն այդ հարաբերությունների հիմքերի վրա է իրագործվում, հետեւաբար կապիտալի և վարձու աշխատանքի հարաբերության մեջ վոչինչ չի փոխում, այլ լավագույն դեպքում՝ բուրժուազիայի համար իր տիրապետության ծախսը պակսեցնում և իր պետական տնտեսության յեղանակը պարզեցնում:

Բուրժուական սոցիալիզմը համապատաս-

խան արտահայտությունն է գտնում այն ատեն, յերբ, սոսկ ճարտասանական ձեւ է դառնում:

Ազատ առեւտուր—հանուն բանվոր դասակարգի շահերի: Հովանավորող մաքս—հանուն բանվոր դասակարգի շահերի: Զնդաններ—հանուն բանվոր դասակարգի շահերի, Ահա բուրժուական սոցիալիզմի վերջին և միակ լուրջ իմաստով ասած խոսքը:

Բուրժուազիայի սոցիալիզմը հենց այն պընդումն է, թե բուրժուականները բուրժուայեն հանուն բանվոր դասակարգի շահի:

3. ԲՆՆԱԿԱՆ-ՈՒՏՈՊԻԱԿԱՆ ՍՈՑԻԱԼԻԶՄ
ՅԵՎ ԿՈՄՄՈՆԻԶՄ

Մենք այստեղ չենք խոսելու այն գրականությունից, մասին, վոր բոլոր մեծ հեղափոխությունների ժամանակաշրջաններում պրոլետարիատի պահանջներն ե արտահայտել: (Բաբյոֆի գրվածքները և այլն):

Պրոլետարիատի իր սեփական դասակարգային շահերն անմիջապես իրագործելու առաջին փորձերը, ընդհանուր խռովության պահուն, ավատական հասարակության խորտակման միջոցին, անհրաժեշտորեն ձախորդ յեղան, շնորհիվ իր իսկ պրոլետարիատի անզարգացած վիճակի, ինչպես և իր ազատագրման նյութական պայմանների պակասության, պայմանների, վոր տակավին բուրժուական ժամանակաշրջանի արդյունքը պիտի լինեյին: Պրոլետարիատի այդ առաջին շարժումն ուղեկցող հեղափոխական գրականությունը, ըստ եության, անհրաժեշտորեն յետադիմական եր: Նա քարոզում ե ընդհանուր սակավապետություն և կոպիտ հավասարություն:

Սոցիալիստական և կոմունիստական բուն սխառեմները, Սեն-Սիմոնի, Ֆուրյեյի, Ուլենի և այլ սխառեմները, պրոլետարիատի և բուրժուազիայի պայքարի վերը շարադրած առաջին, անզարգացած շրջանում են յերեվան գալիս: (Տես՝ «Բուրժուազիա և պրոլետարիատ» գլուխը):

Այդ սխառեմների հնարագետները թեյել

տեսնում եյին դասակարգերի ներհակությունը, ինչպես և տիրող հասարակության մեջ գոյություն ունեցող կազմալուծվող տարրերը, բայց և այնպես պրոլետարիատի մեջ վոչինչ պատմական ինքնագործունեություն չեյին նկատում, վոչինչ, պրոլետարիատին հատուկ քաղաքական շարժում:

Դասակարգային ներհակության զարգացումը ինդուստրիի զարգացման հետ միասին ե առաջ գնում, ուստի և այդ սխառեմների հնարագետներն իր ժամանակ պրոլետարիատի ազատագրման համար նյութական պայմաններ չեն գտման համար նյութական պայմաններ չեն գտման համար նյութական պայմաններ չեն գտման համար:

Հասարակական գործունեության տեղը— նրանց անձնական հնարագիտությունը պիտի բռնի, ազատագրման պատմական պայմանների տեղը— յերեվակայանը, պրոլետարիատն առաջնաբար իբրեւ դասակարգ կազմակերպելու տեղը— իրենց հատկապես նյութած հասարակական կազմը: Նրանց համար համաշխարհային գալիք պատմությունը սպառվում ե իրենց հասարակական ծրագիրների քարոզով ու գործնական իրագործումով:

Ասենք նրանք գիտակցում են, վոր իրենց ծրագիրները գլխավորապես բանվոր դասակարգի շահերն են ներկայացնում, իբրեւ մամենաթշվառ դասակարգի: Պրոլետարիատը, իբրեւ մամենաթշվառ դասակարգ, հենց այդ տեսակետից ե, վոր նրանց համար գոյություն ունի:

Դասակարգային պայքարի անզարգացած ձևեր, ինչպես և իրենց սեփական կենսական դրուժյունը բերում են նրանց այն համոզմունքին, վոր իրենք դասակարգային ներհակությունից անսահման վեր են։ Նրանք կամենում են հասարակության բոլոր անդամների կենսական դրուժյունը բարելավել, անգամ նրանց դրուդյունը, վորոնք լավագոյն պայմանների մեջ են դրված։ Դրանից ե, վոր նրանք շարունակ կոչ են անում վողջ հասարակության, առանց խտրության, անգամ գերադասորեն—տիրող դասակարգին։ Բավական ե լոկ ըմբռնել նրանց սխտեմը, լավագոյն հնարավոր ծրագիր ձանաչելու համար։

Այդ պատճառով նրանք ժխտում են ամեն մի քաղաքական և մանավանդ հեղափոխական գործունեություն, նրանք խաղաղ ճանապարհով են ուզում իրենց նպատակին հասնել, մանր և բնականաբար անաշող փորձերով։ որինակի զօրությամբ նրանք ձգտում են նոր ավետարանի ուղին հարթել։

Ապագա հասարակության մտածածին նկարագրությունը ծագում ե մի ժամանակ, յերբ պրոլետարիատը տակավին ծայր աստիճան անզարգացած ե, հետեւաբար ինքն ել յերեւակայորեն ե ըմբռնում իր դիրքը և իր առաջին, նախազգացումներով լեցուն տենչերը հասարակության ընդհանուր վերանորոգման մասին։

Սակայն սոցիալական և կոմունիստական

գրությունները քննական տարրեր ել են պարունակում։ Նրանք շոշափում են տիրող հասարակության բոլոր հիմքերը։ Ուստի նրանք մեծապես թանգարժեք նյութ են մատակարարել բանվորների լուսավորության համար։ Ապագա հասարակության վերաբերյալ նրանց դրական առաջարկները, որինակ՝ քաղաքի և գյուղի միջեւ յեղած ներհակության վերացումը, ընտանիքի, մասնավոր վաստակի, վարձու աշխատանքի վոչնչացումը, հասարակական ներդաշնակության ավետումը, պետությունը լոկ արտադրական վարչության վերածելը—բոլոր այս առաջարկները սոսկ դասակարգային ներհակության վերացումն են արտահայտում, ներհակություն, վոր նոր-նոր ե զարգանալ սկսում, վոր նրանց ծանոթ ե տակավին իր սկզբնական, անկերպարանք անվորոշ ձեւով։ Ուստի և այդ առաջարկներն ինքնին զուտ ուտոպիական իմաստ ունեն։

Քննական-ուտոպիական սոցիալիզմի և կոմունիզմի նշանակությունը հակառակ հարաբերական ե պատմական զարգացման։ Ինչ չափով վոր դասակարգային պայքարն ե զարգանում ու ձեւակերպվում, կարծեցյալ բարձրացումն այդ պայքարից վեր և կարծեցյալ պայքարը նրա դեմ կորցնում ե իր վողջ գործնական արժեքը, վողջ տեսական արդարացումը։ Ուստի և յեթե այդ սխտեմների հիմնադիրները շատ կողմից հեղափոխականներ եյին—նրանց աշակերտները միշտ յետադիմական աղանդներ են կազմել։ Վարպետ-

ների հին հայացքները նրանք ամուր են պահում, արհամարելով պրոլետարիատի պատմական առաջխաղացումը: Այդ պատճառով ել նրանք հետեւողականորեն ձգտում են դասակարգային պայքարը կրկին բթացնել և ներհակությունը մեղմել: Նրանք շարունակ իրենց հասարակական ուսողականների փորձնական իրագործման մասին են յերազում, հատ-հատ ֆալանստերներ ու կոմունիստական Հոմ—գաղութներ հիմնելու, փոքրիկ իկարիա հաստատելու, նոր Յերուսաղեմի փոքրադիր հրատարակության մասին,—և բոլոր այս ողային ամբոցները կառուցանելու համար նրանք հարկադրված են կոչ անելու բուրժուաների մարդասեր սրտերին և փողի քսակներին: Աստիճանական անկումը նրանց տանում է վերը նկարագրած յետադիմական կամ պահպանողական սոցիալիստների շարքը, վորոնցից տարբերվում են միայն ավելի համառ պեղանտությամբ և դեպի իրենց սոցիալական գիտության հրաշագործությունն ունեցած մոլեռանդ նախապաշարմունքով:

Նրանք հանդես են գալիս իբրեւ հակառակորդներ բանվորների ամեն մի քաղաքական շարժման, վոր կարող է ծագել նոր ավետարանին կուրորեն չհավատալուց:

Ովենականներն՝ Անգլիայում—չարտիստների դեմ են գործում, ֆուրյերականները Ֆրանսիայում—ընդդեմ վերանորոգչականների:

VI

ԿՈՄՈՒՆԻՍՏՆԵՐԻ ԴԻՐՔԸ ԴԵՊԻ ԶԱՆԱԶԱՆ ԴԻՄԱԴԻՐ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

II գլխում ասածից հետո, ինքնին հասկանալի յե կոմունիստների վերաբերմունքը դեպի արդեն կազմակերպված բանվորական կուսակցությունները, այսինքն՝ նրանց վերաբերմունքը դեպի շարտիստներն Անգլիայում և դեպի հողային վերանորոգիչները Հյուսիսային Ամերիկայում:

Նրանք պայքար են մղում բանվոր դասակարգի առաջադրած անմիջական նպատակների և շահերի համար, բայց և ներկայիս շարժման ապագան են պաշտպանում: Ֆրանսիայում կոմունիստները հարում են սոցիալիստական-դեմոկրատական կուսակցությանը—ընդդեմ պահպանողական և արմատական բուրժուազիայի, վերապահելով հեղափոխական ավանդությունից բղխած ֆրազներին և պատրանքներին քննադատորեն վերաբերելու իրավունքը:

Զվիցերիայում նրանք արմատականների պաշտպանն են, առանց ուրանալու, վոր այդ կուսակցությունը հակասական տարրերից է բաղկացած, մասամբ—դեմոկրատական սոցիալիստներից, ֆրանսիական իմաստով, մասամբ—արմատական բուրժուաներից:

Լեհերի մեջ կոմունիստները պաշտպանում են այն կուսակցությունը, վոր ագրարային հեղափոխությունը ազգային ազատագրության պայման է դարձել, այն կուսակցությունը, վոր առաջ բերեց 1846 թվականի կրակովյան ապստամբությունը:

Գերմանիայում կոմունիստական կուսակցությունը բուրժուազիայի հետ միասին է պայքար վարում—քանի բուրժուազիան հեղափոխաբար է հանդես գալիս—ընդդեմ աբսոլյուտ միապետության, ավատական հողատիրության և մանր—քաղքենիության:

Սակայն նա վոչ մի վայրկյան չի դադարում բանվորների մեջ ըստ կարելույն պայծառ գիտակցություն մշակելուց բուրժուազիայի և պրոլետարիատի միջև յեղած թշնամական ներհակության նկատմամբ, վորպեսզի գերմանացի բանվորներն այն հասարակական և քաղաքական պայմանները, վոր առաջ պիտի բերի բուրժուազիայի տիրապետությունը, իսկույն յեվյեթ գեներ դարձնեն, ուղղեն բուրժուազիայի դեմ և այսպիսով Գերմանիայի յետադիմական դասակարգի անկումից հետո իսկույն յեվյեթ բուրժուազիայի դեմ իսկ պայքար սկսվի:

Կոմունիստներն իրենց ուշքը գլխավորապես Գերմանիայի վրա են ուղղում, վորովհետև Գերմանիան բուրժուական հեղափոխության նախորդակին է կանգնած, և վորովհետև այդ հեղաշրջումը տեղի պիտի ունենա ընդհանուր յեվրո-

պական քաղաքակրթության ավելի առաջադեմ պայմաններում և գլուխ բերվի շատ ավելի զարգացած պրոլետարիատի ձեռքով, քան 17-դարում Անգլիայում և 18-դարում Ֆրանսիայում, ուստի և գերմանական բուրժուական հեղափոխությունը կարող է պրոլետարական հեղափոխության անմիջական նախերգանքը դառնալ:

Մի խոսքով կոմունիստներն ամենուրեք պաշտպանում են ամեն մի հեղափոխական շարժում ընդդեմ տիրող հասարակական և քաղաքական կացության:

Բոլոր այդ շարժումների ժամանակներն, իբրեւ շարժման հիմնական հարց, սեփականության հարցն են բարձրացնում, ինչքան ել ավել կամ պակաս զարգացած ձեւ ընդունած լինի այդ հարցը:

Վերջապես կոմունիստներն ամենուրեք աշխատում են բոլոր յերկիրների դեմոկրատական կուսակցությունները իրար կապել և համաձայնեցնել:

Կոմունիստներն ամաչում են իրենց հայացքներն ու մտադրությունները թագցնելուց: Նրանք բացե ի բաց հայտարարում են, վոր իրենց նպատակները կարող են իրագործվել միմիայն միջաշտման հասարակարգի բռնի տապալման միջոցով: Թո՛ղ վոր իշխող դասակարգերը դողդողան կոմունիստական հեղափոխության ահից: Այդ հեղափոխության միջոցին պրոլետարները, շղթաներից զատ, կորցնելու բան չունեն: Նրանք պիտի արար-աշխարհի տերը դառնան:

Պրոլետարներ բոլոր յերկրների, միացե՛ք:

ՊԱՐԶԱԲԱՆՈՒՄՆԵՐ

Այդ պահուն բանվորական շարժումն ու կոմունիզմը զարգանում էին միայն Յեվրոպայում, յեթե հաշվի չառնենք Հյուսիսային Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների բանվորական շարժման թույլ արմատները։ Մարքսն ու Ենգելսը կոմունիզմի ուրվականից սարսափող հին Յեվրոպայի ներկայացուցիչներ են համարում կոմունիզմի բոլոր հակառակորդներին, հին հասարակության գլխավոր ույժերը՝ սկսած ազնվականներից մինչև արդյունագործները և առեւտրականները։ Առանձնապես մատնանշվում են այն դիմադիրները, վորոնք կոմունիզմի դեմ վարած պայքարում զեկավարող դեր էին խաղում։

Պիյ IX (ինյերորդ) պապը, վորը գահ բարձրացավ 1846 թ., հարձակվեց կոմունիստների վրա, վորպես կրոնի թշնամիների և ժողովրդի հոգեկան արբեցման հակառակորդների։

Նիկոլայ I ցարը (1825—1855 թ.) — ճորտատիրական Ռուսաստանի այդ ինքնակալը հոփարակամ ստանձնեց ամենուրեք հեղափոխական վորոգայթներ վնտրող յեվրոպական ժանդարմի դերը։

Մետերնիխը (1783—1853 թ.) այն ժամանակ ավտրիական կայսրության գլխավոր մինիստրն էր. նա խեղդում էր ամեն մի ազատագրական ձգտում և հանգցնում էր ժողովրդական

լուսավորության ամեն մի կայծ, նա չեր բավարարվում միայն իր յերկրի զարգացումը խափանելով, այլ շարունակ դրդում եր հարեման պետությունները՝ արթուն մնալ հասարակական կարգը պաշտպանող դիրքերում:

Մետերնիխի մտքի արդյունքն եր նրա իսկ ձեռքով գլուխ բերված պրուսական թագավորի, ավստրիական և ռուսական կայսրների «սրբազան միությունը», վորի նպատակն եր կռվել գահի և կրոնի բոլոր թշնամիների դեմ:

Նրա անունով՝ Մետերնիխականություն են կոչվում այնպիսի կարգեր, յերբ հասարակական կյանքում թագավորում ե անշարժությունը, արգելքներ են հարուցվում ամեն տեսակի առաջադիմության, յերբ, մի խոսքով, տիրապետում ե ռեակցիան:

Գիզոն (1787—1874 թ.) Յրանսիայի այն ժամանակվա գլխավոր մինիստրն եր: Նա մի կըրթված մարդ եր, ականավոր գիտնական և իր բոլոր ույժերը ի սպաս դրեց բուրժուազիային ու հարուստներին: Գիզոն իր գլխավոր խնդիրն եր համարում պայքարել սոցիալիստների և կոմունիստների դեմ, վորոնք խանգարում եյին բուրժուազիային ել հարստանալու: Ուստի անհրաժեշտ եր բանվորներին պահել խավարի մեջ, հնազանդության ներքո և չտալ նրանց վոր և ե քաղաքական իրավունք: Նա հաճույքով ոգնության եր գալիս Մետերնիխին ու պրուսական թագավորին, յերբ կարիք եր զգացվում հետապնդել Փարիզում ա-

պաստան վնտրող հեղափոխականներին: Պրուսական իշխանության խնդրով նա արտաքսեց Մարքսին Յրանսիայից:

Յրանսիական ռեակցիան եր (արմատականները), թեյել ճիշտ ե, Գիզոյի հակառակորդներն եյին և ընտրական իրավունքի ընդլայնման կողմնակից, բայց նրանք ել վոչ պակաս կատաղությամբ պաշտպանում եյին մասնավոր սեփականության սրբազան իրավունքը և հալածում կոմունիստներին, վորպես ամեն տեսակի հասարակարգի թշնամիների: Սովորաբար ռեակցիան անվանում այն մարդկանց, վորոնք կողմնակից են պետական քաղաքական կառուցվածքի արմատական փոփոխման, սակայն վոչինչ չեն ուզում լսել հասարակական, սոցիալական կարգերի փոփոխության մասին:

Գերմանական վոստիկան եր հետապնդում եյին կոմունիստներին և Յրանսիայում, և Բելգիայում, և Չվեցերիայում և նույնիսկ Անգլիայում: Նրանց հաջողվեց արտաքսել տալ կոմունիստ վայտլինգին Չվեցերիայից և Մարքսին Փարիզից:

Կուսակցությունը — դա խմբակցություն ե, միություն՝ ընդհանուր նպատակներով ու խնդիրներով կապված մարդկանց, վորոնք ձգտում են ույժերի համախմբան, կազմակերպման և մերձեցման միջոցով հասարակական, կամ քաղաքական կարգերում փոփոխություններ մտցնել: Կուսակցության մեջ մտնուն են

սովորաբար այնպիսի մարդիկ, վորոնք կապված են իրար հետ ընդհանուր դրությամբ հասարակական արտարդության մեջ, ունեն ընդհանուր շահեր և տվյալ հասարակության մեջ հատուկ դասակարգ են կազմում:

Ոպոզիցիայի կողմնակից լինել, նշանակում է—դժգոհ լինել հասարակական, կամ քաղաքական տվյալ կարգերից, ինքն իրեն հակադրել այդ կարգերին, դուրս գալ նրանց դեմ: Ոպոզիցիոն կուսակցությունը պայքարում է իշխող կուսակցության դեմ: Ոպոզիցիան կարող է ընդգրկել զանազան ոպոզիցիոն կուսակցություններ: Այսպես որինակ, ֆրանսիական ռադիկալներն ու կոմունիստները միաժամանակ ոպոզիցիոն կուսակցություններ եյին տիրող կուսակցության, Գիգոյի հանդեպ, և սակայն նրանք պայքարում եյին իրար դեմ: Սնդիկատում, ուր յերկար ժամանակ գոյութուն ունեյին միայն յերկու կուսակցություն, հաճախ պատահում եր, վոր յերեկ տիրող ու պետական կուսակցությունը այսօր դառնում եր ոպոզիցիոն և ընդհակառակը:

Ու ե ա կ ց ի ո ն հակառակորդները—դրանք ներկայացուցիչներն են ու ե ա կ ց ի ա յ ի, ու ե ա կ ց ի ո ն կ ու ս ա կ ց ու թ յ ու ն ն եր ի, վորոնք ուզում են յետ թեքել հասարակական զարգացման անիվը, վերադառնալ հին կարգերին:

ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ

Պատմությունը մի գիտություն է, վոր ուսումնասիրում է, թե ինչպես է զարգացել և կազմակերպվել դարերի ընթացքում արդի հասարակությունը: Տիրող դասակարգերի համար պատմությունը այնչափ միայն նշանակություն ուներ, վորչափ նա պատմում եր մեծ մարդկանց քաջագործությունները, ժողովուրդների մեջ տեղի ունեցած պատերազմները, մի թագավորի փոխարինելը մյուսին, նկարագրելով հետևորդին նախորդի նման, կամ նրանից ավելի խելոք ու խրոխտ: Հերոսները կոչվում եյին, նվաճում կամ կորցնում ամբողջ յերկրներ, իսկ ժողովուրդները, հնազանդ իրենց պետերի հրամանին, պատերազմում եյին այսօր մեկի, վաղը՝ մյուսի դեմ: Յեվ չնայած այդ կոտորածներին ու կոխմունքներին, ամեն ինչ մնում եր հին դրության մեջ:

Ուժեղները, ազնվականները, ունեվորները հարստանում և ծաղկում եյին, իսկ աղքատները—արյուն թափում, սպառում իրենց ույժերը ծանր աշխատանքների մեջ, բայց և այնպես միշտ նույն աղքատ վիճակի մեջ մնում: Պատմությունը կարծես գոյութուն ուներ, վորովհետև սերունդները հաջորդում եյին իրար, իսկ իրապես ամեն ինչ նկարագրվում եր պատմագիրների կողմից անփոփոխ դրությամբ:

«Այսպես ե յեղել դարերից ի վեր—այսպես ել կմնա»: Սրա վրա ավելանում եր քահանայի քարոզը: —«Այս ամենը ասածո կարգադրությունն ե, նրա գործը»: Յեվ մի փոքր խումբ մարդկանց ոգտին ծառայող իրերի դասավորությունը սրբազան որհնություն ե աստանում, դառնում ե մի ինչ վոր սրբություն, վորին դիպչելը նույնպիսի հանցագործություն ե, ինչպիսին վոր ե ե կրոնական սրբություն վիրավորելը:

Յերբ դեռ գիտությունը ամբողջապես ծառայում եր ազնվածագ և հարուստ մարդկանց, ամենուրեք, քահանաների հետ միասին, նա վնասում ու գտնում եր այնպիսի կարգեր, վորոնք տիրապետում եյին այդ ժամանակաշրջանում: Մի խումբ հարուստներ ու իբրեւ նրանց ներկայացուցիչ՝ թագավորը վերելում, և այդ դասակարգերը կերակրելու համար ապրող աղքատ մասսաներ ներքեւում—անա թե ինչպես եր պատկերանում նրանց անցյալը: Յերբ աղքատները Արեւմտյան Յեւրոպայում վերջապես գլուխ բարձրացրին ու մի շարք ապստամբությունների, հեղաշրջումների և հեղափոխությունների միջոցով ցույց տվին, վոր գոյություն ունեցող հասարակարգը յերբեք ել այնպես անփոփոխելի չե, ինչպես թվում եր գիտնականներին, գիտության մեջ լսվեցին ուրիշ ձայներ: Հարկ յեղավ վերաճնել մի շարք նախապաշարումներ՝ ժառանգված այն ժամանակներից, յերբ գիտությունը տիրապետողների ստրուկն եր:

Պարզվեց, վոր չի յեղել վոր և ե ժամանակ, յերբ մարդիկ առանձին-առանձին, կամ զուգ-զույգ ապրելիս լինեյին, պարզվեց, վոր մարդիկ սերում են այնպիսի կենդանիներից, վորոնք ապրում եյին հոտերով: Պարզվեց նմանապես, վոր յեղել ե այնպիսի ժամանակ, յերբ մարդիկ վոչ ստրկություն, վոչ ել ճնշում գիտեյին: Նրանք ապրում եյին փոքրիկ հասարակություններով, տոհմերով և ամեն ինչ միասին եյին արտադրում: Նրանց մեջ վոչ աղքատ կար, վոչ ել հարուստ: Այդ տոհմերը միանալով կազմել են ցեղեր, և հետագայում միայն այդ ցեղերից ե, վոր կազմվել են մանր ժողովուրդներ:

Նախնական այս հավասարությունը հետագայում անհետացավ: Նույն այդ ցեղերը, վորոնք ներքուստ բաժանված չեյին հարուստների և աղքատների, համառ պայքար եյին մղում միմիանց դեմ՝ հող, արոտատեղի ու մթերք ձեռք բերելու համար: Հասարակությունը բաժանվեց ճնշողների և ճնշվողների, և այն պայքարը, վոր առաջ վարվում եր առանձին տոհմերի ու ցեղերի միջեւ, սկսեց մղվել իրեն հասարակության ներսում: Յեվ այժմ իրար դեմ սկսեցին պայքարել վոչ թե առանձին անհատներ, այլ պայքարել վոչ թե առանձին անհատներ, վորոնք միադասակարգեր, այսինքն անհատներ, վորոնք միացած են ընդհանուր նյութական շահերով: Այդ ժամանակից մինչ այժմ մարդկային հասարակության ամբողջ պատմությունը՝ դասա-

կարգերի պայքարի պատմությունն է։
Պատմությունն ընդհանրապես բաժանում են հին, միջին և նոր դարերի։ Հին ժամանակներում ևս, նախապատմական շրջանից հետո, ամենուրեք մենք հանդիպում ենք դասակարգային պայքարի։

Հին Հունաստանում մենք արդեն աեսնում ենք հարուստ հողատերերի, վորոնք գրավել էին հասարակական հողի մեծ մասը, վաճառականների, արհեստավորների և ստրուկների։

Հին Հռոմում հարուստ և ազնվական հողատերերը, վորոնց ձեռքին երիշխանությունը, կոչվում էին պատրիկներ, իսկ մանր հողատերերը, գյուղացիներն ու հասարակ քաղաքացիները, քաղաքային համայնքի անդամները, վորոնք արդեն կորցրել էին հողային սեփականությունը, կոչվում էին պլեբեյներ։ Այդ դասակարգերի կողքին առաջ յեկավ մի նոր դասակարգ, վոր հեծյալներ անունն ստացավ։ Նա բաղկացած եր վաճառականներից, դրամափոխներից, վարկատուներից, խոշոր կապալառուներից։ Հռոմը առեւտրական մրցակիցներին հաղթելու համար վարում եր բազմաթիվ պատերազմներ, իսկ դրա հետեւանքով գյուղացիությունը կորցնում եր իր անասունը, աշխատանքի գործիքները, պարտքերի տակ եր ընկնում և զրկվում հողից։ պլեբեյները ավելի ու ավելի աղքատանում էին ու զրկվում արտադրության բոլոր տեսակի միջոցներից։

Այս ձեւով Հռոմում յերեւման յեկան պրոլետարներ, այսինքն մարդիկ, վորոնք չունեին տուն ու տեղ և վորոնց հարստությունը միայն յերեխաներն էին։ Արդեն Քրիստոսի ծննդից առաջ, յերկրորդ դարի վերջում, Գրակա յեղբայրները վորձարին թշվառ պլեբեյներին պաշտպանելու, վորի պատճառով նրանք զրկվեցին կյանքից։

Քրիստոսի ծննդից առաջ, Լեարում, ստրուկների թիվը Հռոմում հասավ այնպիսի վիթխարի չափերի, վոր նրանք Սպարտակի ղեկավարությամբ կարողացան ապստամբություն կազմակերպել։ պատրիկներին խոշոր դժվարություններով միայն հաջողվեց խեղդել այդ ապստամբությունը արյան հեղեղում։

Դասակարգերի պայքարը հին Հռոմում հաճախ փոխվում եր բացարձակ քաղաքացիական կռիվ, քանի դեռ այդ պայքարող դասակարգերը իրենք չէին յենթարկվել Արեւելքից խուժած գերմանական ցեղերին*։

Հենց հին Հռոմի պատմությունը դասակարգերի այնպիսի մի պայքար է, վոր ինչպես Մարքսն ու Ենգելսն են ասում, վերջացավ դասակարգերի միասնական կործանումով։

Միջին դարեր են անվանում սովորաբար հին Հռոմի անկումից մինչեւ Ամբրիկայի գյուղերի տեւող ժամանակամիջոցը, այսինքն՝ V դարի վերջից մինչեւ XV դարի վերջը։ Այդ շրջանում

* Գերմանական ցեղերի նորմանները Յեւրոպայի վրա հայտնի յն ժողովուրդների մեծ տեղափոխություն անվան տակ։

տիրող հասարակարգը կոչում են ֆեոդալական, կամ շրջանը անվանում են ֆեոդալիզմի տիրապետության ժամանակաշրջան:

Միջին դարերի առաջին կիսում տնտեսությունն այն ձևվի յեր, վոր արտադրածը գրեթե սպառում էյին հենց իրենք արտադրողները: Այն տնտեսությունը, վորի արտադրության արդյունքի, պրոդուկտի միայն աննշան մասն է փոխանակվում, ապրանք դառնում, կոչվում է նատուրալ տնտեսություն: Գյուղում նման մանր ու յեզակի արտադրող եր գյուղացին, վորը սկզբում, դեռ յեվս ամբողջապես ազատ եր: Հետագայում նա իր արտադրածի մի մասը տալիս է հողատիրոջը, վորն իր վրայ յե վերցնում զինվորական պաշտպանության պարտականությունը: Այդ հողատերը կոչվում եր ֆեոդալ, սենյոր, իսկ այն տուրքերը վոր վճարում եր հողատիրոջը գյուղացին՝ կոչվում էյին ֆեոդալական: Ամենախոշոր հողատերերի մոտ ծառայում էյին ազնվական, բայց ավելի մանր հողատերեր, վասալներ, վորոնք կառավարելու համար ստանում էյին սենյորներից լեն կոչված ավել կամ պակաս խոշոր հողամասեր (լենային սիստեմ):

Քաղաքներում, վորտեղ բնակիչները պարապում էյին հողագործությանը, ինչպես մոտավոր անցյալի մեր հետաձևաց քաղաքներում, միաժամանակ զարգանում էյին արհեստն ու առևտուրը: Այնտեղ մենք տեսնում ենք նույն

մանր, անհատորեն արտադրողներին, արհեստավորներին, վորոնք սկզբում արտադրում էյին միայն պատվերով, վորոշ սպառողի համար: Այդպիսի մանր ձեռնարկության գլուխ կանգնած եր վարպետը, վորն ուներ մի կամ մի քանի քյարգյարներ և աշկերտներ: Միյեվնույն արհեստով զբաղվող արհեստավորները, միանում էյին ու ցեխ (համքարություն) կազմում:

Բայց արդեն միջին դարերի յերկրորդ կիսից, հին նատուրալ տնտեսությունը սկսեց կազմալուծվել: Գնալով ավելի շատ եր զարգանում վաճառքի արտադրությունը: Վորպես հատուկ մի դաս, առաջ յեկան մարդիկ, վորոնք մարզվում էյին ամենաեթան տեղում ապրանք գնելու և ամենաթանգ տեղում ծախելու արվեստում: Ովքեր հարստանում էյին, հում նյութը ավելի եթան գնով ձեռք բերում—կարող էյին պետք յեղած դեպքում սպասել ու իրենց ապրանքը ավելի թանգ գնով ծախել: Այսպիսով ավելի ու ավելի յե հանդես գալիս վաճառականը, առևտուրական կապիտալի ներկայացուցիչը: Նա միջամտում է արտադրողի, համքարային արհեստավորի և սպառողի հարաբերություններին, իր վրայ յե վերցնում արհեստավորի արտադրածը ծախելու, իսկ հետագայում նայել նրան հում նյութ մատակարարելու գործը: Այսպիսով աստիճանաբար կազմալուծվում է հին արհեստը: Համքարային արհեստավորներ-

ըը, վորպեսզի պահպանեն իրենց նախկին բարեկեցիկ վիճակը, սկսում են ավելի ուժեղ ճնշում գործ դնել քյարգյարներին վրա, վորի հետեւանքով արհեստավոր դասակարգի ներսում, նրա զանազան ստորաբաժանումների մեջ ուժեղանում է դասակարգային պայքարը և իտալիայում ու Գերմանիայում հասնում մինչեւ արյունահեղ ապստամբությունների: Այդ պայքարից ոգտվում է միայն առեւտրական կապիտալը, վոր իր ձեռքըն է գցում արհեստավորական արտադրությունը և աստիճանաբար միջնորդից դառնում արտադրության իսկական ղեկավարը:

Փողային տնտեսության զարգացումը, մանր արտադրության բոլոր արդյունքների աստիճանական վերածվելը ապրանքի, գնալով ավելի յեղնդգրկում գյուղական աղգաբնակությունը: Հին ֆեոդալը այլեւս չի բավականանում մթերային տուրքերով, նա փող է պահանջում գյուղացուց, կամ ավելացնում այդ տուրքերը, վորովհետեւ նա հիմի հնարավորություն ունի գյուղացիներին բոլոր պարտավորությունները փողի վերածել: Փեոդալը այժմս դառնում է կալվածատեր: Որեցոր աճում է գյուղացիների ճնշումը, ավելանում են բահրան, կոռի որերը, ազատ գյուղացիները ճորտացվում են. ամեն տեսակի ճնշումների և խտությունների միջոցով կրճատվում են գյուղացիներին պատկանող հողամասերը: Յեւ ահա, XIII դարու վերջերից, կալվածատերերի ու գյուղացիների միջեւ մղվող

խուլ պայքարը վերածվում է բացարձակ քաղաքացիական պատերազմի: Գյուղացիական մի ապստամբություն հաջորդում է մյուսին, Հաճախ, հենվելով սուրբ գրքի վրա, ըմբոստացած գյուղացիները առաջադրում են վոչ միայն այնպիսի պահանջներ, ինչպիսի են՝ բահրայի նվազացում, հարկերի ու տուրքերի թեթեւացում, այլեւ հողի հանրային սեփականության վերահաստատումը: 1303 թ. նման ապստամբություն պայթում է Հյուսիսային իտալիայում, վանական Դոլչինոյի ղեկավարությամբ: 1358 թ. Ֆրանսիայում բռնկում է գյուղացիական պատերազմ, վոր հայտնի է Ժակերի անունով (Ժակ կամ անխելք Հակոբ խոսքից, այդպես եյին անվանում Ֆրանսիացի գյուղացուն): 1381 թ., Ուատ Թայլերի ղեկավարությամբ սկսվեց գյուղացիական մեծ պատերազմն Անգլիայում: Գյուղացիներն արդեն այդ ժամանակ կասկածում եյին՝ արդյոք այդքան մշտնջենական է գոյություն ունեցող հասարակարգը, վորի սրբությունը ապացուցանում եյին նրանց քահանաները: Նրանք հարցնում եյին—յերբ Ադամը վարում եր, իսկ Յեւան՝ մանում, ո՞վ եր այն պահուն կալվածատերը: Նրանց ագիտատորները ապացուցանում եյին, վոր բոլոր մարդիկ հավասար են ստեղծվել, վոր մարդի ստրկացումը մարդու կողմից, անարդար մարդկանց մեղսոտ գործողությունների հետեւանք է, վոր ժամանակ է արդեն համախմբվել և կալվածատերերի ու անարդար դատավորների հախիցը գալ:

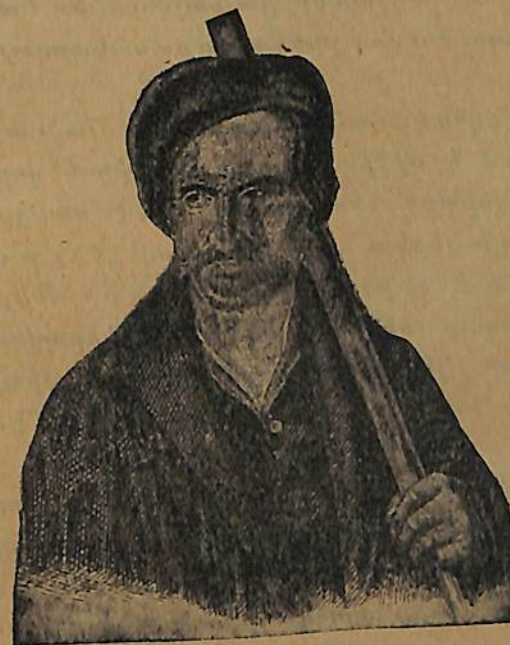
Իր հիմքում գյուղացիական եր նայել այն քաղաքացիական պատերազմը, վոր բռնկեց XV դարի սկզբին Չեխիայում և հայտնի յե ավելի «հոլսյան պատերազմներ» անվան տակ, հին կաթոլիկ յեկեղեցու դեմ դուրս յեկած Հոլսի անունով: Կալվածատերերի դեմ մղած պայքարում, գյուղացիները առաջադրեցին ել ավելի ծայրահեղ պահանջներ: Նրանք ուզում եյին հիմնել այնպիսի հասարակութուն, վոր չունենա վո՛չ հարուստ, վո՛չ ել աղքատ, վո՛չ տեր, վո՛չ ծառա և վորտեղ չլինի վոչ տուրք, վոչ հարկ և վոչ ել կալվածատեր:

Սկսած XV դարի յերկրորդ կիսից, Գերմանիայի այս ու այն վայրում գյուղացիական ապստամբութիւններն ավելի հաճախակի յեն դառնում: 1525 թ. «Գյուղացիական մեծ պատերազմը» գրավում ե Գերմանիայի մեծ մասը: Նրա գլխավոր ղեկավարներից մեկն եր Թոմաս Մյունցերը:

Այդ բոլոր գյուղացիական ապստամբութիւնները ճնշվեցին աներյեւակայելի վայրագությամբ: Թե ինչպիսի սուր ատելութիւն եր տիրում գյուղացիներն և կալվածատերերի հարաբերութիւնների մեջ, ամենից լավ յերեւում ե այն ժամանակվա յերգերից ու պատմվածքներից: Ֆրանսիական կալվածատերերի համար բոլոր գյուղացիներն անպայման այլանդակ են, յետեւից ու առաջից սապատավոր, իսկ գերմանացի կալվածատերերի համար՝ գյուղացին յեզ եր

առանց կոտորների: Կալվածատերը ամենալավ տրամադրութիւն ե զգում, յերբ գյուղացին լալիս ե և ամենավատ տրամադրութիւն՝ յերբ նա ուրախ ե:

Այսպես յեռում եր դասակարգային պայքարը միջին դարերում, այն «հին, բարե-

Թոմաս Մյունցեր

կեցիկ» ժամանակաշրջանում, վոր քահանաներն ու ազնվականները նկարագրում են, վորպես խաղաղության և բարորության թագավորութիւն, ուր բարի կալվածատերը սրտանց հոգում

եր իր հլու և հնազանդ գյուղացիների մասին:

XVI դարի սկզբներին, հին միջնադարյան հասարակութունը վերջնականապես կազմալուծվեց: Ֆեոդալական հասարակարգը, ֆեոդալիզմը, այն ձեւով, վոր նա կազմակերպվեց իր ծաղկման շրջանում—XIII դարում, ամբողջապես քայքայվում է: Բայց նրա կազմալուծումով չգաղարեց դասակարգային պայքարը:

Ընդհակառակը, նոր ժամանակ, վոր սկսվում է միջին դարերի վերջից և վորի սկիզբը սովորաբար հաշվում են XVI դարից, առաջ են գալիս յերկուսոր դասակարգ՝ բուրժուազիան և պրոլետարիատը: Թեյեմ ճիշտ է, նրանք սկսել են կազմակերպվել միջին դարերի յերկրորդ կեսում, բայց միայն XVI դարից է, վոր նրանք վորոշակի բնույթ են ստանում:

Այդ դասակարգերի զարգացումը արագացրին մի շարք դեպքեր, վոր տեղի ունեցան XV դարի յերկրորդ և XVI դարի առաջին կեսում: Այդ դեպքերը արագացրին նատուրալ տնտեսության քայքայումը և փողային տնտեսության զարգացումը. նրանք ընդլայնեցին առեւտրի շրջանակը և զրա հետ միասին ուժեղ զարկ տվին սկզբում առեւտրական, ապա՝ արդյունաբերական կապիտալի աճմանը:

Միջին դարերում մարդիկ ծանոթ ենին միայն Յեվրոպայի, Հյուսիսային Աֆրիկայի մի մա-

սի և Ասիայի արեւմտյան մասի հետ: Հազորդակցության միջոցների վատ դրությունը դժվարին եր դարձնում կապակցությունը Արեւելյան Ասիայի հետ, վորի մասին այն ժամանակները տարածված ենին ամեն տեսակի հեքյաթներ: Բացի այդ՝ ճամփաների գլխավոր հանգույցները տիրել ենին տաճիկները, վորոնք XV դարում գրավեցին Բալկանյան թերակղզին և ամբողջ առաջավոր Ասիան: Այդ պատճառների շնորհիվ, յեւրոպական, մանավանդ փորթուղալացի և իտալացի վաճառականները ամեն ջանք գործ ենին դնում՝ դեպի Ասիա տանող ծովային ճանապարհը գտնել:

Արդեն 1486 թ. Դիազը, Աֆրիկայի ափերով դեպի հարավ և ուղեւորում և հասնում է Բարի Հուլյա հրվանդանին: 1492 թ. Կոլումբը, արեւմտքով դեպի Ասիա ուղեւորվելով, ճամփին բաց է անում մինչ այդ բոլորովին անհայտ ողիսարհամաս — Ամերիկան: 1498 թ. վասկո դե-Գաման, Դիազի անցած ճամփով բոլորում է Աֆրիկան ու հայտնագործում Հնդկաստան տանող ծովային ճանապարհը: 1519-21 թ. թ. Մագելանն ու իր ուղեկիցները կատարում են առաջին ճամփորդությունը յերկրագնդի շուրջը:

Այսպիսով առեւտրական կապիտալի գործունեության համար՝ բացվեց նոր, անհամեմատ ավելի լայն ասպարեզ: Այժմ արդեն հնարավոր եր արտահանել ամեն տեսակի ապրանք հեռավոր Ասիայից և Ոստինդիայից: Զեռներեց մար-

դիկ հազարներով ուղեվորվեցին դեպի նոր յերկրներ, առանձնապես Ամերիկա. այստեղ յեվրոպացիք սկսեցին հիմնել իրենց գաղութները, վորոնք կապված էին մեծ մայր յերկրի (մետրոպոլիսի) հետ. նրանք ամեն կերպ ոգտվում էին տեղական ազգաբնակչությանից, ինչպես ապրանքափոխանակության, այնպես էլ անխիղճ և բացարձակ կողոպտի միջոցով: «Այսպես կոչված քրիստոնյա ժողովուրդների բարբարոսությունն ու անամոթ վայրագությունները — գրում է մի քրիստոնյա — իրենց հպատակ ոտար ցեղերի և այլ դավանանքի պատկանողների վերաբերմամբ զերազանցում են այն բոլոր սարսափները, վոր յերբնվիցե կատարել է վորյեվե ժողովուրդ նույնիսկ ամենավայրենի ու ամենատգետ, ամենադաժան ու ամենից ավելի անամոթ ժողովուրդները»: Հոլանդական գաղութային տնտեսության պատմությունը «զբաղվորում է դավաճանության, կաշառքի և սպանությունների սարսափելի պատկերը»:

Վոսկու և մանավանդ արծաթի հանքերի հայտնագործումը Ամերիկայում բազմացրեց արծաթի և վոսկու արտադրությունը չլաված չափերով: Իսկ այդ, իր հերթին, առաջ բերեց դրամների քանակի առատություն, վորոնք ծառայում էին իբրեւ շրջանառության միջոց ապրանքային շուկայում: Նոր հանքեր մշակելու նպատակով, «բարեպաշտ» յեվրոպացիք սկսեցին Աֆրիկայից հարյուր հազարներով թշվառ նեգրե-

րին տեղափոխել Ամերիկա, ուր, հանուն վատակի, յենթարկում էին նրանց ամենավայրագ տանջանքների:

Այս ամենը իսկական հեղափոխությունն առաջացրեց առեվտրի և արդյունագործության բնագավառներում: Յեւ այս հեղափոխության գլխավոր ազդակը, նոր հասարակության հեղափոխական ելեմենտը բուրժուազիան էր:

Մենք արդեն տեսանք, թե ինչպես միջնադարյան հասարակության ծոցում սկսեց զարգանալ նոր առեվտրական դասը, վոր անընդհատ հարստանում էր և կապիտալ կուտակում: Մյուս դասակարգերն ընդհակառակը, վորային տնտեսության զարգացումով ավելի աղքատանում էին: Վաճառականն արդեն չէր բավականանում նրանով, վոր արհեստավոր վարվականանում նրանով, վոր արհեստավոր պետք էր ամբողջապես կախված էր իրենից, ստանում էր վարձով հում նյութ և ստիպված էր իր արտադրածը տալ նրան ծախելու համար:

Այժմ վաճառականը վերցնում է իր ձեռքը արտադրությունը. նա իր հրամանատարության ներքո համախմբում է բազմաթիվ արհեստավորներին և հատուկ շինության մեջ արհեստանոց է կազմակերպում: Այդ տեսակի արհեստանոցը, վոր սկզբնական պահուն տարբերվում էր հին համբարային վարպետի արհեստանոցից միայն նրանով, վոր այնտեղ արտադրությունը կատարվում էր ավելի խոշոր չափերով և այդպիսով

կրճատվում էյին ծախսերը, կոչվում եր մ ա-
ն ու Ֆ ա կ տ ու ը: Առաջ, ասենք քսան կոշկա-
կար կամ դերձակ աշխատում էին քսան արհե-
ստանոցում, այժմ նրանք աշխատում են մեկ
արհեստանոցում: Առաջ նրանք աշխատում էյին
իրենց համար, այժմ աշխատում են ձեռնարկո-
ղի, կապիտալիստի համար:

Բայց շատ շուտով յերևան յեկավ մի այլ,
ավելի կարելիոր տարբերություն: Մանուֆակտու-
րից առաջ ել գոյություն ունեւ աշխատանքի
բաժանում, բայց դա ավելի շուտ արտա-
դրության տարբեր ճյուղերի բաժանումն եր հա-
սարակությաններում, աշխատանքի հ ա ս ա ռ ա-
կ ա կ ա ն բաժանումը: Հասարակության մի
շերտը զբաղվում եր գյուղատնտեսությանը, իսկ
մյուսը՝ մշակող արդյունագործությանը, դրա հե-
տեվանքով ել կատարվեց Գ յ ու ղ ի բ ա ժ ա-
ն ու մ ը ք ա ղ ա ճ ի ջ: Քաղաքի սահմաններում
բնակչության մի մասը պարապում եր առեվտրով,
մյուսը՝ արհեստներով: Բայց յուրաքանչյուր ար-
հեստավոր, որինակ հյուսնը, ինքը պիտի ընտրեր
նյութը, պատրաստեր այս կամ այն կարասիքի
նկարը, շիներ նրա տարբեր մասերը և ապա՝ ի
մի հավաքեր:

Այսպիսով, արդյունագործության ներսում
ել գոյություն ունեւ աշխատանքի բաժանումը,
բայց ավելի շուտ իբրեւ բաժանում տարբեր
արհեստների, վորոնք, ինչպես տեսանք, միացած
էյին ց ե խ ե ը ի մ ե ջ և կ ո ռ պ ո ռ ա ջ ի ա ն ե-

ր ու մ: Գոյություն ունեյին դերձակների, կոշ-
կակարների, հյուսների, զինագործների և այլն
համբարություններ, բայց նրանցից յուրաքան-
չյուրի ներսում առանձին արհեստավորը իր գոր-
ծի լիակատար վարպետն եր:

Մ ա ն ու Ֆ ա կ տ ու ը ի զարգացման հե-
տեվանքով դրությունը փոխվեց: Հենց վոր մի
արհեստանոցում հավաքվեցին մի քանի տասնյակ
արհեստավորներ, ասենք ժամագործներ, արդեն,
ինքն ըստ ինքյան, փորձի միջոցով առաջ պետք
ե գար ու զարգանար աշխատանքի բաժանումը
նրանց մեջ: Փոխանակ ժամացույց պատրաստե-
լու աշխատանքը սկզբից մինչեւ վերջը կատա-
րեր մի արհեստավոր, այդ աշխատանքը բաժան-
վում ե բազմաթիվ մասերի, առանձին գործողու-
թյունների, և ժամագործներից յուրաքանչյուրը
ամբացվում ե դրանցից մեկին: Այսպես զարգա-
ւում ե աշխատանքի բաժանումը ար-
հեստանոցի ն ե ռ ս ու մ—աշխատանքի
մ ա ն ու Ֆ ա կ տ ու ը ա յ ի ն բ ա ժ ա ն ու մ ը,
վոր հետզհետե դուրս ե մղում ցեխերի կամ
կորպորացիաների մեջ յեղած աշխատանքի բա-
ժանումը:

Մ ա ն ու Ֆ ա կ տ ու ը զարգանում եր և մի
այլ ուղիով: Յերբ պալատական ազնվականու-
թյունն ու հարստացած վաճառականները կառ-
քերի խոշոր պահանջ ցուցաբերեցին, սկսեց զար-
գանալ կառագործական մանուֆակտուրը: Այդ
ժամանակ ձեռնարկության տերը ժողովում եր

մի արհեստանոցում այն բոլոր տարբեր արհեստավորներին,—կառագործին, կաշեգործին, դարբնին, փականագործին, ներկարարին և այլն,—վորոնց արտադրության ընդհանուր արդյունքը, պրոդուկտն եր հանդիսանում կառքը: Վորովհետեւ ներկա դեպքում փականագործը, կաշեգործը ամբողջապես նվիրվում են միայն կառագործության, ժամանակի ընթացքում նրանցից ամեն մեկը կորցնում է իր նախկին փորձառությունը և զրկվում է ամբողջապես իր արհեստով պարապելու կարողությունից: Ամբողջական արհեստը գիտցող վարպետից նա դառնում է միայն առանձին մաս պատրաստող, մասնակի բանվոր:

Բայց ինչ ուղիով ել չզարգանար մասնականակտուրը, վորպիսի խոշոր չափերի ել չհասներ, այնուամենայնիվ հիմքում նա բարդացած ու լայնացած արհեստանոց եր: Ինչպես արհեստային, նույնպես ել մանուֆակտուրային արդյունագործությունը հիմնված եր ձեռքի աշխատանքի վրա:

Յեւ այսպես իրերի դրությունը շարունակվում եր մինչեւ XVIII դարի յերկրորդ կեսը, յերբ մանուֆակտուրային արդյունագործությունը, վոր անընդհատ զարգանում եր XVI դարից սկսած, ստիպված եղավ առաջնությունը զիջել խոշոր արդյունագործության:

Հասարակական արտադրության մեջ տեղի ունեցավ նոր հեղափոխություն, վոր սո-

վորաբար կոչվում է արդյունագործական հեղափոխություն կամ արդյունագործական հեղաշրջում:

Նա ծնունդ առավ Անգլիայում, XVIII դարի յերկրորդ կեսում և աստիճանաբար սկսեց նվաճել մնացած յերկրները: Նա հետեւվանք եր մի կողմից արդյունագործութեան շրջանում նոր շարժիչի՝ շոգեմեքենայի գյուտի, վոր հնարավորություն եր տալիս մարդու և ձիու կենդանի ուժը փոխարինել շարժիչ նոր ուժով, մեխանիքական ուժով և մյուս կողմից՝ մի շարք մեքենաների (մանելու և գործելու) գյուտի, վոր հնարավորություն տվեց փոխարինել մարդկային ձեռքի արվեստը մի շարք մեքենայական հարմարություններով: Սկսած 1760 թ. մի գյուտը հաջորդում է մյուսին: Այդ մեքենաները, վոր սկզբում շատ թանգ եյին և մատչելի միայն խոշոր կապիտալիստներին, արդյունագործության մեջ կատարյալ հեղաշրջում առաջ բերին: Մեքենաները նույն ապրանքը պատրաստում եյին ավելի լաւ և ավելի եժան, քան մանուֆակտուրային բանվորները իրենց ձեռքի գործիքներով: Այս պատճառով շոգու և մեքենաների կիրարկման վրա հիմնված նոր խոշոր արդյունականագործությունը արագ կերպով վանում եր մանուֆակտուրային արդյունագործությունը բոլոր շուկաներից:

Մենք տեսանք արդեն, թե ինչպես Ամերիկայի և Ասիա տանող ծովային ճանապարհի

գյուտը լայնացրեց մանուֆակտուրային արդյունաբերությունը՝ սպառման շուկան։ Հին շուկայի փոխարեն, վոր սահմանափակված եր մի կամ յերկու յերկրով, մի կամ մի քանի քաղաքներով, XVI դարից արդեն սկսեց զարգանալ համաշխարհային, միջազգային շուկան։ Բայց միայն խոշոր արդյունաբերությունների զարգացումը վերջավորեց այդ համաշխարհային շուկայի ստեղծագործումը։

Մեքենաների գյուտը վերջնականապես անշատեց յերկրագործական արդյունաբերությունը մշակող արդյունաբերությունից։ Գյուղական մանվածագործությունն ու ջուրհակությունը անխնա վոչնչացվում եյին։ Առանձին յերկրներին միջով ստեղծվեց աշխատանքի նոր բաժանում։

Մինչև մեքենաների գյուտը յուրաքանչյուր յերկրի արդյունաբերությունը մշակում եր գերազանցապես այնպիսի նյութեր, վոր արտադրվում եյին սեփական «հողի» վրա։ Անգլիան գլխավորապես բուրդ եր մշակում, Գերմանիայում ծաղկում եր կտավի արդյունաբերությունը, իսկ Ֆրանսիայում՝ մետաքսի արդյունաբերությունը։ Շնորհիվ մեքենաների և շոգու կիրառման աշխատանքի բաժանումը այնպիսի չափեր ընդունեց, վոր խոշոր արդյունաբերությունը ազատագրվեց հայրենի հողի վրա արտադրած նյութերի կախումից և ներկայիս մշակում ե այնպիսի նյութեր, վոր նա ստանում ե աշխարհի զանազան ծայրերից։

Յերբ կազմակերպվեց կոմունիստների Միությունը, ամբողջ արդյունաբերությունը ղեկավարությունը գտնվում եր արդեն արդյունաբերական բուրժուազիայի ձեռքում, վորը կառավարում եր հազարավոր ու տասնյակ հազարավոր բանվորների վիթխարի բանակներ։

Այսպիսով յերեվում ե, վոր չնայած բուրժուազիան սիրում ե միշտ խոսել գոյություն ունեցող հասարակական կարգերի հավիտենականության մասին, ինքը պատմական յերկարատեով զարգացման արդյունք ե։ Կար ժամանակ, յերբ այդ բուրժուազիայի հոտն անդամ չկար, հետեվաբար կարող ե գալ նայել այնպիսի ժամանակաշրջան, յերբ նա դարձյալ գոյություն չի ունենա։ Այս միտքը առանձնապես վախեցնում ե բուրժուազիային և նրա պոչից կախված բուրժուական գիտությունն ներկայացուցիչներին։ Ուղեւ, թե չուղեւ, համենայն դեպս չի կարելի չընդունել, վոր բուրժուազիան ունի իր պատմությունը, վոր նա դարերից ի վեր չե, վոր գոյություն ունի։ Սակայն մեր գիտնականները, այժմ իրար առաջ կտրելով, ցանկանում են ապացուցել, վոր յեթե բուրժուազիան իսկապես ծնվել ե, առաջ եյեկել, այնուամենայնիվ նա յերբեք չի մեռնի, չի անհետանա, այլ կպահպանի իր գոյությունը հավիտենապես, ինչպես և մեր յերկրագունդը։ Այսպես ուրեմն, պատմությունը մի ժամանակ յեղել ե, բայց այժմ արդեն չկա։

Բուրժուազիան չի սիրում նայել վերհիշել այն պայքարը, վոր ինքը վարել է ֆեոդալներին, ազնվականներին դեմ, մինչև վ տիրող դասակարգ դառնալը: Նա կցանկանար մոռացության տալ ամեն մի հիշողություն մարդկային պատմության մեջ խաղացած իր հեղափոխական դերի մասին: Չե վոր, մի գուցե բանվորները, փոխանակ յենթարկվելու իրենց բախտին, կարող լինեն նրա որինակին հետեվել ու թուլությունից չվհատելով, կազմակերպվել, միանալ, մինչև վ վոր հասարակական խոշոր ույժ դառնան:

Հատկապես բուրժուազիայի զարգացումը ցույց է առնում, վոր նրա հասարակական նշանակության աճման, հասարակական արտադրության մեջ ձեռք բերած դերի զարգացման հետ միասին աճում եր նայել նրա քաղաքական նշանակությունը: Բուրժուազիայի հասարակական զարգացման յուրաքանչյուր քայլը ուղեկցվում եր նոր քաղաքական նվաճումների:

Կար ժամանակ, յերբ բուրժուազիան, ֆեոդալների կողմից զանազան պարտավորություններով ու տուրքերով ճնշված և կեղեքված մի դաս եր: Ֆեոդալները արգահատանքով եյին նախում քաղբենիների վրա և իրենց դուրսագանձերգական պատմվածքներում ծաղրում եյին գոհիկ քաղբենիներին վոչ պակաս, քան գյուղացիներին:

Բայց քաղբենիները, պատասպարվելով իրենց քաղաքներում, ուր զարգանում եյին առեւտուրը և արդյունագործությունը, կազմեցին ինք-

նավար համայնքներ, ա ս ո ց ի ա ց ի ա ն ե ր ու զինվեցին իրենց ս ի ն յ ո Ր ն ե ր ի ն, աղաներին դիմադրելու համար: Այդ համայնքների անուններ՝ կոմունա և այդ անունը ատելի յեր յեպիսկոպոսներին և ֆեոդալներին, ինչպես այժմ խորհրդային կոմունան՝ ամեն տեսակ սպիտակ գվարդիականներին ու յեվրոպական կապիտալիստներին:

Զինվորական ույժով և մահվան պատժով եյին ճնշում «վայրագությունը այդ սեվ ամբոխի վորը կ ո մ ու ն ա յ ի անվան տակ հող եր պատրաստում ապստամբությունների ու բուռտերի համար՝ թագավորական իշխանության դեմ»: Այսպես է գրում մի հին ֆրանսիական տարեգիր: Կամ թե լսենք մի յեկեղեցական պատմագրի, Հիբեր յեպիսկոպոսին, վորն ապրում եր XII դարում:

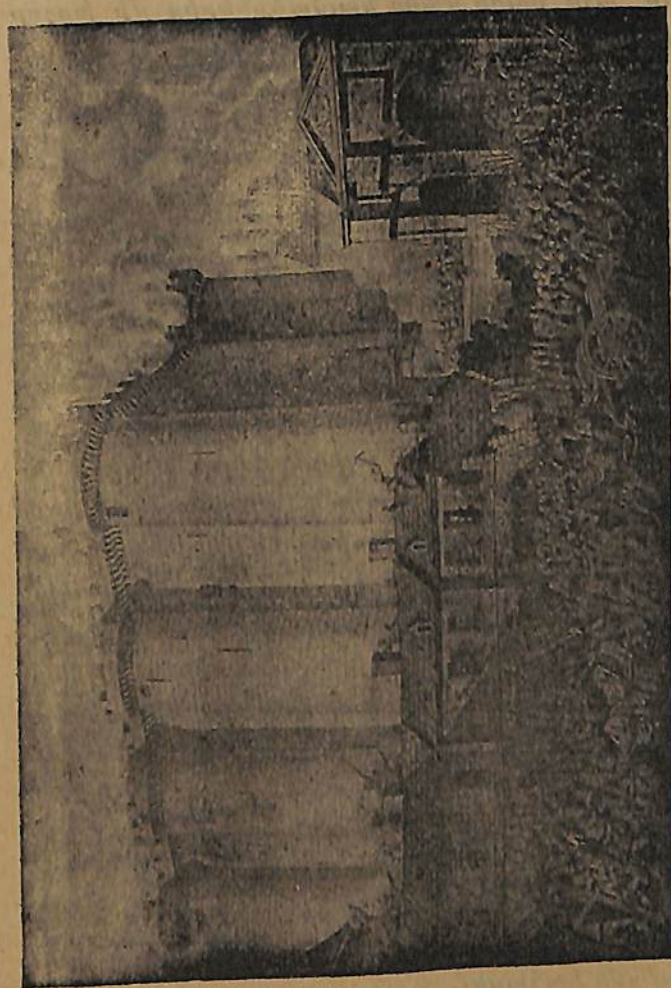
«Կոմունա — ասում է նա — ն ո Ր և գ ա Ր շ ե լ ի բառ ե: Ահա թե նա ինչ է նշանակում. հարկատու մարդուկները վճարում են իրենց սինյորներին վոչ ավելի, քան տարին մի անգամ վորոշ հարկ: Յեթե նրանք վոր և է կերպ խախտում են որենքը, ապա յենթարկվում են որենքով սահմանված տուգանքի: Իսկ այն փողային քանձուկներից, վոր ընդունված է հավաքել ճորտերից, նրանք ամբողջապես ազատվում են»:

Այն ժամանակվա բուրժուաները կանգ չեյին առնում վոչ բունտի և վոչ ել տեուրի առջեվ: Յերկարատեվ ու համառ պայքարից հետո նրանց

ձանաչեցին իբրեւ լաւանձին իրավունքներով ու արտոնութիւններով ոգտովող մի դաս, հոգեւորականութեան և ազնւականութեան կողքին: Փրանսիայի Գերագույն Շտապներում (դասերի ժողով) ու Անգլիայի Համայնքների պալատում քաղքենիները, բուրժուաները իրենց ձայնն ունեցին: Ինքը, թագավորական իշխանութիւնը հենվում եր նրանց վրա, յերբ պետք եր լինում զսպել սանձից չափազանց դուրս յեկած անհնազանդ ֆեոդալներին:

Մանուֆակտուրային եպոխի առեւտրաարդյունագործական բուրժուազիան պաշտպանում եր թագավորական իշխանութիւնը և կընկնէ խոշոր ֆեոդալների դեմ, վորոնք չենին ուզում հրաժարվել իրենց նախկին արտոնութիւններից:

Յուրաքանչյուր ֆեոդալ, իր կալվածքի շուրջը սահմանում եր հատուկ մաքսային գիծ, կամայականորեն տուրքեր եր դնում իր հողով անցնող վաճառականների վրա, իսկ յերբեմն, իր շրջանի համար հատուկ վորոշումներ հրատարակելով, ուղղակի կողոպտում եր նրանց: Յեւ վորքան թագավորական իշխանութիւնը պայքարում եր այդ տեղական արտոնութիւններին դեմ, ըստայնմ ել բուրժուազիան, վորը շահագրգռված եր շուկան լայնացնելու մեջ, չափի, քաշի ու զրամի միորինակութեամբ և միասնական ընդհանուր առեւտրական ու քաղաքացիական որենսդրութեամբ թելադրում եր այդ իշխանու-

Փրանսիական Մեծ Հեղափոխութիւնը (1789—94)
Բաստիլայի արումը 14 յուլիսի 1789 թ.

թյանը համապատասխան միջոցներ, ոգնում եր նրան՝ այդ բոլոր մանր կալվածքներից մի խոշոր միապետություն կազմելու: Ահա այս իմաստով, ինչպես ասված է Կոմունիստական Մանիֆեստում, բուրժուազիին հիմք է յեղել խոշոր միապետությունները:

Սակայն բուրժուազիայի զարգացումը այդպիսի կանգ չառավ: Նա չեր բավարարվում իր քաղաքական ազդեցություն աճումով: Հասավ ժամը, յերբ նա առաջադրեց քաղաքական իշխանություն գրավելու հարցը: Փրանսիական Մեծ Հեղափոխությունը՝ իշխանություն գրավելու համար մղվող պայքարի սկիզբն էր: Մանիֆեստի յերեւան գալու պահուն, յեվրոպական յերկու յերկրներում—Փրանսիայում և Անգլիայում բուրժուազիան արդեն հասել էր քաղաքական իշխանության: Հին ֆեոդալիզմից այդ յերկրներում մնացել էյին միայն փլատակներ և մնացորդներ: Նախկին ֆեոդալներն ու սինյորները վաղուց դարձել էյին նույնպիսի արդյունագործական և փողային կապիտալիստներ, ինչպես և վոչ ազնվական բուրժուաները, վորոնց վրա նրանք առաջ արհամարանքով էյին նայում: Յեւ կապիտալիստական այն յերկրներում, ուր խոշոր արդյունագործությունը իր ծայրագույն զարգացմանն էր հասել, կոնստիտուցիոն յերկրներում, վոր ունեյին պարլամենտ, դեպուտատներ (ներկայացուցիչներ) կամ համայնքների պալատ, պետական իշխանությունը, կա-

ռավարությունը արդեն վաղուց էր դարձել բուրժուազիայի հանձնարարությունը գործող կոմիտե և նրա հասարակական գործերի վարիչը:

Ժամանակակից բուրժուազիան ընդհանրապես հիշեցնում է այն մեղսավոր ծերունուն, վորը «յերիտասարդ հասակում շատ է կողոպտել» և այժմս, ծերության հասակում, ցանկանում է հոգին փրկել: Նա կուզենար կանգնեցնել զարգացման այն արագ ընթացքը, վոր բարձրացրեց իրեն հասարակական շենքի գագաթը: Նա կկամենար համոզել բանվորներին, վոր նրանց համար ավելի լավ է հաշտվել իրենց վիճակի հետ, և ինքն էլ ուրախությամբ կմոռանար իր հեղափոխական անցյալը...

Բայդ դա նրան չի հաջողվում: Նրա սեփական իշխանությունը այնքան էլ յերկար չի, վորպեսզի արդեն մոռացված լինեն այն ուղիները, վորոնց միջոցով բուրժուազիան հասել է այդ իշխանությանը: Նա կուզեր, վոր իր և բանվորների միջեւ հաստատվեյին նույնպիսի իդիլիական, այսինքն՝ խաղաղ, ու պատրիարխալ, այսինքն՝ հայրական և վորդիական հարաբերություններ, ինչպես մի ժամանակ դոյություն ունեյին միջին դարերում: Բայց նա ինքն իր ձեռքով կործանեց այդ ֆեոդալական աշխարհը: Նա ինքը փողը դարձրեց մարդկանց աշխարհը: Կապը ու գլխավոր ույժը հասարակույթյան մեջ: Ամեն ինչ—քահանայի որհույթյունը, նկարչի ներշնչումն ու գիտնականի գործունեու-

թյունը ծախու գարձավ: «Փողը քահանային ել կգնի, աստծուն ել կխաբի»:

Ծախու յե ամեն ինչ. լույսը յերկնքի
 Յեվ յերկրի տված պարգևվը սիրո—
 Վողջը ծախվում ե ազատ շուկայում:
 Փողը կարող ե ամեն բան գնել,
 Յեվ ամեն ինչի գին նշանակել
 Իրա կնիքով:

Իսպանական հայտնի գրող Սերվանտեսը, Լամանշի ասպետ Դոն Գիշտի մասին գրած իր պատմվածքում ցույց տվեց, թե ինչպիսի ծիծաղելի և զավեշտական տեսք ե ընդունում միջնադարյան ասպետը իր անմեղ յերազանքով, ասպետական վոգեվորությամբ ու աստվածապաշտությամբ, յերբ նա ընկնում ե բուրժուական տնտեսության արթուն աշխարհը:

«Ճակտիդ քրտինքով պիտի դու աշխատես», «տուր արքայինը՝ արքային, իսկ աստծունը՝ աստծուն»—այս բոլոր կրոնական ու քաղաքական դրթիչ միջոցներին, վորոնց ոգնությանն եյին զիմում միջին դարերում յեկեղեցին և պետությունը՝ ստորին դասակարգերի աշխատանքը զարդարելու համար, բուրժուական հակադրեց բացարձակ շահագործում՝ հանուն վաստակի, հանուն կապիտալի: Հին քարոզները նա փոխարինեց դաժան անհրաժեշտության մտրակով: Բանվորը նրա համար միայն

բանվորական ույժ ե, վոր նա պատրաստ ե ծծել մինչեվ վերջին աստիճանը, շահագործել ամենաանամոթ կերպով, յեթե միայն այդ կարող ե ավելացնել նրա վաստակը:

Հին ֆեոդալների կոպիտ ույժին, բռունցքի իրավունքին—բուրժուազիան հակադրեց վոսկու ույժը: Միջնադարյան ասպետությունը մի անգամ չի ձեռնարկել արշավանքի—խաչակրաց արշավանքներին—Յերուսաղեմում գտնվող տիրոջ տաճարը անհավատներեց խելու համար: Բուրժուազիան նվաճեց ամբողջ աշխարհը, արշավանքներ կատարեց դեպի յերկրագնդի բոլոր մասերը՝ իր վաստակը ավելացնելու համար. և այնտեղ, ուր միջնադարյան ասպետները խաչ եյին կամենում կանգնեցնել, նա նավթ ե հանում:

Հին աշխարհն ու միջին դարերը կառուցման արվեստի հրաշքներ ստեղծեցին: Յեգիպտացիները հպարտանում եյին իրենց պիրամիդներով (բուրգերով), հռոմայեցիները խոշոր ջրանցքներ անց կացրին, ֆեոդալներն ու սենյորները գոթական տաճարներ կառուցեցին: Բայց ի՞նչ նշանակություն ունեն դրանք այն հրաշքների հետ համեմատած, վոր կատարեց բուրժուազիան իր հարյուրամյա տիրապետության ընթացքում: Նա ձեղքեց ցամաքները ջրանցքներով, անց կացրեց Սուեզի և Պանամի պարարտ, անց կացրեց միացրեց ովկիանները, նոցները ու այդպիսով միացրեց ովկիանները, վորոնց ջրերը ամեն ուղղությամբ ակոսվում են հակայական շոգենավերով: Նա կառուցեց յերկա-

թուղիներ և հակայական կայարաններ ու գործարանային շինություններ: Նա ամբողջ աշխարհը պատեց ելեքտրական հեռագրի ցանցով, դուրս քաշեց յերկրի ծոցից ածուխ, յերկաթ, նավթ, նա ամբողջ յերկրագունդը ծածկեց միլիոնաբնակ քաղաքներով:

Յեվ չնայած այս բոլորին, բուրժուազիան յերազում ե այն լավ ժամանակների մասին, յերբ մարդկային հասարակությունները, վորպես մըրջյունանոց կամ մեղվի փեթակ, դարերի ընթացքում վերարտադրվում եյին միեփուլն տեսքով, յերբ արտադրության հին յեղանակները, իսկ դրանց հետ միասին նայել շահագործման հին ձևերը և հասարակության հին բաժանումը դասակարգերի մնում եյին անփոփոխ:

Բայց դա «անմիտ յերազանք ե»: Արտադրության կապիտալիստական, բուրժուական յեղանակը հենց նրանով ե նշանավոր, վոր անդադար կատարելագործում ե աշխատանքի գործիքները և անսովոր չափերով զարգացնում ե հասարակության արտադրական ուժերը: Կապիտալիստները կկամենային կանգ առնել զարգացման մի վորոշ աստիճանի վրա, բայց մըցումը՝ կոնկրետ ենցիան ստիպում ե նրանց ամեն անգամ նոր կատարելագործություններ մտցնել՝ իրենց կոնկրետ նպատակներին—մըցակիցներին ջախջախելու համար: Յուրաքանչյուր նոր գյուտ, արտադրության նոր ձևերը, հնարավորություն են տալիս իջեցնել գները և գրավել շուկան:

«Կապիտալը խուսափում ե դաժաղալից ու կռվեց և աչքի յե ընկնում իր վախկոտությամբ»: Դա իրավացի յե բայց վոչ ամբողջապես: Կապիտալը վաստակի բացակայությունից կամ սակավությունից վախենում ե ճիշտ այնպես, ինչպես բնությունը՝ դատարկությունից: Բայց յեթե բավարար չափով վաստակ կա, կապիտալը համարձակ ե դառնում: ապահովեք նրան 10%-ով, և կապիտալը համաձայն ե ամեն տեսակի կիրառման, յերբ 0%-ը 20-ի հասնում՝ նա ավելի յե կենդանանում, 50%-ի դեպքում նա, բառիս բուն իմաստով, պատրաստ ե իր գլուխը ջարդելու, 100% ստանալիս, նա վոտնահարում ե մարդկային բոլոր որենքները, իսկ 300%-ի դեպքում՝ չկա այնպիսի հանցանք, վոր նա չհամաձայնվի կատարել, թեկուզ և կախաղանի վտանգի տակ: Յեթե խռովություններն ու կռիվները վաստակ են բերում, կապիտալը կոժանդակի նրանց: Ապացույց—կոնտրաբանդն ու ստրկավաճառությունը:

Դժվար ե գտնել ավելի թունդ հայրենասերների, քան բուրժուաներն են: Մենք արդեն տեսանք, թե ինչպես նոր վաճառականը, առեվտրական կապիտալի ներկայացուցիչը նպաստում եր՝ ավատական փոքր կալվածներից կենտրոնացած, խոշոր պետություն, մի ազգություն ստեղծելուն: Նման միասնական ազգային պետություն ստեղծելուն ավելի յեվա ոժանդակում եր աշդյունագործական բուրժուազիան: Իրենց ու-

բույն կյանքով ու սովորություններով ապրող առանձին պրովինցիաներից—(գավառներից) նա ստեղծում է մի ամբողջություն, միատեսակ որենքներով. հանուն կոնկրետացիայի պայմանների հավասարության, նա ստեղծագործում է իր բուրժուական հայրենիքը:

Միայն բուրժուազիային հաջողվեց դուրս քաշել գյուղացիությունը գյուղական կյանքի բուրժ միջավայրից: Նեղ շահերի շրջանը, վորի մեջ ապրում է գյուղացին, ստիպում է նրան կպած մնալ իր սովորություններին և հաճախ միայն արտաքին բնույթ կրող առանձնահատկություններին:

Գյուղացին, վոնց վոր յեզը.—

Գլուխը վոր մտավ

Մի սարսաղություն—

Մահակով ել ուզես—

Չես հանի ենտեղից:

Կապիտալիզմը քար ու քանդ արեց այդ նեղ յուրահատուկ աշխարհը, վոր անասնական համառության և ապշության աստիճանի սահմանափակ է:

Բուրժուազիային հաջողվեց գյուղացիներին պատրիտ դարձնել ու նրանց ոգնությունը հաստատել իր տիրապետությունը Ֆրանսիայում: Նա դուրս քաշեց գյուղացիներին ազնվականության լծի տակից, ազատեց կոռից, սակայն յեն-

թարկեց ի՛ր իշխանության, ի՛ր հոգեկան ազդեցության:

Յեւ միյեմույն ժամանակ բուրժուազիան հաճախ իր կամքին հակառակ, ոժանդակում է ազգային պատենշների վոհնչացման, վորով նա փոխարինեց ավելի նեղ, շրջանային սահմանները: Ապրելով համաշխարհային շուկայով, նա անընդհատ լայնացնում է այդ շուկան: Նա հավասարեցնում է զանազան յերկրներում գոյություն ունեցող արտադրության յեղանակները: Նա ամբողջ աշխարհից ստեղծում է մի պետություն, համաշխարհային պետություն, կոսմոպոլիտ: Յերբ դեռ նա պայքարում եր ազնվականության, նրա սահմանափակության ու հետամնացության դեմ, նա առաջադրեց համաշխարհային քաղաքացու—կոսմոպոլիտի իդեալը: Բայց իր պատանեկության այդ վարդագույն յերազներից հրաժարվելուց հետո ել նա, կամա ալկամա, ալլակերպում է աշխարհի բոլոր յերկրները կոսմոպոլիտային վոգով: Նա ոժանդակում է միջազգային հարաբերությունների զարգացման. նա ստեղծեց միջազգային փոստ, հեռագիր նա զարգացնում է միջազգային փոխանակությունը ամեն տեսակի արտադրություններով, սկսած չթից մինչեւ Պենկերտոնն ու կինոդրաման: Չշմարիտ է, այս բոլորը ծծված են այսպես կոչված բուրժուական կուլտուրայի գարշելիությունից, բայց բուրժուազիայի այդ աշխատանքը ստեղծագործում է նայեւ այնպիսի մի-

Չազգային ջրանցքներ և ուղիներ, վորոնցով անցնում են և նրան թշնամի ուրիշ ազդեցություններ: Յերբեք աշխարհը այնպիսի միասնական, ընդհանուր կյանքով չէր ապրել, ինչպես բուրժուազիայի տիրապետություն եպոխայում:

Սակայն չնայած արտադրական ուժերի այդպիսի անսովոր աճման, բուրժուական հասարակությունը պարբերաբար, ժամանակ առ ժամանակ, յենթարկվում է այնպիսի ցնցումների, վորոնց ծանոթ չէր նախընթաց հասարակություններից և վոչ մեկը: Դրանք արդյունագործության և առեւտրի շրջանում տեղի ունեցող կրիզիսներն են, առեւտրա-արդյունագործական կրիզիսները:

Ի՞նչ է կրիզիսը: Գիշ առաջ եր, ինչ ֆարքիկները ամբողջ թափով աշխատում էյին, բանվորների թիվը աճում եր, առեւտուրը հազիվ եր կարողանում սպառել արտադրած ապրանքները: Հանկարծ արտադրության անիվը, վոր գլխապտույտ արագությունը դառնում եր, կանգնեց: Պատկերը ամբողջապես փոխվում է: Առեւտուրը կանգ է առնում, բոլոր շուկաներն ու խանութները լցվում են ապրանքներով, վոր ծախելու հնարավորություն չկա: Շատ վաճառականներ և ֆարքիկանտներ քայքայվում են, բանվորները հազարներով ու հարյուր հազարներով փողոց են շարտվում, մուրացիկների թիվը աճում է: Բազմանում է հանցագործությունների քանակը, մահացությունը ուժեղ կերպով աճում է, կարծես

ամբողջ աշխարհի յերեսով փոթորիկ անցավ: Ի՞նչ պատահեց: Սո՛վ: Աղե՛տ:

Վո՛չ: Բանից դուրս է գալիս, վոր հասարակությունը չափազանց շատ ապրանք է արտադրել, ու այն ժամանակ, յերբ խանութները լեփ լեցուն են հացով և ուրիշ մթերքներով, նրանց կողքին մարդիկ քաղցից մեռնում են, վորովհետեւ այդ ապրանքները գնելու հնարավորություն չունեն: Անցնում է մի քանի տարի, ապրանքները կամ ուղղակի վոչնչացվում են, կամ ծախվում շատ ցածր գներով, արտադրության անիվը դարձյալ արագացնում է իր շարժը, և այսպես շարունակվում է մինչեւ վոր խափանում: Ամենից ավելի տուժում են բանվորներն ու ամեն տեսակի մանր մուշոր մարդիկ՝ գյուղացիները և արհեստավորները: Տուժում են նայել մանր կապիտալիստները: Խոշորների համար նման փոթորիկները անվտանգ են անցնում: Նրանք կարծես ամուր կաղնիներ լինեն անտառում: Անցավ փոթորիկը և վոչնչացրեց գաճաճները, իսկ հսկաների համար ավելի լայն տարածություն բացվեց և նրանք այժմս կարող են ավելի ուժեղ թափով հյութեր ծծել հողից:

Բայց ո՞ւր են թագնված նման կրիզիսների պատճառները: Դարձյալ նրանում, վոր ներկայիս ամեն ինչ արտադրում են մի խումբ կապիտալիստներ, վորոնք արտադրության մեջ ղեկավարվում են վոչ թե ամբողջ հասարակության կարիքներով, այլ իրենց վաստակով: Յյու-

բաժանչուր ֆաբրիկանտ արտադրում է իր ցանկությամբ ու պատասխանատվությամբ: Յերբ գները բարձրանում են և վաստակը ավելանում է—նա ընդլայնում է արտադրությունը, յերբ գները ընկնում են և վաստակը պակասում—նա կրճատում է արտադրությունը: Դա, առանձին կապիտալիստների ազատ կոնկուրենցիայի—մրցության հետեվանքներից մեկն է, վոր բնորոշում է բուրժուական հասարակությունը: Միջին դարերը շատ աղետներ գիտեին, բայց այնպիսի աղետ, վոր առաջ է գալիս առատությունից, ինչպես կրիզիսները,—նրանց անծանոթ էր: Վորովհետեւ աշխատանքի գործիքները արդյունավետ չեյին—որվա մեջ 24 ժամից ավելի չես կարող աշխատել,—այդ պատճառով ել դժվար էր վոր և է բան չափից դուրս արտադրել: Բացի այդ մարդիկ աշխատում էյին վորոշ շուկայի համար, հաճախ ուղղակի պատվերով, ինչպես այժմյան մանր արհեստավորները քաղաքներում: Գերաբար աղբուրությունը կարող է խուրեւային համաճարակի նման ժամանակ առ ժամանակ յերեւացող մշտական հիվանդություն դառնալ միմիայն բուրժուական հասարակության մեջ, վորի արտադրական ուժերը անընդհատ ու անդադար զարգանում են, և ուր սակայն բացակայում է արտադրություն վոր և է պլան: Այսպիսով, ինքը, բուրժուական հասարակությունը ծնում է այնպիսի ուժեր, վորոնց վրա նա իշխել ան-

ընդունակ է: Պարբերական կրգիսները ամենալավ ապացույցներն են այն բանի, վոր հասարակությունը կարող է արմատական փոփոխության, վոր նա գտնվում է սոցիալական հեղափոխություն նախորդակին: Յեւ ինչպես ավատական հասարակությունը ինքը ծնեց բուրժուական, վոր հեղափոխեց այդ հասարակությունը, այնպես ել բուրժուական իր հերթին ստեղծում է պրոլետարիատը, վորը կկատարի բուրժուական հասարակության հեղափոխումը, հեղաշրջումը:

Ո՞վ է պրոլետարիատը: Մենք տեսանք վոր պրոլետարներ կային դեռ հին Հռոմում, վոր այս անունը վերցված է լատիներեն լեզվից: Պրոլետարը—դա այն անտուն-անտեր և պորտաբույծ մարդն է, վորը միայն յերեխաներ է արտադրում:

Բայց հռոմեական ու ժամանակակից պրոլետարների մեջ վոչ մի նմանություն չկա: Հռոմի պրոլետարները հողագուրկ քաղաքացիներ էյին: Նրանք չեյին արտադրական գլխավոր դասակարգը և ձգտում էյին միայն իրավունք ձեռք բերել՝ մասնակից լինելու այն հսկայական ավարին, վոր Հռոմի պատրիկներ հավաքում էյին հպատակված ժողովրդներից:

Արդի վարձու բանվորների դասակարգը պրոլետարիատ անունով մկրտեցին միայն XIX դարում, թեյեւ վարձու բանվորներ շատ վաղուց գոյություն ունեյին: Պրոլետարիատը, կամ վարձու բանվորների դասակարգը հասարակության

այն խափն ե, վոր ասլրում ե բացառապես իր բանվորական ուժը ծախելով և վոչ թե վոր և ե կապիտալից ստացվող յեկամութունով: Նրա բարոյությունն ու թշվառությունը, կյանքն ու մահը, — կարճ՝ նրա ամբողջ գոյությունը կախված ե այն բանից, թե արդյոք պահանջ կա բանվորական ուժի, այսինքն՝ արդյունագործական ձեռնարկությունների վիճակից և ազատ կոնկուրենցիայի անհամար յերերումներից: Նրա բանվորական ուժը նույնպիսի ապրանք ե, ինչպես և շուկա ընկնող մյուս բոլոր ապրանքները, միայն այն տարբերությամբ, վոր այլ ապրանքները, անշուշտ լինելով, ուրիշ մարդկանց կողմից են շուկա բերվում, իսկ նա ինքը «իր ազատ կամքով» ե շուկա գալիս՝ այս կամ այն ժամանակամիջոցով կապիտալիստներին ծախվելու համար:

Պրոլետարը ստրուկ չե: Վերջինս ծախված ե մի անգամ ընդ միշտ, պրոլետարը ծախվում ե վորոշ ժամանակով միայն: Ստրուկը ստրկորական իր ե համարվում, իսկ պրոլետարը ազատ քաղաքացի յե: Ստրուկը յերբեմն կարող ե նյութապես ավելի լավ ապրել, քան պրոլետարը, յեթե նրա տերը չի կարող իրեն արագ փոխարինել մի ուրիշով ու ստիպված ե հոգալ նրա մասին, իսկ պրոլետարը շատ հաճախ և շատ հեշտ կորցնում ե աշխատանքը, վորովհետև գործատերը կարող ե ուրիշ աշխատավոր ճարել:

Պրոլետարը ճ ո ռ տ չե: Նա չունի վոչ մի սեփականություն, մինչդեռ ճորտն ունի իր սե-

փական կտոր հողը և արտադրության միջոցներ: Պրոլետարը աշխատում ե կապիտալիստին պատկանող արտադրական միջոցներով և աշխատում ե այդ նույն կապիտալիստի հաշվին, ստանալով նրանից միայն աշխատավարձ: Մինչդեռ ճորտը պարտադիր կերպով ամրացված ե հողին, պրոլետարը՝ «ազատ թռչուն ե»:

Պրոլետարը ա Ր հ ե ս տ ա վ ո Ր չե: Վերջինս աշխատանքի միջոցներ ունի և կարող ե «խղճով» ու «չափավոր» կերպով՝ շահագործել մի գույգ ոգնականների և մի գույգ աշխատողների: Իսկ յեթե նրա տատը լավ ե գուշակել, կարող ե նույնիսկ փոքրիկ կապիտալ ել շահել:

Բայց կա նայել մի ուրիշ, ավելի կարեւոր տարբերություն պրոլետարիստի և մյուս բոլոր աշխատավոր դասակարգերի միջեւ: Առանձին պրոլետարը, ինչպես և առանձին ստրուկը կատարող ե իր շահագործողների շարքը թռչել, վորպես նրանց սպասավոր: Բայց ամբողջ պրոլետարիատը նման ճանապարհով չի կարող ազատագրվել: Ստրկությունը կարելի յե վերացնել առանց սեփականությունը վերացնելու: Բավական ե միայն վերացնել սեփականության իրավունքը մարդու վրայից: Ճիշտ նույնպես կարելի յե վոչնչադու վրայից: Ճիշտ նույնպես մասնավոր սեփականությունը վոչնչացնելու: Ընդհակառակը, փականությունը վոչնչացնելու: Ընդհակառակը, ճորտը ձգտում ե ազատվել հենց այն պատճառով, վոր ցանկանում ե անարգելք ոգտվել իր սեփականությունից, իր հողաբաժնից:

Արհեստավորը, վոչ միայն անհատաբար, այլևս հենց իբրեւ մեթոդ մի դասակարգ, դարձյալ կարիք չի զգում մասնավոր սեփականութիւնը ընդհանրապես վերացնելու: Նա ինքը սեփականատեր եւ ուղղում եւ միայն, վոր իրեն այնքան ել խիստ չնեղեն ավելի խոշոր մասնավոր սեփականութեան ներկայացուցիչները: Ահա այս պատճառով նա, ինչպես և հին համըրային արհեստավորը, կողմնակից եւ ազատ կոնկուրենցիան ամեն կերպ սահմանափակելուն, խոշոր կապիտալիստների վրա ճնշում գործ դնելուն, բայց միաժամանակ նա հանդիսանում եւ մասնավոր սեփականութեան ամենակատաղի պաշտպանը:

Այլ դրութեան մեջ եւ գտնվում պրոլետարը: Իհարկե, կապիտալիզմի ժամանակ այս կամ այն անհատ պրոլետար կարող եւ վարպետ կամ նույնիսկ ֆաբրիկանտ դառնալ, բայց մասսայականորեն, վորպես մի ամբողջ դասակարգ, պրոլետարիատը չի կարող վերացվել, քանի գոյութիւն ունի մասնավոր սեփականութիւնը, նրա հետ և ապրանքային արտադրութիւնը: Այդ կարգերում նա կարող եւ իր գոյութիւնը պահպանել միմիայն իր բանվորական ուժը ծախելով, վոր շուկայում ապրանք դառնալով, յենթարկվում եւ կոնկուրենցիայի ամեն տեսակի տատանումներին:

Սակայն մեծ ժամանակամիջոց եւ պահանջվում, մինչեւ վոր բանվորները այդ հասկանան. նրանք պիտի անցնեն յերկարատեւ, տանջալից

դպրոցի բովով, մինչեւ վոր գիտակցութեան գան, ըմբռնեն, վոր իրենք այդ հասարակութեան մեջ առանձին դասակարգ են ներկայացնում

Մենք տեսանք արդեն, վոր բավական յերկար ժամանակ անցավ, մինչեւ վոր միջնադարյան քաղքենիներից կազմվեց նոր դասակարգ, արդի բուրժուազիան: Նման յերկարատեւ պատմական զարգացման արդյունք եւ պրոլետարիատը: Բացի այդ, այս յերկու դասակարգերը իրենց զարգացմամբ սերտորեն կապված եր իրար հետ: Ինչ աստիճանով վոր զարգանում եւ բուրժուազիան, նույն աստիճան զարգանում եւ նայել պրոլետարիատը: Ինչպես ստվերը հետեւում եւ մարդուն, այնպես եւ պրոլետարիատը հետեւում եւ բուրժուազիային: Վորպեսզի բուրժուազիան կարողանա վերջ տալ պրոլետարիատին, նա պիտի վոչնչացնի ինքն իրեն: Իսկ իրեն ազատելու, իր, իբրեւ դասակարգի գոյութեանը վերջ դնելու համար պրոլետարիատը պիտի վոչնչացնի բուրժուազիային:

Մենք վերը տեսանք, վոր իր իսկական անունը պրոլետարիատը ստացել եւ միայն XIX դարի առաջին կիսում, բայց, վորպես հասարակական առանձին շերտ, նա սկսեց գոյանալ դեռ XVI դարում, չնայած առաջներում եւ, ինչպես սովորաբար ասում են, կային իրենց աշխատանքը ծախելով ապրող մարդիկ:

Կապիտալիստը կարող եւ արտադրել միայն այն դեպքում, յեթե գտնեւ մարդիկ,

վորոնց կարողանար ստիպել իրեն համար աշխատել: Նա կարող եր հավաքել բուրդ կամ բամբակ մանող ու գործող մեքենաներ, գործվածքները ներկելու և լցնելու համար ներկեր ու գործիքներ, նրանց չորացնելու համար հարմարություններ, բայց յեթե՛նա բանվոր ձեռքեր չունի, ապա այդ բոլորը մեռած կապիտալի նման պառկած կմնա կամ նույնիսկ, կփչանա: Բանվորական ույժը կարծես կենսատու ջուր լինի, վոր շարժում է, կենդանացնում է այդ բոլոր անշունչ առարկաները,

Բայց կապիտալիստների բախտը բանեց: Այն պայմանները, վորոնք ոժանդակեցին ժամանակակից արդյունաբերության զարգացման, սկսած XVI դարից, յերբ ստեղծվեց համաշխարհային շուկան, առաջ բերին նայել անոթեման մարդկանց խոշոր բանակ, վորին, բացի իրեն կաշին շուկա հանելուց, վորինչ չեր մնում անելու:

Յերբ կալվածատերերը թագավորական իշխանության հետ միասին այնքան դաժանորեն գյուղացիների հախիցն յեկան, նրանք սկսեցին ուրիշ միջոցներ գործադրել: Յերբեմն ուղղակի ուժի, յերբեմն ամեն տեսակի ճնշումների միջոցով նրանք գյուղացիներին ստիպում էին ձեռքել հողը ու գնալ քաղաքները: Շատ գյուղացիներ, աշխատավարձի յետեմն ընկնելով, իրենք էին հեռանում գյուղից և իրենց կապերը կամաց-կամաց կտրում նրանից: Յեթե՛ առաջներում, յերբ կալվածատերերը դժվարությամբ

միայն կարող էին ծախել գյուղատնտեսական կերտվածքները, ուստի մեծ սիրով սպասավորներին ամբողջ շքամբեր էին պահում իրենց մոտ, ապա հիմա, ընդհակառակը հացի ու այլ մթերքների թանգանալու պատճառով, ցրում են իրենց պալատական վոհմակները:

Այսպես միանգամից, գյուղացիների եքսպորտայրիացի—սեփականազրկման միջոցով, ստեղծվեցին անից ու տնտեսությունից զուրկ բազմաթիվ բանվորներ, վորոնք լեցնում էին քաղաքները: Յեթե՛ նրանք աշխատանք չէին գտնում, ապա թափառում էին: Իրենցից անկախ այս անգործության համար նրանց պատժում էին ամենադաժան կերպով:

Այդ հողազուրկ գյուղացիներին միանում էին նայել քայքայված արհեստավորները: Այսպիսով կազմվեց վարձու բանվորների մի զգալի բանակ, վոր գտնվում էր կապիտալիստների տրանակ, վոր գտնվում էր կապիտալիստների տրամադրության տակ: Նոր մանուֆակտուրները լցվում էին հազարավոր բանվորներով: Ինչքան ավելի յեր զարգանում աշխատանքի մանուֆակտուրային բաժանումը, այնքան ավելի միորինակ ու անբովանդակ էր դառնում մանուֆակտուրային բանվորի աշխատանքը, մանավանդ արհեստավորի աշխատանքի համեմատությամբ:

Նույնիսկ այն ժամանակ, յերբ մանուֆակտուրը սկսեց դուրս մղվել մեքենայական արտադրության կողմից, բանվորի աշխատանքը ավելի դժվար ընդլիժ չստացավ: Աշխատանքի մանու-

յեղած մթերքները պարտքով վերցնել մասնա-
վաճառից, վորն ոգտվելով դրանից սաղաց-
նում ե նրան իր վատ ապրանքները: Յեթե նա
այնքան բախտավոր ե, վոր գրավ դնելու վոր և ե
բան ունի, ապա նա ստիպված ե այդ դեպքում իր
աշխատավարձի մի մասը, իբր տոկոս, հատկաց-
նել վաշխառուին:

Կապիտալիզմի զարգացումով պրոլետարիա-
տը միշտ ավելի բազմանում ե: Կան յերկիր-
ներ, ուր նա արդեն հսկայական մեծամասնու-
թյուն ե կազմում: Իսկ մնացած յերկրներում
նա որըստորե աճում ե: Նրա շարքերը ան-
ընդհատ լցվում են վոչ միայն բնական աճումից,
այլ նայել այն բազմաթիվ գյուղացիների, ար-
հեստավորների և առեւտրականների շնորհիվ, վո-
րոնք չդիմանալով խոշոր կապիտալիստների կոն-
կուրենցիային, քայքայվում են: Նույնիսկ հասա-
րակության այն շերտերը, վոր ի վիճակի եյին
իրենց կապիտալից ստացվող յեկամուտով, այսինքն
ռենթով ապրել—այդպիսիներին ռանթյե յեն
անվանում—դրանք նույնիսկ ստիպված են աշ-
խատավարձ վնասել, վորովհետեւ տոկոսներից
ստացած գումարը այլեւս չի բավարարում ա-
պրուստի կարիքներին:

Վերջ ի վերջո ֆաբրիկներում աշխատող
պրոլետարիատի այն բանակին, վոր կարելի յե
գործող բանակ անվանել, միանում ե նայել
մի ուրիշ, պահեստի բանակը, վոր կապի-
տալիստների կողմից արդյունագործական կովի

յե հանվում, յերբ արդյունագործության նոր
ծաղկումը լրացուցիչ ուժեր ե պահանջում: Կա-
րիքը վերանալուց հետո, կապիտալիստը արձա-
կում ե այդ հավելյալ բանվորներին, և նրանք վե-
րադառնում են պահեստի բանակը: Վերջինս
ծառայում ե վոչ միայն նման շտապ ու անս-
պասելի դեպքերում: Աշխատազուրկ, արդյունա-
գործության մեջ մասամբ միայն զբաղված բան-
վորների այս հսկայական մասսայի ներկայու-
թյունը արդեն բավական ե, վորպեսզի կարելի
լինի ստիպել աշխատող բանվորներին հանգիստ
մնալ ու համաձայնել ցածր աշխատավարձի: Այս
պահեստի բանակի մեջ ավելի ու ավելի յեն կու-
տակվում այնպիսի մարդիկ, վորոնք անպետք են
տեւական աշխատանքի համար և անընդհատ
ավելի ցած են ընկնում: Այդ շերտին պատկանող
բանվորներին կոչում են պառուպերն եր,
մուրացիկն եր և այս պառուպերի զմեջ
մուրացկանությունը ել ավելի թուլացնում ե
բանվորի դիմադրական ուժը:

Սակայն կապիտալիզմը ինքն ե հոգում այն
մասին, վոր պրոլետարիատը չհաշտվի իր դժ-
բախտ վիճակի հետ: Միայն կրիդիաները բավա-
կան են, վորպեսզի նույնիսկ ամենալավ դրու-
թյան մեջ գտնվող բանվորներն անգամ զգան,
թե վորքան խախուտ ե նրանց վիճակը կապի-
տալիզմի ժամանակ:

Սկզբում միայն առանձին բանվորներն են
զայրույթ ու բողոք արտահայտում: Սկզբնական

շրջանում այդ գայրույթը կոպիտ ձեւեր ե ընդունում: Բանվորը տեսնում ե, թե ինչպեա ամեն կողմից իրեն կողոպտում են ու ինքն ել ե գող դառնում: Ֆաբրիկից վոր ե ե բան գողանալը, տիրոջը կողոպտելը նրա համար միայն որինական վրեժ ե նշանակում: Յեթե գործարանատերն ու նրա հակիչները վոտնատակ են անում բանվորի մարդկային արժանապատվությունը, նա այլևս չի կարողանում տանել ե գործատիրոջ կամ վարպետի սպանությամբ ե պատասխանում:

Առանձնակի գայրույթին ու բողոքին հաջորդում ե միացած, կուլեկտիվ բողոքը: Սկզբում դա առանձին ֆաբրիկի բանվորության բողոքն ե՝ ուղղված իր շահամուլությամբ շատ հեռու գնացած առանձին կապիտալիստի դեմ: Առանձին ֆաբրիկների ըմբոստացման նման դեպքեր մենք հանդիպում ենք բանվորական շարժման արշալույսին, ե Արեւմտյան Յեվրոպայում, ե մեզ մոտ՝ Ռուսաստանում:

Ըմբոստացումը կարող ե ընդգրկել միայն նույն տեղում գտնվող ու միատեսակ ֆաբրիկներ: Նա սկզբներում հանդիսանում ե հուսահատության պոռթկումն, վորին ուղեկցում ե մեքենաների ե ֆաբրիկային ունեցվածքների ջարդումն ու ավերումը: Անգլիայում 1811—13 թ.թ. հանդիպում ենք նույնիսկ մեքենաների կազմակերպված ջարդի:

Բանվորական այս շարժումը կուղիականների

շարժում ե կոչվում, վորովհետեւ կարծում են, վոր նրա կազմակերպիչը կուղի անունով մի գեներալ ե յեղել: Այդ շարժումը նկարագրել ե «Մեքենա ջարդողները» վերնագիրը կրող դրամա-

Սիլեզյան ջուլհակները 1844 թ.

յում գերմանական բանաստեղծ Թոլերը, վորը մինչեւ այժմ ել բանտարկված ե Բավարիայի Պորհրդային իշխանությանը մամնակից լինելու համար:

1831 թ. ֆրանսիական Լիոն քաղաքում բռնկում է մետաքսագործների ապստամբությունը: Նրանք հրապարակ յեկան հետեվյալ լոզունգով— «ապրել՝ աշխատելով, կամ մեռնել՝ կռվում» և նույնիսկ մի քանի ուրով գրավեցին քաղաքը:

1844 թ. Պրուսիայում Սիլեզյան շուկակները, ֆաբրիկաների անխիղճ շահագործմանը այցելվա չդիմանալով ապստամբություն սարքեցին, վոր զինվորական ուժի ոգնությունը ճնշվեց: Այդ ապստամբությունը գերմանական բանվորական շարժման պատմության համար պակաս նշանակություն չունեցավ, քան հունվարի 9-ը՝ ռուսականի համար: Այն տրամադրությունը, վոր առաջ բերեց գերմանական բանվորության մեջ այդ դեպքը, շատ գեղեցիկ արտահայտել է Մարքսի մոտիկ ընկեր՝ գերմանական հոչակավոր պոետ Հենրիխ Հայնեն:

Նզովք ասածուն, վորին աղոթքով
այնքան աղերսել ենք, դիմել ենք մտքով.
իզուր, չհասավ նա որին մեր դժվար,
իզուր, նա խաբեց մեզ, թողեց մեզ շվար:
Նզովք և նրան, կուշտերի արքային,
վոր մեզ միշտ ճնշել է, մատնել է մահի.
վերջին մեր կոպեկը խել է նա հար,
արձիճ ու գնդակ է թողել մեզ համար:

Գերմանական մի ուրիշ պոետ՝ Հաուպտմանը այս դեպքերը նկարագրել է իր լավագույն դրամաներից մեկում— «Ջուլիակներ»-ում:

Բայց զարգանալով պրոլետարիատը աստի-

ճանաբար գիտակցում է, վոր արտադրության միջոցների, մեքենաների դեմ ուղղված բռնությունը միանգամայն անպատահանարմար են: Նա միանում, համախմբվում, կազմակերպում է սկզբում միայն վորոշակի գործողության համար կոալիցիաներ, իսկ հետագայում՝ մշտական ասոցիացիաներ կամ միություններ, վորոնք իրենց նպատակ են դնում աշխատավարձը բարձրացնել, բանվորական որը կրճատել և աշխատանքի ընդհանուր պայմանները բարելավել: Նման միություններ ամենից առաջ սկսեցին կազմակերպել անգլիական բանվորները և անվանեցին տրեդ-ունիոններ կամ, ինչպես այժմ մենք ենք կոչում պրոֆեսիոնալ միություններ:

Բանվորական շարժման պիոներները—ռահ-վիրաները անգլիական բանվորներն էին: Անգլիայում ավելի առաջ, քան այլ յերկրներում զարգացավ խոշոր արդյունագործությունը, ավելի շուտ գոյացավ արդի պրոլետարիատը: Այս պատճառով էլ, կոմունիստական Մանիֆեստը, յերբ նկարագրում է բանվորական շարժման զարգացման ուղիները, հենվում է անգլիական բանվորների փորձի վրա:

XIX դարի 40-ական թվականներին պրոֆեսիոնալ միություններ միայն Անգլիայում գոյություն ունեյին: Նրանք համառ պայքար էյին մղում բանվորական որը կրճատելու և աշխատավարձը բարձրացնելու համար: Գործադու-

ները յերբեմն ընդգրկում եյին ամբողջ արդյունադործական շրջաններ: Այդ ժամանակ արդեն ընդհանուր գործադուլ կազմակերպելու փորձեր եյին կատարվում:

Թեյել այդ գործադուլները հաճախ պարտութուն եյին կրում, բայց և այնպես նրանք խոշոր նշանակութուն ունեյին: Նախ՝ բանվորների դիմադրութունը այսպես թե այնպես սահմանափակում եր գործատերերի կամայականութունը: Յերկրորդ, ինչպես նոյնքան ե մատնանշում, գործադուլները հակայական դաստյարակիչ նշանակութուն ունեյին: Ներանք բանվորների համար բարձրագույն դպրոցն են, վորտեղ վերջիններս նախապատրաստվում են վարելու իրենց մեծ պայքարը, վոր արդեն անխուսափելի յե դարձել: Գործադուլները աշխատանքի այլ և այլ ճյուղերի բանվորների զայրույթի և ըմբոստացման պոռթկումներ են, վորոնց միջոցին բանվորները հայտարարում են, վոր իրենք միանում են բանվորական մեծ շարժմանը: Յեվ իբր այդպիսի ռազմական դպրոց՝ գործադուլները անփոխարինելի յեն:

Գործադուլներն ու պրոֆեսիոնալ միութունները պրոլետարիատի դասակարգային կազմակերպման գործում, վիթխարի նշանակութուն ունեյին:

Մենք արդեն տեսանք, թե ինչպես եր բուրժուազիան աստիճանաբար ձեվակերպվում, վորպես հատուկ դասակարգ: Ահա թե ինչպես ե

համեմատում Մարքսը նրա պատմութունը պրոլետարիատի պատմության հետ:

«Բուրժուազիայի պատմության մեջ մենք պիտի գտնազանենք յերկու ֆազիս (աստիճան), առաջինը, յերբ ֆեոդալական կարգերի ու ինքնակալ միապետության տիրապետության տակ բուրժուազիան դասակարգ ե դառնում, յերկրորդը, յերբ վորպես արդեն կազմակերպված դասակարգ, նա տապալում ե ֆեոդալիզմն ու միապետութունը՝ հին հասարակութունից բուրժուական կազմակերպելու համար: Այս ֆազիս-ներից առաջինը ավելի տեվական եր, քան յերկրորդը և ույժերի ավելի մեծ լարում պահանջեց: Բուրժուազիան ել իր պայքարը սկսեց ֆեոդալական սենյորների դեմ մասնավոր կռիվի տեսքով կազմակերպելով»:

Մարքսը նկատի ունի այն քաղաքային համայնքները — կոմունան երը, վոր կազմակերպեցին արդի բուրժուազիայի նախորդները: Հենց այդպես ել գործադուլն երը, կոալիցիան երն ու պրոֆեսիոնալ միութունն երը այն ձեվերն են, վորով պրոլետարիատը իրագործում ե մեր աչքի առաջ կատարվող դասակարգային կազմակերպումը:

Սուրբ արդյունագործութունը կուտակեց գործարաններում իրար անձանոթ մարդկանց բանվորների բազմութուն: Առաջին հայացքից նրանք կարծես տարբեր շահեր ունենան: Նրանք մրցում են իրար հետ, խլում են իրարից աշ-

խատանքը և աշխատավարձը իջեցնում: Բայց շատ շուտով գլխի յեն ընկնում, վոր այդպիսով միայն ֆլասում են իրար: «Յեթե յերկու բանվոր ընկնում են միեմլույն կապիտալիստի յետևից՝ աշխատավարձը իջնում ե, և ընդհակառակը: «Յեթե յերկու կապիտալիստ ընկնում են մի բանվորի յետևից՝ աշխատավարձը բարձրանում ե»: Այսպես են ասում անգլիական բանվորները: Հետևաբար անհրաժեշտ եր վերացնել կոնկուրենցիան բանվորների միջից, միացած ույժերով ավելի հաջող պայքարելու կապիտալիստի դեմ: Ահա այս նպատակներին են ձգտում կոալիցիաներն ու պրոֆեսիոնալ միությունները:

Շատ տարիներ պահանջվեց, վորպեսզի բանվորները բուրժուական հասարակության մեջ ամենախոշոր շերտը դառնային: Կապիտալի և բուրժուազիայի տիրապետությունը այս շերտի համար ստեղծեց միանման դրություն հասարակական արտադրության մեջ ու միանման շահեր: Բուրժուազիայի վերաբերմամբ այս շերտը, բանվորների այս մասսան արդեն դասակարգ դարձավ: Հասարակական տնտեսության ղեկավար որենքները ուսումնասիրող բուրժուական գիտնականները այդ փաստը արդեն վաղուց են հաստատել: Իսկ ուրիշ բուրժուական գրողներ «աշխատավոր աղքատներին», վորպես մինչ այդ անվանում եյին բանվորներին, Հռոմի պատմությունից վերցրած մի ուրիշ անուն տվին: Բայց բանվոր դասակարգը դեռ յեվա

դասակարգ չեր իրեն համար: Նա դեռ չեր գիտակցում, վոր ինքը ուրույն դասակարգ ե, յուրահատուկ խնդիրներով ու նպատակներով: Պրոլետարիատը կարողացավ ձեկակերպել, վորպես դասակարգ իրեն համար միայն այն պայքարում, վորի տարբեր աստիճաններն եյին հանդիսանում գործադուլները, կոալիցիաներն ու պրոֆեսիոնալ միությունները: Այդ պայքարի ընթացքում նա հասկացավ, վոր իր պաշտպանած շահերը դասակարգային շահեր են և գիտակցեց իր դասակարգային շահերի ներհակությունը կապիտալիստների շահերին: Նա ըմբռնեց, վոր կապիտալիստների դեմ մղած իր պայքարը դասակարգային պայքար ե, իսկ դասակարգերի պայքարը քաղաքական պայքար ե, վոր վարվում ե պետական իշխանության մեջ մասնակցության իրավունք ձեռք բերելու և ապա այդ իշխանությունն ամբողջապես գրավելու համար:

Այսպես Անգլիայում կազմվեց բանվորական դասակարգի առաջին քաղաքական կուսակցությունը, չարտիստների կուսակցությունը. այդ անունը նա ստացավ իր ծրագրից, խարտիայից (անգլերեն-չարտեր), վոր պարունակում եր անգլիական բանվորների գլխավոր քաղաքական պահանջները. — ընդհանուր ընտրական իրավունք, յուրաքանչյուր տարի վերընտրվող պարլամենտ, դեպուտատների վարձատրություն, դադանի քվեարկություն և այլն:

Մի քանի տարի շարունակ չարտիստները համառ պայքար էյին մղում: Անգլիայում տիրող դասակարգերը բաժանված էյին յերկու կուսակցության՝ թորինների և վիգերի. թորինների շարքում գերակշռում էյին հողատերերը, գյուղատնտեսական կապիտալիստները, իսկ վիգերի կուսակցության մեջ համախմբվել էյին գլխավորապես փողային և արդյունագործական կապիտալիստները. չարտիստները աշխատում էյին ոգտագործել այդ յերկու կուսակցության փոխադարձ տարաձայնությունները: Յերբ յերկու գող,—ասում ե անգլիական առածը,—կախվում են իրար մագերից—ազնիվ մարդը շահում ե: Այսպես չարտիստները դիմակազուրկ էյին անում և թորիններին, վորոնք պատրաստ էյին ժողովրդի կաշին քերթել հացի վաշխառուական գներով, և վիգերին, վորոնք համաձայն էյին չափավոր մաքսեր սահմանելու հետ: Նրանք անխնա քննադատության էյին յենթարկում նայել արդյունագործական բուրժուազիայի ռադիկալ՝ արմատական ներկայացուցիչներին—կորդեն և Բրայտ ֆաբրիկանտներին, վորոնք ճգնում էյին ապացուցել բանվորներին, վոր ամբողջ դժբախտությունը առաջ ե գալիս հացի վրա դրված բարձր մաքսից: Չարտիստները ոգտագործեցին բուրժուազիայի զանազան շերտերի հենց այդ պայքարը՝ տեքստիլ արդյունագործության մեջ բանվորական որը 10 ժամով սահմանափակելու համար: Այդ եր իմաստը տ ա ս ժ ա -

մյա Բ ի լ լ ի, այսինքն՝ 10-ժամյա բանվորական որին վերաբերող որենքի, վոր ընդունեց անգլիական պարլամենտը 1847 թ. հունիս 8-ին:

Բանվոր դասակարգի շահերի համար մղած պայքարում չարտիստներն աշխատում էյին սովորել, յուրացնել այն բոլոր միջոցներն ու փորձը, վոր մշակել և ձեռք էյին բերել բուրժուազիայի զանազան շերտերը, իրենց քաղաքական յերկարամյա տիրապետութան ընթացքում: Ժողովների, ցույցերի ու միախնդների միջոցով տարվող ագիտացիան, բազմապիսի կոչերի, պրոկլամացիաների, թուլցիկների տարածումն,—այս բոլորը, զանազան բուրժուական կուսակցություններ արդեն գործադրում էյին իրար դեմ:

Եթե սկզբնական շրջանում պրոլետարիատը բաղկանում եր գրեթե անգրագետ, անկիրթ ու քաղաքական պայքարի նրբություններին մեջ շատ քիչ բովված բազմաթիվ մարդկանցից, ապա խոշոր արդյունագործությունը, քայքայելով միջին դասակարգերի տնտեսությունը, պրոլետարիատի շարքերը իջեցրեց նրանց բազմաթիվ ներկայացուցիչներին: Այս ուր գորաժողովները իրենց հետ բերում էյին քաղաքական պայքարի փորձ, կրթություն ու գրագիտություն և այսպիսով հանդիսանում էյին դ ա ս տ ի ա ր ա կ ո ղ տ ա ր ր ե ր, ուսուցիչներ պրոլետարիատի շրջանում:

Յերբ բուրժուազիան, վորպես դասակարգ,

վերջնականապես ձեվակերպվեց և կտրուկ կերպով դրեց քաղաքական իշխանություն գրավելու խնդիրը, կազմակերպված ազնվականություն մի մասի մեջ, մանավանդ նրանց շարքերում, վորոնք իրենց նվիրել էին գիտություններ ուսումնասիրելուն, սկսեց աճել այն համոզումը, թե հին կարգերը բացարձակապես կորցրել են իրենց գոյություն իմաստը, և նրանց ժամանակն արդեն անցել է։ Այդ ազնվական ի դ ի ո լ ո գ ն ե ռ ը, այսինքն մարդիկ, վորոնք կերտում էին իրենց դասակարգի աշխարհայացքը, նրա ի դ ի ո լ ո գ ի ա ն և իրենց նյութական շահերից բարձր էլին դասում գաղափարի շահերն ու իրենց հասարակական ի դ ե ա լ ն ե ռ ի իրագործումը, անցան բուրժուազիայի կողմը, վորի հետ միասին պայքարում էին կարգերի դեմ։ Սրան նման յերեվոյթ տեսնում ենք նայել այժմ։ Բուրժուազիայի մի մասը, այսինքն բուրժուա—իդիոլոգները, կամ ինչպես հիմա են ասում, ինտելիգենցիան, վորը շնորհիվ իր կրթության կարող է լավ դիմաց գրավել բուրժուազիայի մոտ, անցնում է պրոլետարիատի կողմը, վորովհետև յեկել է այն յեզրակացության, վոր միայն պրոլետարիատը կարող է վերջ դնել ամեն տեսակի ճնշման ու դասակարգային տիրապետության։

Ի հարկե, միայն պրոլետարիատը չէ վոր տուժում է բուրժուազիայի տիրապետությունից։ Նրա կողքին կան նայել ուրիշ դասակարգեր, վոր նույնպես զգում են իրենց վրա կա-

պիտալիստական հարաբերությունների ամբողջ ճնշումը։ Ինչպես տեսանք արդեն, կապիտալիզմի հետ սերտորեն կապված առևտրա-արդյունագործական կր ի դ ի ս ն ե ռ ը առանձնապես զգալի ավերումներ են կատարում հենց բուրժուազիայի միջին խավերում, արհեստավորների, գյուղացիների ու խանութպանների շրջանում։ Բայց չնայած դրան, այդ բոլոր դասակարգերը պինդ կպած են մասնավոր սեփականության պոչին։ Նրանք կկամենային մի փոքր մաքրել, շտկել, կարկատել բուրժուական հասարակությունը, միայն թե չխախտեն նրա հիմքերը։ Յեվ նրանք հաճախ պրոլետարիատի դաժան թշնամիներն են հանդիսանում վոչ պակաս, քան խոշոր բուրժուաները։ Այս պատճառով են նրանք հեղափոխական չեն և սարսափում են հեղափոխությունից, հեղաշրջումից, վորպես կրակից։ Նրանք ուզում են գոյություն ունեցող հասարակարգը վոչ թե կործանել, այլ պահպանել։ Բայց նրանցից վոմանք, մանավանդ վարպետները, արհեստավորներն ու հարուստ գյուղացիները՝ ավելի քան կոնսերվատիվ, պահպանողական են։ Նրանք ավելի շուտ կցանկանային յետ դառնալ դեպի անցյալը, ուստի նրանք ու ե ա կ ց ի ո ն ե ռ են, ու ե ա կ ց ի ա յ ի կողմնակից։

Սակայն հենց պրոլետարիատի շարքում էլ կա մի շերտ, վոր նրա պայքարին խանգարում

ե վոչ պակաս, քան ազգաբնակչության վերը հիշած այլ խավերը: Դա Լյուդմիլեն պրոլետարիատն է: Բանվորական պահեստի բանակի ամենաստորին խավն անգամ, վոր արդեն մի վոտքով կանգնած է մուրացկանության շեմքին, տակավին ձգտում է աշխատանքի, հասարակական արդյունագործության մասնակցելուն: Լյուդմիլեն պրոլետարները վերջնականապես կտրվել են ամեն տեսակի աշխատանքից, չեն խորշում վոչ գողությունից և վոչ կողոպուտից, այս պատճառով ել նրանք պատրաստ են ընկնել սեվ հարյուրակայինների, ամենակատաղի պահպանողականների, ֆաշիստների շարքերը: Դրանց, ինչպես և հետամնաց գյուղացիներին բուրժուազիան ոգտագործել է ապստամբ բանվորների դեմ մղած պայքարում իբրեւ զինվորներ: Լյուդմիլեն պրոլետարները ծանր բեռ են բանվոր դասակարգի ամեն մի հեղափոխական շարժման համար, ինչպես հեղափոխությունից առաջ, այնպես ել հեղափոխության միջոցին:

Պրոլետարիատի առջեւ կանգնած խնդիրները առանձնապես դժվարին են: Ինչքան ել վոր ռազիկալ լինեք բուրժուական հեղափոխությունը, այնուամենայնիւ, նա չգիպավ հիմքերի հիմքին՝ արտադրության միջոցների մասնավոր սեփականության: Ընդհակառակը, պրոլետարական հեղափոխությունը սկզբից յեվ յեթ ուղղվում է կապիտալիստների մասնավոր սեփականության դեմ: Չե վոր վերջինս գոյու-

թյուն ունի միմիայն շնորհիւ բանվոր դասակարգի եքսպլոատացիայի, շահագործման: Չկա այնպիսի կապիտալ, վոր ինքն իրեն յեկամուտ բերի: Յեւ յեթե պրոլետարիատն ուզում է վերացնել շահագործումը, ապա նա պիտի վոչնչացնի նայեւ սեփականելու կապիտալիստական յեղանակը: Այլ բան է, յերբ նա կամենում է միայն շահագործումը խելացի սահմանների մեջ դնել, ինչպես նրան խորհուրդ են տալիս ամեն տեսակի համաձայնողներ, վորոնք համոզված են, թե կապիտալիզմը հավիտենապես գոյություն կունենա: Քանի դեռ արդյունագործության անիվը աշխատում է ամբողջ թափով, քանի դեռ գտնվում են գաղութներ, վոր թույլ են տալիս իրենց շահագործել, կապիտալիստը բանվորներին չնչին փշրանքներ է շարտում և նույնիսկ համաձայնվում է բանվորական ուրը կրճատել: Բայց հենց վոր խափանում է սկսվում, հենց վոր պայթում է կրիգիսը, նա սկսում է գոռալ իր ֆրասների մասին և հարձակվում է բանվորների վրա, ջանալով հետ խել նրանց բոլոր նվաճումները: Յեւ ինչքան ել պրոլետարիատը տատանվի, քանի անգամ ել վոր նա անվճռականորեն կանգ առնի իր առջեւ դրված խնդրի վիթխարության հանդեպ, այնուամենայնիւ, նա հարկադրվում է վերջի վերջ իր հեղափոխությունը կատարել:

Նույնիսկ բուրժուազիան, սկսելով իր հե-

դափոխութիւնը ազնվականութեան դեմ, ստիպված եր հաշիւի առնել այն հանգամանքը, վոր հարեւան յերկրների ազնվականութիւնը ոգնութեան կգա իր թշնամիներին: Յրանսիրական բուրժուազիային իսկապես վիճակվեց դիմադրել Ավստրիայի, Պրուսիայի, Ռուսաստանի, ապա Անգլիայի հարձակումներին: Այդ պատերազմի ժամանակ նա կոչ եր անում բոլոր ճնշված ժողովրդների յեղբայրութեան և միաբանութեան զգացումներին: Նա ազգարարեց. «կռիվ պալատներին և խաղաղութիւն խրճիթներին» լոգունգը: Հարեւան յերկրների գյուղացիներին նա խոստանում եր ազատել ճորտատիրութեան լծից, ֆեոդալիզմի շղթաներից:

Պրոլետարիատի հեղափոխութիւնը նախ և առաջ ուղղվում ե սեփական բուրժուազիայի դեմ, իր ազգային պետութեան սահմաններում: Բայց այդ պայքարը միայն առաջին հայացքից ե ազգային թվում: Նույնիսկ այն դեպքում, յերբ նա տեղի ե ունենում միայն մի յերկրում, պրոլետարիատը սկզբից յեվյեթ իր պայքարը ազգարարում ե մի ջ ա գ գ ա յ ի ն, ի ն տ ե ռ ն ա-ց ի ո ն ա լ պայքար: Մի յերկրի պրոլետարիատը չի կարող հետաձգել իր պայքարը իշխանութիւն գրավելու համար, մինչեւ վոր մյուս յերկրների պրոլետարներն ել չսկսեն: Յեթե պայմանները այնքան նպաստավոր կերպով են դասավորվել, վոր նա կարող ե ջախջախիչ հարված հասցնել իր բուրժուազիային, նա պարտավոր ե

ոգտվել այդ դեպքից: Յուրաքանչյուր յերկրի պրոլետարիատը առաջին հերթին պետք ե իր սեփական բուրժուազիային վռնչացնի:

Լինում են պայմաններ, յերբ դասակարգային ճնշման վրա հիմնված հասարակութիւնը կարող ե հարյուրավոր, նույնիսկ հազարավոր տարիներ գոյութիւն ունենալ: Այդպիսի հասարակութիւնների մեջ անշարժութիւն ե տիրում: Հողագործների վիթխարի բազմութիւնը ինքն ե բավարարում իր անունդի և հագուստի պարզ կարիքները: Իր աշխատանքի արդունքի մի մասը նա տալիս ե պաշտոնյաներին, վորոնց նշանակում ե թագավորը, վոր ապրում ե հեռու մայրաքաղաքում, վորպես աստվածը յերկնքի վրա: Լինում են լավ և վատ տարիներ, բայց յեթե թագավորն ու իր սպասավորները շատ չեն ճնշում, չափից դուրս չեն գալիս, ապա գյուղացիները, ճապոնացի, չինացի, Ռատ-ինդիացի և ուս մուժիկների նման հանգիստ նստում են իրենց տեղը, որհնում են յերկնքը և ապրում են սերնդե սերունդ, ինչպես բանավոր մրջյունները, վոր նոյնպես կերակրում են իրենց ազնվականներին ու գորբը:

Բուրժուական գիտնականները հաճախ ելին յերազում, թե ինչպես այն ձեւով սարքեն բուրժուական հասարակութիւնը, վոր նա ել հասնի նման «անշարժ դրութեան»: Այդ դեպքում կապիտալիստները կղեկավարեյին արտադրութիւնն ու կատանային իրենց վաստակը, հողատերերը ի-

րենց գրպանը կդնեյին հողից ստացած ունեթը, բանկիրները տոկոս կստանային, իսկ բանվորները՝ աշխատավարձ, վոր բավականացներ նրանց կերակրվելուն ու կյանքը պահպանելուն: Այն պահուն ամեն ինչ հանգիստ ու կանոնավոր կլիներ, բանվորներն այլևս չեյին հարցնի, թե «ով ինչով է ապրում», և կգիտենային միայն, թե ինչ պիտի անեն իրենք:

Խոնարհաբար մեզ թողնել՝

Գիտությանց ու գեղարվեստի մեջ

խորասուզվել,

Յեվ յերազներով ու կրքերով տարվել:

Բայց իրենն այնպես չդասավորվեցին, ինչպես սպասվում էր: Անընդհատ վաստակի յետեւից ընկնելը կապիտալիստին ստիպում է իջեցնել աշխատավարձը: Ինչքան ավելի բարձր է վաստակը, այնքան ավելի ցածր է աշխատավարձը, և ընդհակառակը: Բանվոր դասակարգի առանձին խավերը յերբեմն ավելի լավ պայմաններ են ձեռք բերում, բայց միշտ ի հաշիվ ավելի քիչ հաջողակ իրենց ընկերներին: Անգործությունը, մահն ու հիվանդություններ գնալով աճում են: Բանվոր դասակարգը սկսում է ալեկոծվել, զայրանալ, ըմբոստանալ: Խոշոր արդյունագործության շնորհիվ հսկայական մասսաներ կազմած, նա սկսում է գիտակցել իր ուժը: Բուրժուազիան, վորն ի վիճակի չեր

նույնիսկ բանվորներին համար ստեղծել ապահով ապրելու պայմաններ, հիմա այս ու այն կողմն ե նետվում, ինչպես առյուծը վանդակում և մի կողմից հարձակվում է բանվորների վրա սրով ու հրով, իսկ մյուս կողմից, նրանցից ավելի հնազանդներին ժլատանդակ՝ ե առաջարկում: Բայց այդ անողուտ է: Բանվոր դասակարգը նրա աչքի առաջ ավելի և ավելի յե աճում և անուելի դառնում, նրա շարքերն ավելի յեն խտանում, ավելի պարզ է դարգանում նրա դասակարգային գիտակցությունը: Մոտենում է ժամը, յերբ բանվորներին շահագործող ու մի ժամանակ մանր արտադրողներին սեփականազրկող եքսպրոպրիատորը ինքը պիտի սեփականազրկվի, եքսպրոպրիատցիայի յենթարկվի:

Այդ ս ե փ ա կ ա ն ա զ ը կ ու մ ը ն ույնքան անխուսափելի յե, վորքան մանր արտադրողների և մանր կապիտալիստների եքսպրոպրիատցիան խոշոր կապիտալիստների կողմից:

Մի կապիտալիստ ջախջախում է շատերին: Կապիտալիստների սակավաթիվ մարդկանց ձեռքում կենտրոնանալուն զուգընթաց դարգանում են այնպիսի աշխատանքի հասարակական կամ կոոպերատիվ ձեւը, ավելի ու ավելի յե դարգանում գիտության կիրարկումը արտադրության մեջ և հողի ծրագրված մշակումը, ստեղծվում են վիթխարի մեքենաներ ու շարժիչներ, վոր կարելի յե ոգտագործել միմիայն խմբովին: Բոլոր ժողովուրդները ընկնում են համաշխարհային շուկայի

ցանցը, և զարգանում է կապիտալիստական հասարակարգի միջազգային, ինտերնացիոնալ բնույթը: Արդյունագործական գեներալներին չնչին վոհմակի հարստությունը որ ավուր աճում է, իբրեւ հետեւանք արտադիր ուժերի զարգացման տված ամողջ ոգուտքը կորզելու, զրան զուգընթաց աճում է նայել բանվոր դասակարգի թշվառությունը, ստրկացումը, կեղեքումը, այլասեռումն ու շահագործումը: Սակայն դրա հետ միասին աճում է նայել նրա զայրույթը: Բանվոր դասակարգի շարքերը բազմանում են, արտադրության կապիտալիստական յեղանակի ամբողջ մեխանիզմով նա դաստյարակվում, միանում ու կազմակերպվում է:

Կապիտալի բացառիկ իշխանությունը, նրա մոնոպոլիան շղթաներ է դառնում արտադրության այն յեղանակի համար, վոր ծաղկեց շնորհիվ հենց այդ իշխանության—մոնոպոլիայի: Արտադրության միջոցների կենտրոնացումը, ցենտրալիզացիան և աշխատանքի համայնացումը այնպիսի բարձր մակարդակի յեն հասնում, վոր այլեւս չեն կարող տեղավորվել իրենց կապիտալիստական կեղեվում: Վերջինս պատուվում է: Խփում է կապիտալիստական սեփականության ժամը: Սեփականագրկողներին սեփականագրկում են:

Բանվոր դասակարգի ազատագրումը անհրաժեշտորեն յենթադրում է նոր հասարակություն հաստատելը: Այս ազատագրման հնարավոր-

րությունը յերեւան է գալիս միայն զարգացման այնպիսի աստիճանի վրա, յերբ նոր զարգացած արտադիր ուժերն ու գոյություն ունեցող հասարակական հաստատություններն այլ յեւս չեն կարող կողք-կողքի ապրել: Արտադրության բոլոր գործիքներից ամենախոշոր արտադիր ուժը ներկայանում է ինքը հեղափոխական դասակարգը: Իսկ այժմ այդպիսի դասակարգ է պրոլետարիատը: Նրա հաղթանակն ու բուրժուազիայի պարտությունը հավասարապես անխուսափելի յեն:

Բուրժուազիան ինքն է փորում իր գերեզմանն ու արտադրում իր գերեզմանափորներին: Մնում է միայն շուտով գլորել նրան այդ գերեզմանը: Դա սոցիալական հեղափոխության գործն է, կոմունիստական կուսակցության մեջ կազմակերպված պրոլետարիատի գործը:

Հաջորդ գլուխը ցույց է տալիս: Թե վորոնք են կոմունիստների նպատակներն ու խնդիրները:

ԳԼՈՒԽ ՅԵՐԿՐՈՐԴ

Բանվորական շարժումը սկսել է զարգանալ նախ քան կոմունիստների յերեմիական գալը:

Դեռ ավելին: Կոմունիստների առաջին խումբակների կազմակերպվելուց առաջ արդեն գոյություն ունեյին խոշոր բանվորական կազմակերպություններ: Յերբ հիմնվեց Կոմունիստների Միությունը, Անգլիայում արդեն աշխատում էր խոշոր բանվորական կուսակցություն՝ չարտիստների կուսակցությունը:

Հասկանալի չէ, վոր Կոմունիստների նոր Միությունը պիտի բացատրեր, թե կոմունիստները ինչ դիրք ունեն դեպի պրոլետարներն ընդհանրապես և բանվորական կուսակցությունները մասնավորապես: Պետք է միայն հիշել, վոր խոսքը վերաբերում է իրերի այն դրության, վոր կար մինչև 1848 թ. հեղափոխությունը: Վորպեսզի ավելի լավ ըմբռնել և պատկերացնել այն, պետք է նկատի ունենալ, վոր Կոմունիստների Միությունը ուզում էր այն ժամանակ նույն դերը խաղալ, ինչ վոր Կոմիտե Երնը — Կոմունիստական Խնտերնացիոնալը՝ մեր որոք:

Կոմունիստների Միությունն ել չունեւր վոչ մի շահ, վոր չհամապատասխաներ պրոլետարիատի շահերին: Ընդհակառակը, նա իրեն նպատակ

եր դնում պաշտպանել բոլոր ազգերի պրոլետարիատի շահերը, վոր ընդհանուր են ու միատեսակ: Ուշադրությամբ հետեւելով զանազան յերկրների բանվորական շարժման, բուրժուազիայի դեմ մղած բանվոր դասակարգի պայքարին, աշխատելով ճիշտ գնահատել բոլոր անջատ և մասնակի ցույցերը, նա առաջին տեղը դասում է բանվորական շարժման, վորպես ամբողջության, ընդհանուր շահերը:

Հին ժամանակներում ճնշված ժողովրդի մեջ լույս եին ընկնում ազատարար-մարգարեններ, վորոնք հաղորդում էին նրան նոր պատվիրաններ, նոր գաղափարներ ու սկզբունքներ: Նրանք հավատացնում էին, վոր յեթե մարդիկ յուրացնեն այդ նոր գաղափարները, ապա մարդկությունը կազատվի պայքարից, դժբախտություններից ու տանջանքներից: Նման հրաշագործներ և հերոսներ յերեմիական են գալիս նայել բանվոր դասակարգի շրջանում: Նրանք ունեն իրենց սխտեմը, իրենց նախագիծը, վոր նրանց կարծիքով միշտ ամենից ավելի հուսալին է և ամենաճշմարիտը, Բավական է միայն ընդունել այն և բանվոր դասակարգը կազատվի յերկարատեմբ պայքարից և այնպիսի յերկար ու ձանձրալի գործից, վորպիսին պրոլետարիատի դասակարգային կազմակերպությունն է:

Կոմունիստների առավելությունը կայանում է միայն նրանում, վոր նրանք հասկանում են, թե ինչ պայմանների շնորհիվ է ծագում ու զար-

գանում բանվորական շարժումը և դեպի ուր կհանգի նա, անկախ այդ շարժման մասնակիցների ցանկությունից: Նապես կոմունիզմը մի ուսմունք է միայն պրոլետարիատի ազատագրման պայմանների մասին: Կոմունիստների նպատակները միշտ վորոշվում են համաձայն այդ պայմաններին: Անհրաժեշտ է կազմակերպել պրոլետարիատը, իբրեւ առանձին դասակարգ, — դա պրոլետարիատի դասակարգային կազմակերպումն է, — անհրաժեշտ է գրավել քաղաքական իշխանությունը, տապալելով բուրժուազիայի տիրապետությունը: Այս բոլորին սովորեցնում է մեզ դասակարգերի պայքարի, հենց իր, բուրժուազիայի, պատմությունը: Միայն թե պետք է անտես չառնել իրականությունը և ուշադրությամբ հետեւել մեր աչքի առջեւ կատարվող դասակարգերի պայքարին:

Բուրժուազիան կազմակերպվեց վորպես դասակարգ, իբրեւ դասակարգ կազմակերպվում է և պրոլետարիատը. բուրժուազիան տապալեց ազնվականությունը, վերացրեց ֆեոդալիզմը և նրա տեղ կապիտալիզմ հաստատեց, իսկ պրոլետարիատը կամենում է տապալել բուրժուազիային, վոչնչացնել կապիտալիզմը և նրա փոխարեն կոմունիզմ իրականացնել: Տարբերությունը միայն գլխավոր նպատակի մեջ է կայանում: Ուրեմն տեսնենք, թե վո՞րն է այդ տարբերությունը:

Կոմունիստներին մեղադրում են այն բա-

նում, վոր նրանք ուզում են վոչնչացնել մասնավոր սեփականությունը: Թեյել նման մեղադրանքը կոմունիստներին ամենավին չի վախեցնում, բայց նրանք այնուամենայնիվ կարող են պատասխանել, վոր խնդիրն այդ է: Ազնվականությունը նոյնպես մեղադրում էր բուրժուազիային՝ սրբազան սեփականությունը վոչնչացնելու ցանկության համար:

«Սուտ է. — պատասխանում եյին զայրացած բուրժուաները, — մենք կամենում եյինք միայն վոչնչացնել ֆեոդալական սեփականությունը, մենք ուզում եյինք վերացնել կալվածատերի իրավունքը՝ ոգտվելու գյուղացիների ձրի աշխարանքից և տուրքեր դնելու նրանց վրա: Ամեն տանքից և տուրքեր դնելու նրանց վրա: Ամեն մարդ տերն է այն բանի վրա, վոր ինքն է արտադրել»: Յեւ, իսկապես, փրանսիական Մեծ Հեղափոխությունը վոչնչացրեց միայն ֆեոդալական սեփականությունը: Ընդհակառակը, միայն դրանից հետո է, վոր ծաղկեց բուրժուական սեփականությունը, առեւտրի ազատությունը:

Այդպես ել կոմունիստներն են ուզում վոչնչացնել վոչ թե ամեն տեսակի սեփականություն, այլ միայն մասնավոր սեփականությունը, այնպիսի սեփականություն, վոր հնարավորություն է տալիս իր տիրոջը՝ շահագործել ուրիշներին, նրանց հաշվին հարստանալ:

Բավական է միայն ուշադրությամբ հետեւել, թե ինչ է կատարվում բուրժուական հա-

տեվ դա չի բերում զուտ յեկամուտ, վոր ուրիշի աշխատանքի վրա իշխելու հնարավորություն տար: Նրանք կամենում են վոչնչացնել միայն կապիտալիստական սեփականությունը, այն մասնավոր սեփականությունը, վոր հնարավորություն է տալիս ապրել ու հարստանալ ուրիշի աշխատանքով:

Հետեվյալ թվերը մեզ ցույց կտան, թե ինչպես է բաշխվում սեփականությունը կապիտալիստական յերկրում: Իբր որինակ, վերցնենք Անգլիան, ուր վաղուց արդեն յեկամտային հարկը գոյություն ունի և այդ պատճառով էլ կարելի յե վորոշել, թե ո՞վ և ինչքա՞ն յեկամուտ է ստանում: Տվյալները վերաբերում են 1913 թ. այսինքն նախապատերազմյան ժամանակին:

Անգլիայի ամբողջ ազգաբնակչութունն այն պահուն 40.000.000 եր: Նրանից միայն 20.100.000 մարդ էր յեկամուտ ստանում, վոր պարտադիր էր ցույց տալ, վորոշելու համար, թե պիտի յենթարկվե՞լ արդյոք հարկի թե վոչ: 100 ֆունտ ստեռլինգից կամ 1000 ուլբուլց (1 ֆ. ստեռլինգը հավասար է նախապատերազմյան 10 ո.) պակաս յեկամուտը հարկի չեր յենթարկվում: Յեվ ի՞նչ է դուրս գալիս:

Ազգաբնակչության ամբողջ յեկամուտը կազմում էր 2.150.000.000 ֆ. ստ.: 100 ֆունտից ավել յեկամուտ ունեցող 1.100.000 անձանց վրա ընկնում էր 1.025.000.000, 15.000.000 բանվորների վրա միայն 775.000.000 ֆ. ստ.,

իսկ զանազան գործերով զբաղվող (գործակատարներ, խանութպաններ, մանր արհեստավորներ, ուսուցիչներ, պաշտոնյաներ և այլն) 4.000.000 անձանց վրա ընկնում էր 350.000.000 ֆ. ստ.: Այսպիսով բանվորները, վորոնք իրենց ընտանիքներով միասին կազմում էին հասարակության $\frac{2}{3}$ -ը, ժողովրդական յեկամտի միայն $\frac{1}{3}$ -ն էին ստանում: Յեկամտային հարկ վճարողները, վոր իրենց ընտանիքներով միասին, մոտավորապես 5.000.000 հոգի էին, ստանում էին ամբողջ ժողովրդական յեկամտի գրեթե կեսը: Բայց սրանց մեջ էլ առյուծի բաժինը ընկնում էր մի բուռը փոքրամասնության ձեռքը: Հաշվում են, վոր 120.000 մարդ, վորոնք իրենց ընտանիքներով միասին ժողովրդի $\frac{1}{17}$ մասից ավելի չեն կազմում, ստանում են Անգլիայի ազգային ամբողջ յեկամտի $\frac{2}{3}$ մասը: Յեթե վերցնելու լինենք տվյալներ՝ հողային սեփականության բաշխման մասին, ապա կտեսնենք, վոր Անգլիայի բոլոր հողերի կեսը պատկանում է միայն 2.500 մարդու:

Իսկ բուրժուազիան և նրա պնակալեզները դեռ հավատացնում են, վոր կոմունիստների բուրժուական սեփականությունը վերացնելու ձգտումը փաստորեն նշանակում է ամբողջ ժողովրդի սեփականության վոչնչացում: Յեվ այս ամենը այն բոլորից հետո, յերբ նրանք անամոթաբար կողոպտեցին ու սեփականազրկեցին միլիոնավոր գյուղացիների և արհեստավորների:

Ահա թե ինչու բուրժուազիան, վոր որինական է համարում անտիք, այսինքն՝ ստորկուլթյան վրա հիմնված հին աշխարհի սեփականություն, կամ թե ճորտային աշխատանքի վրա հիմնված ֆեոդալական սեփականության վերացումը, ներկայիս զայրանում ու կատաղում է, յերբ խոսքը վերաբերում է վարձու աշխատանքի շահագործման վրա հիմնված բուրժուական սեփականության վերացմանը:

Չե վոր անտիք և ֆեոդալական սեփականատերերը նույնպես ապացուցում եյին, վոր իրենց սեփականությունը դարերից ի վեր գոյություն ունի, և վոր չկա ավելի մեծ հանցանք ու ավելի մեծ սրբապղծություն, քան իրենց սեփականության ձեռք տալը: Բայց և այնպես բուրժուականները համաձայնվեցին այդ անել, բայց և այնպես բուրժուազիան իր թաթը դրեց ֆեոդալական սեփականության վրա:

Ինչպես մի ժամանակ ստրկատերերն ու ճորտատերերն եյին ապացուցում, վոր առանց ստրկության և առանց ճորտության մարդիկ կծուլանան, այնպես ել հիմա բուրժուազիան է ապացուցում, վոր բուրժուական սեփականության վոչնչացումը իր յետեվից կբերի ընդհանուր ծուլություն,

Մենք քիչ առաջ տեսանք, թե ինչպես է բաժանված այդ բուրժուական սեփականությունը Անգլիայում: Չնայած վոր հասարակության վիթխարի մեծամասնությունը այնպիսի չնչին յե-

կամուտ ունի, վոր հազիվ է կարողանում որից որ ապրել, այնուամենայնիվ մարդիկ այնտեղ աշխատում են: Կարող են ասել, վոր նրանք աշխատում են, վորովհետեւ հարկադրված են աշխատել: Սակայն ինչու են նրանք հարկադրված. հենց այն պատճառով, վոր նրանք ուրիշի աշխատանքով ապրելու հնարավորություն տվող մասնավոր սեփականությունից զուրկ են: Հետեւաբար սեփականության բացակայությունը դեռ յեվս չի նշանակում աշխատելու ցանկության բացակայություն:

Յեվ այստեղ բուրժուազիան կրկնում է ստրկատերերի ու ճորտատերերի հին յերգերը, վորոնց վրա նա մի ժամանակ այնքան կծու ծիծաղում եր, յերբ ինքն եր ապացուցում, թե հենց ֆեոդալական սեփականությունն է նրանց պորտաբույծ դարձնում:

Ճիշտ, է, ստրկության ու ճորտության վերացման սկզբնական շրջանում ստրուկները և ճորտերը մի պահ թուլացրին իրենց աշխատանքի ինտենսիվությունը—լարվածությունը, բայց մի քանի տարուց հետո չարտադրվածի ժամանակավոր բացը լրացվում եր, յեթե միայն բավարար չափով հում նյութ և աշխատանքի միջոցներ լինեյին: Առողջ մարդը աշխատանքի կարիք է զգում վոչ պակաս, քան ողի:

Մենք կանգ չենք առնի մանրամասնորեն այլ մեղադրանքների վրա, վոր հարուցում է բուրժուազիան կոմունիստների դեմ: Յուրաքանչեւ

չյուր բանվոր շատ լավ գիտե, թե բուրժուան ինչպես է պաշտում «ընտանիքի սրբությունը»: «Ուրինական» կնոջից զատ սիրուհիներ և խրախճանքներ, իր աղջիկը իբրեւ սոսկ ապրանք ծախելու պատրաստականություն, յեթե միայն կարելի չե հարուստ տեղ տալ,—ահա բուրժուայի պաշտպանած ընտանիքի «հիմքերը»: Բուրժուաները հանգիստ սրտով են նայում պոռնկություն վրա, վորի շարքերը լեցնում են աղքատ կանայք, վորովհետեւ նրանք շատ լավ են գիտակցում, վոր իրենց աղջիկները «մաքուր արարածներ» չեյին կարող մնալ, յեթե իրենց սիրելի տղաները իրենց «վառ» կրքերին բավարարություն չգտնեյին հասարակաց տներում:

Բանվորների ընտանեկան կյանքը տուժում է հենց շնովհիւ այն սարսափելի բնակարանային պայմանների, վորոնց մեջ նրանք ստիպված են ապրել: Բայց ավելի տանելի պայմաններում ել ընտանեկան անդորություն կարելի չե ստեղծել միայն այն դեպքում, յեթե բանվորի կինը տնտեսուհի չե դառնում և ամբողջապես հրաժարվում է հասարակական կյանքից: Ահա թե ինչու առանց հասարակական բոլոր պայմանների արմատական փոփոխման, և առաջին հերթին առանց բուրժուական սեփականության վոչնչացման հնարավոր չի նայել գոյություն ունեցող ընտանիքի կերպարանափոխումը:

Ավելի ծիծաղելի չե և կեղծավոր այն, վոր կոմունիստներին մեղադրում են իբր թե նրանք

կանանց համայնականություն են կամենում հաստատել:

Բուրժուազիան և նրա սպասավորները շատ են սիրում այս հարցը մատի փաթաթան դարձնել: Յրբ Խորհրդային իշխանությունը վերացրեց կանանց իրավունքները սահմանափակող բոլոր որոշումները, ամեն տեսակի հակահեղափոխականներ սկսեցին գոռալ ի լուր աշխարհի, թե ուս կոմունիստները որինապես ազդարարեցին կանանց համայնացումը: Սոցիալիստների մեջ ել գտնվեցին այնպիսի դուրահավատ խելառներ, վոր հավատացին այս բամբասանքին: Անգլիական կոմունիստները ստիպված յեղան հատկապես մի բրոշյուր հրատարակել՝ այդ սուտը հերքելու համար, վորովհետեւ նա առանձնապես տարածվում եր Անգլիայում ու Ամերիկայում:

Բուրժուազիան ուզում է հովանավորել նաեւ յեւ յերեխաներին, վորոնց կոմունիստները կամենում են իբր թե զրկել ընտանեկան կրթության բոլոր բարիքներից և ամբողջապես հանձնել հասարակական խնամքին:

Բայց բուրժուազիայի պաշտպանները մոռանում են, վոր, ազգաբնակչության հակայական մեծամասնության համար յերեխաները բեռ են միայն, վոր պրոլետար յերեխաները փոքր հասակից արդեն աշխատանքի յեն դրվում: Յեւ քանի խոսքը հասարակական դաստյարակության ե վերաբերում, ապա պրոլետարիատը բուրժուական հասարակական դաստյարակության

տեղ կղնի պրոլետարականը: Բուրժուազիան բուրժուազիանի դպրոցները միշտ իր դասակարգային տիրապետության գնդ է դարձրել: Նա միայն աշխատում էր, վոր իր յերեխաների հասարակական դաստյարակությունը լրացվեր և ամրապնդվեր ընտանեկան դաստյարակությամբ: Կոմունիստները միայն նրանով են զանազանվում, վոր սկզբից յեվեթ նախապատվությունը տալիս են հասարակական դաստյարակության: Կինը յերբեք չի կարողանա գործոն մասնակցություն ունենալ հասարակական կյանքում, յեթե միշտ շղթայված լինի ընտանեկան ոջախին և ամբողջապես նվիրվի իր յերեխաներին: Իսկ դա վոչ ոգտավետ է և վոչ ել նպատակահարմար: Մսուրները, մանկական պարտեզներն ու գաղութները հնարավորություն են տալիս խելամիտ դաստյարակության բարիքները բոլոր յերեխաների վրա տարածել ու նախապատրաստել նրանց իսկական դպրոցի համար:

Բայց կոմունիստները ավելի հեռու յեն գընում: Նրանք իրենց ձեռքը միայն յերեխաների, միայն ընտանիքի վրա չեն բարձրացնում: Խելագար համարձակությամբ նրանք ձեռք են բարձրացնում նայել հայրենիքի վրա:

Յեվ իսկապես, Կոմունիստական Մանիֆեստից առաջ դեռ ֆրանսիական կոմունիստները հայտարարեցին, վոր բանվորները հայրենիք չունեն: Յերբ Սիլեզյան շուհակներին համոզում էին, թե նրանք պարտավոր են համբերատար լինել

հանուն թագավորի, աստծու և հայրենիքի, նրանք անիծում վին վոչ միայն աստծուն և թագավորին, այլ և իրենց հայրենիքը, ուր նրանք խղճուկ ու ամոթալի կյանք էին վարում:

Նգովք քեզ, և քեզ, մեր յերկիր
ստորաքարչ,
Ուր տեր է ամոթը, անարգանքն արքա:

Կալվածատերերի և բուրժուազիայի համար ի հարկե այդպիսի յերկիրը հայրենիք էր, բայց բանվորների համար՝ միայն խորթ մայր: Վորպեսզի մի յերկիր բանվորի համար հայրենիք դառնա, նա պետք է վոր բարեփոխվի, և քանի դեռ բանվոր դասակարգը պայքարում է այդ նպատակի համար, նա, ինչպես առաջ բուրժուազիան, դեռյելա ազգային է մնում, վորովժուազիան, դեռյելա ազգային է մնում, վորովհետև նա ուզում է նախ տիրել իր պետությանը, որինակ գերմանացի բանվորն՝ «իր» Գերմանիային, անգլիացի բանվորն՝ «իր» Անգլիային: Բայց հակառակ բուրժուազիային, նա կամեցել է այդ անել վոչ թե իր զենքը հարելան ազգերի դեմ ուղղելու համար: Ընդհակառակը, նա ձգտում է միանալ մյուս ազգությունների պրոլետարիատին, վորովհետև ինչքան ամուր լինի նրա կապը վերջինիս հետ, այնքան ավելի հաստատուն կլինի և նրա հաղթանակը:

Այնտեղ, ուր հայրենիքի սերը խելղում է դասակարգային ինքնագիտակցության ձայնը,

պրոլետարիատը խղճուկ խաղալիք ե գառնում բուրժուազիայի ձեռքին: Հանուն հայրենասիրության բուրժուազիային հաջողվեց քշել միլիոնավոր պրոլետարներ դեպի իմպերիալիստական սպանդանոցը, հանուն հայրենասիրության ջարդվեցին միլիոնավոր բանվորներ, և հանուն նույն հայրենասիրության, պատերազմից հետո ել, մի բուրժուական յերկիր պրոլետարիատի ոգնությամբ խեղդում ե մյուսի վոչ միայն բուրժուազիային, վորն այնտեղն ել գիտի իր գրպանը ազատել, այլ նայել պրոլետարներին: Ահա թե ինչու կոմունիստները ազգայնական նախապաշարուն երի դեմ ավելի անխնա պայքար են մղում, քան կրոնական նախապաշարուն երի դեմ: Քանի դեռ մի ազգ շահագործում ե մյուսը, մարդու շահագործումը մարդու ձեռքով կշարունակվի դարձյալ այդ ազգի ներսում: Ի հաշիվ շահագործվող ազգի միշտ մերձեցում ե տեղի ունենում բուրժուազիայի և բանվոր դասակարգի այն մասի միջև, վոր հավելում ե ստանում իր չնչին աշխատավարձին: Ընդհակառակը յեթե հաջողվում ե վոր և ե յերկրի ներսում վերջ դնել բուրժուական շահագործման, ապա շատ արագ կանոնավորվում են նայել խաղաղ հարաբերությունները դրացի յերկրների հետ:

Բայց կոմունիստների դեմ այլ մեղադրանքներ ել են հարուցում: Մինչևի հիմա աշխատում եյին բամբասանքի միջոցով կորցնել նրանց

հմայքը աշխատավորության և միջին խավերի աչքում: Սեփականությունն անգամ չեն ճանաչում, —ասում եյին նրանք.—գյուղացուն, արհեստավորին, նույնիսկ բանվորին ուզում են թալանել, իսկ նրանց ամբողջ ունեցվածքն ու խնայողությունները՝ ուզում են վոչնչացնել ընտանիքը, երեխաներին իսկ ծնողներից, նույնիսկ հայրենիքն են ժխտում:

Բուրժուական աշխատում ե այսպիսով կոմունիստների դեմ բորբոքել մարդկանց բոլոր նյութական շահերը. նա ապացուցում ե, վոր կոմունիստները խորտակում են մարդկանց բոլոր տնտեսական շահերը: Առանձնապես ծիծաղելի յե, յերբ կողոպտի դեմ, վոր իբր թե կոմունիստներն են սարքում, վոնոց բարձրացնում մեր խոշոր ֆաբրիկաների ու բանկերների պես վարպետ կողոպտիչները: Այսպես որինակ, ամերիկյան հայտնի ֆաբրիկանա ֆորդը, աշխարհիս ամենահարուստ մարդը, վորի հարստությունը հասնում ե 2 միլիարդ դոլարի, կամ 4 միլիարդ նախապատերազմական ուղբու, հսկայական գումարներ ե ծախսում՝ իր բանվորներին կողոպտել կամեցող կոմունիստների դեմ ագիտացիա մղելու համար:

Այս պատճառով ել բուրժուազիայի ավելի կրթված պաշտպանները աշխատում են ազդել հասարակ մարդկանց վոչ միայն «գրպանի», այլ և մտքի ու հոգու վրա: Նրանք կոմունիստների դեմ առաջադրում են ավելի նուրբ առարկու-

թյուններ, վո՛չ միայն ն յ ու թ ա կ ա ն , տնտեսական, այլ և իդեոլոգիական գաղափարի վերացման գաղափարական, հոգեկան առարկություններ: Բանից դուրս ե գալիս, վոր ճանաչել կոմունիստների գաղափարները, նշանակում ե հրաժարվել ընդունված բոլոր սովորություններից և կրոնի, բարոյականության ու գիտության պատվիրաններից: Ճի՛շտ ե արդյո՞ք սա:

Հասարակական յուրաքանչյուր դասակարգ ունի իր սեփական աշխարհայացքը մարդկանց փոխհարաբերությունների մասին, իր հասկացողությունները, վարք ու բարքի յուրատեսակ կանոնները, կարճ ասած՝ իր սեփական ի դ ե ու լ ո գ ի ա ն : Տվյալ դասակարգի այն ներկայացուցիչները, վորոնք զբաղվում եյին հատկապես այդ իդեոլոգիայի մշակմամբ, առաջներում կոչվում եյին ի դ ե ու լ ո գ ն եր : Հիմա մենք նրանց անվանում ենք ի ն տ ե լ ի դ ե ն ց ի ա : Ինչպես ազնվականությունը, այնպես ել բուրժուազիան ունեցել են և այժմ ել ունեն իրենց սեփական իդեոլոգները:

Կար ժամանակ, երբ աստվածաբանությունը — թե ու լ ո գ ի ա ն պատրաստի պատասխաններ եր տալիս ամեն տեսակի հարցերին: Այդ պահուն մարդիկ հավատում եյին մի կամ մի քանի աստվածների և վարվում եյին այնպես, ինչպես կրոնն եր մատնանշում: Յեւ վեռ մինչեւ հիմա ել մարդկանց վիթխարի մասսաներ տարված են նման կրոնական աշխարհայացքով,

նման կրոնական իդեոլոգիայով: Նրանց վրա ամենից ավելի ազդում են այն ապացույցները — արգումենտները, վորոնք վերցված են կրոնից: Բավական ե նրանց ապացուցել, որ կոմունիստները դեմ են աստծուն, վոր կոմունիզմը հակասում ե կրոնին, — և բուրժուազիայի գործը արդեն շահված ե:

Բայց այստեղ նորից ոգնության ե հասնում բուրժուազիայի փորձը: Յերբ նա պայքարում եր ֆեոդալիզմի դեմ, նա նույնպես հանդիպում եր այն հոգեկան արգելքներին, վոր ազնվականությունն ու հոգեվորականությունը հարուցանում եյին նրա պահանջների դեմ: Այն ժամանակ նա համարձակորեն դուրս յեկավ կրոնի ու քրիստոնեության դեմ, նա դաժան ծաղրանքի յեր յենթարկում կրոնը, նա մերկացնում եր՝ քահանաների արարքները:

Ճիշտ ե, դեռ այն ժամանակ նրա շարքերում կային մարդիկ, վորոնք վախենում եյին, թե ա թ ե ի դ մ ը - ա ն աստված ու թ յ ու ն ը, կարող ե վտանգավոր դառնալ իրեն, բուրժուազիայի համար և այս պատճառով առաջարկում եյին միայն գտել կրոնը ամեն տեսակի անհեթեթություններից, փոխարինել այն խելամիտ հավատով դեպի միասնական աստվածը՝ տիեզերքի այդ միահեծան տերը: Ինչ ել վոր լինի, այնուամենայնիվ բուրժուազիան վախեցած կանգ չառավ իշխող կրոնի առջև, այլ ընդհակառակը, ցույց տվեց, որ կրոնը միայն որհնում ե և պաշտպանում ֆեոդալիզմի շահերը:

Այս պայքարում մեծ դեր խաղացին բուրժուազիայի իդեոլոգները, XVIII դարի լուսավորիչները, վորոնք աստվածաբանական ուսմունքին—թեոլոգիային հակադրեցին իրենց ուսմունքը, բնության իրենց բացատրությունը: Այդ փիլիսոփաները, (իմաստասերները, գոյություն իմաստը փնտրող մարդիկ) ժխտում էին աստծու գոյությունը, նրանք ապացուցում էին, վոր վոչ թե հոգին ե ասեղծել նյութը, այլ ընդհակառակը, հոգին հենց այդ նյութի արդյունքն ե: Նրանք մատնանշում էին, վոր գերբնական ուժերի, աստվածների ու վերջն ել մի աստծու գոյություն մասին ունեցած հավատը արդյունք ե բնության ոքենքները չգիտենալու ե նրա անծանոթ ուժերի հանդեպ տածած սարսափի: Գոյություն ունեցող այն համոզմունքին, թե բարիի, բարոյականության ե մի շարք նման գաղափարները մարդկանց համար բնածին են, աստվածն ե դրել այդ գաղափարները մարդկանց հոգու մեջ, XVIII-րդ դարի փիլիսոփաները առաջադրեցին այն միտքը, վոր այդ գաղափարները, ընդհակառակը, մարդկանց վորոշ միջավայրի ծնունդ են, վոր յեթե փոխվի մարդկանց դաստյարակությունը, կփոխվեն նաեւ նրանց մտքերը, կարծիքները:

Կոմունիստները, հենվելով Մարքսի ե Ենգելսի զարգացրած ու հիմնավորված ուսմունքի վրա, ավելի խորն են գնում: Նրանք ասում են, վոր ամեն մի իդեոլոգիայի հիմքում

գտնվում են վորոշ հասարակական հարաբերություններ, այսինքն՝ իրենց կարիքները բավարարելու համար բնության դեմ պայքարելու նպատակով միացած անհատների միջեւ դասավորվող հարաբերություններ: Իրենց կարիքները բավարարելու համար մարդիկ պիտի աշխատեն, պիտի կարգի գցեն իրենց տնտեսական կյանքը: Տնտեսական յուրաքանչյուր կազմակերպություն համապատասխանում ե հատուկ կենցաղ ե հասարակական հատուկ աշխատանք: Ստորական տնտեսության մեջ մարդկանց պատկերացումները, հայացքները, հասկացողություններն այլ են, քան ճորտատիրական շրջանում: Վոչ թե գիտակցությունն ե բնորոշում կացությունը, այլ կացությունն ե բնորոշում գիտակցությունը: Յեթե փոխվում ե կյանքի ձևը, ցությունը: Յեթե փոխվում են հասարակական հարապատկերը, ե փոխվում են մարդկանց դրանց հետ միասին փոխվում են մարդկանց իդեոլոգիան, գաղափարները, հասկացողությունները, կարծիքները, նրանց իդեյաները: Կարծիքները, նրանց իդեյաները:

Յերբ հասարակությունը բաժանվում ե դասակարգերի, ապա սրանց զարգացման հետ միասին, յուրաքանչյուր դասակարգի ներսում զարգանում ե ուրույն իդեոլոգիա: Այն իդեյաների, մտքերի կողքին, վոր ժառանգել ե բաժանում ե ամբողջ հասարակության հետ ամեն մի դասակարգ, նրա ներսում զարգանում են իր սեփական գաղափարները, հայացքներն, ու հասկացողու-

թյունները, իր ուրույն դասակարգային իդեոլոգիան:

Յերբ դասակարգային հասարակության մեջ բացառիկ իշխանություն է ձեռք բերում վոր և է դասակարգ, յերբ նրա դասակարգային իշխանությունը բավական յերկար է տևում՝ նա մյուս դասակարգերի վզին է փաթաթում վոչ միայն իր նյութական տիրապետությունը, շահագործում է նրանց վոչ միայն տնտեսապես և քաղաքականապես, այլևս հոգեպես:

Այդպես մի ժամանակ ազնվականությունն էր կապում իր գաղափարները բուրժուազիայի, քաղքենիության վզին: Հարստացած քաղքենին դեպի ազնվականությունն էր ձգտում, յուրացնում նրա սովորություններն ու լեզուն և աշխատում էր «ազնվական քաղքենի» ձեւանալ: Իսկ յերբ բուրժուազիան, վորպես դասակարգ, ամրացավ, ձեւակերպվեց ու պայքարի բռնվեց ազնվականության դեմ, նա իր կոմեդիաների, բանաստեղծությունների և նկարների միջոցով ծաղրում էր ազնվականության իդեոլոգիան և փառաբանում էր իր սեփականը: Ազնվականության իդեալներին նա հակադրեց բուրժուական իր իդեալները:

Բուրժուազիան XIX դարում տիրող դասակարգ դարձավ: Մամուլի, գրականության ու արվեստի միջոցով նա տարածում էր իր գաղափարները հասարակության մնացած դասակար-

գերի շրջանում: Նա աշխատում էր պարտադիր դարձնել իր գաղափարները նայել այն դասակարգի համար, վորին շահագործելով է ինքն ապրում: Դեռ շատ բանվորներ կան, վորոնք ձգտում են դեպի բուրժուազիան, նմանվում են նրան, ինչպես առաջ քաղքենիները՝ ազնվականության: Այժմ տիրող գաղափարն էր են հանդիսանում բուրժուական իդեյաները: Կոմունիստները սրանց հակադրում են իրենց գաղափարները, հեղափոխական գաղափարները, և յեթե բուրժուազիան այդ առթիվ աղմուկ է բարձրացնում, ապա նա մոռանում է միայն, վոր մի ժամանակ իր գաղափարներն էլ հեղափոխական էին ֆեոդալական հասարակության, ազնվականության վերաբերմամբ:

Յերբ, վերջապես, բուրժուազիան և իր իդեոլոգները հարկադրվում են ընդունել, վոր գաղափարները, կրոնը, վարքածեվերը, աշխարհայացքն ու բարոյական հասկացողությունները փոփոխության են յենթարկվել, վոր նորությունը ամեն անգամ վատ չէ հենց միայն այն պատճառով, վոր նա նորություն է, նրանք այն ժամանակ դիմում են այլ պատճառաբանության, վորի հետ մենք սկզբում ծանոթացանք:

Ինչքան էլ փոփոխվելու լինեն կրոնական, բարոյական ու քաղաքական գաղափարները, —ասում են նրանք,—այնուամենայնիվ կրոնը, բարոյականությունը շարունակ պահպանվում են: Այսպես ուրեմն կան հավերժական ճշմար-

տուլթյուններ, գաղափարներ, վորոնք անխախտ են մնում և փոխում են միայն իրենց արտաքին կեղեվը:

Այո՛, պատասխանում են կոմունիստները: Այդ գաղափարները պահպանվել են մինչև վայժմ, նրանք հանդիպում են և հին աշխարհում, և միջին դարերում և նոր ժամանակաշրջանում: Բայց ինչո՞ւ: Այն պարզ պատճառով, վոր ինչքան ել հին աշխարհի, ֆեոդալական ու բուրժուական հասարակությունները տարբեր լինելին իրարից, այնուամենայնիվ վորոշ գաղափարներ և հասկացողություններ ընդհանուր ելին նրանց բոլորի համար: Այդ հասարակությունները հիմնված ելին դասակարգային ճնշման ու պայքարի վրա, և նրանց կյանքի պայմանների նմանությունը առաջ եր բերում նայելով գիտակցության ձևերի նմանություն:

Բուրժուական հասարակությունը առաջին անգամ ստեղծեց այնպիսի պայմաններ, վոր անհրաժեշտ են ամեն տեսակի դասակարգային հասարակությանը վերջ տալու համար, իսկ կոմունիստները առաջինն են, վոր պահանջում են դասակարգային հասարակության վերացումը: Կոմունիստական հեղափոխությունը հենց նրանով ե տարբերվում բոլոր նախորդ հեղափոխություններից, վոր նա արմատապես, առանց յետ նայելու խղում ե իր կապը անցյալի, սեփականության հին հարաբերությունների հետ և հիմնապես կտրում ե հին տրագիդիոն

— ժառանգված գաղափարների ու հասկացողությունների հետ ունեցած իր առնչությունը:

Յերբ մարդիկ իսկապես վոր հավասար անհատներ կդառնան, յերբ կանհետանա մարդու ամեն տեսակի շահագործումը մարդու կողմից, յերբ մարդիկ կհասկանան, վոր իրենց բախտը գտնվում ե իրենց սեփական ձեռքերում, այն պահուն նրանք կդադարեն հավատալ աստվածներին, սատանաներին, մի ինչ վոր բարձրագույն եակի, վորը կառավարում ե ամբողջ ընությունը, բայց չնայած դրան, ելի հանգիստ սրբորով ե նայում բուրժուական աշխարհի բոլոր ստորություններին ու գարշանքներին:

Կոմունիստական, բանվորական հեղափոխության գլխավոր գործիչն ե իբրեվ դասակարգ կազմակերպված պրոլետարիատը: Յեվ նրա առաջին գործը պիտի լինի՝ բարձրանալ տիրող դասակարգի աստիճանին, դրավել քաղաքական իշխանությունը, հաստատել պրոլետարական դիկտատուրա:

Այստեղ ել նա նորից պիտի դաս առնի բուրժուազիայից, վորն ամենեվին չսպասեց, մինչև վոր բուրժուական հասարակությունը պատահափորձակում դուրս գար ֆեոդալիզմի կեղեվից:

Սոցիալական հեղափոխություն կատարելու համար բավական ե, վոր հեղափոխական դասակարգը դառնա «դասակարգ իրեն համար», ընենա ուժեղ դասակարգային գիտակցություն,

բավական ե, վոր հին հասարակութիւնն արդեն պատրաստած լինի նոր հասարակութիւն կառուցելու անհրաժեշտ տարրերը: Յերբ բուրժուական եր կատարում իր սոցիալական հեղափոխութիւնը, նա ոգտագործեց իր քաղաքական իշխանութիւնը՝ հին ֆեոդալական հասարակութիւնը կործանելու և նրա փոխարեն նորը՝ բուրժուականը ստեղծելու համար:

Այդպես ե վարվում ու պիտի վարվի նայեմ պրոլետարիատը: Գրավելով քաղաքական իշխանութիւնը և վերջնականապես ջախջախելով բուրժուազիայի դիմադրութիւնը, նա խլում ե արտադրութեան բոլոր միջոցները՝ պրոլետարական պետութեան ձեռքում կենտրոնացնելու համար: Իսկ այդ բավական յերկար ժամանակ ե պահանջում: Չե վոր յեմըռպական մի քանի յերկրներում բուրժուազիան ել տանյակ տարիներ ընթացքում չեր կարողանում ֆեոդալիզմի բոլոր հետքերը վերջնականորեն արմատախիլ անել: Փեոդալիզմը առանձնապես համառ պաշտպանութիւն եր ցույց տալիս այնտեղ, ուր բուրժուազիան շտապում եր նրա հետ համաձայնութիւն կնքել ընդդեմ պրոլետարիատի:

Կոմունիստների Միութեան անդամները դեռ 1847 թ. պարզ գիտակցում եյին, վոր քիչ ժամանակ չի պահանջվի՝ կապիտալիստական հասարակարգը կոմունիստականի վերածելու համար:

Իրենց թերթերում նրանք գրում եյին. — «Մենք այն կոմունիստներին չենք, վորոնք հա-

վատում են, թե կոմունիստական հասարակութիւնը, իր թշնամիներին հաղթահարելուց հետո, իբր թե ձեռքի մի շարժումով կարող ե անմիջապես իրականացվել: Մենք գիտենք, վոր մարդկութիւնը թռիչքներ չի կատարում, այլ քայլ առ քայլ ե առաջ շարժվում: Մենք չենք կարող յերեկոյան քուն մտնել վոչ հարմոնիկ (բարեկարգ) հասարակութեան մեջ և առավոտյան արթնանալ հարմոնիկ հասարակութեան ծոցում: Դրա համար, նայած պայմաններին, պիտի լինի ավել կամ պակաս տեւող փոխանցման շրջան: Մասնավոր սեփականութիւնը միայն աստիճանաբար կարող ե փոխարինվել համայնական սեփականութեամբ:

Կարեւոր ե միայն, վոր այդ փոխանցման շրջանում պրոլետարիատը ամուր պահի իշխանութիւնը իր սեփական ձեռքերում: Բուրժուազիայի հետ միանալով, կոալիցիա կազմելով հնարավոր չե պահել այդ իշխանութիւնը: Այդ պատճառով անհրաժեշտ ե մշակել մի շարք միջոցներ, վորոնք կըճատեն փոխանցման շրջանը և կոմունիզմի լիակատար իրագործման պայմաններ նախապատրաստեն:

Այդ ժամանակաշրջանի համար կոմունիստներն անհրաժեշտ եյին համարում հետեւյալ միջոցները: Նրանց կարծիքով առաջին հերթին պետք եր խլել հողը խոշոր կալվածատերերի ձեռքից և դարձնել պետական սեփականութիւն: Կալվածատերերի ստացած բոլոր յեկամուտները պիտի

հատկացվելին պրոլետարական պետութեան և գործածվելին պետական ծախսերը ծածկելու համար:

Հետո բոլոր կապիտալիստներին պետք եր յեկամային հարկի յենթարկել, բայց այնպիսի հարկի, վորի չափը ավելանար համաձայն յեկամտի մեծութեան, այսինքն՝ պրոպրետարիատի վաճառական յին հարկի:

Անհատական սեփականութեան ձեռք չտալով հանդերձ, կոմունիստները պիտի միջոցներ ձեռք առնելին, վորպեսզի սեփականութիւնը չաճեր ու չկուտակվեր նրանց ձեռքում, ովքեր ոգտագործում էին այն՝ ուրիշներին շահագործելու համար: Այս նպատակով նրանք պիտի գործադրելին նայել այնպիսի միջոցներ, վորպիսին ժառանգական իրավունքի վոչնչացումն է: Ավելի անիմաստ կլինի սեփականութիւնը թողնել այն մարդկանց ձեռքին, վորոնք ձգել են իրենց աշխատանքը միայն այն պատճառով, վոր պրոլետարիատը իշխանութիւն են վաճել, և նրանց ձեռքին, ովքեր արտասահմանում դավադրութիւններ են սարքում ու աշխատում ստանալ ոտար պետութիւնների միջամտութիւնը: Նման թշնամիների դեմ ե ուղղված այնպիսի միջոց, ինչպիսին եմիգրանտների և խռովարարների սեփականութեան կոնֆիսկացիան (բռնագրավումն) է:

Քանի վոր բանկերը տնտեսական կյանքում վիթխարի նշանակութիւն ունեն, վորովհետեւ

նրանց տրամադրութեան ներքո յե այնպիսի գորեղ միջոց, վորպիսին կրեդիտն է, վոր գլխավորապես նրանք բաց են թողնում կապիտալիստներին, — ուստի պրոլետարական պետութիւնը պիտի կենտրոնացնի այն իր ձեռքում միասնական ազգային բանկի միջոցով, վոր պիտի յենթարկի իր հսկողութեան և վորը նրա ցուցմունքով միայն իրավունք ունենա վարկ բաց թողնել:

Վոչ պակաս կարեւորութիւն ունի նայել վոխադրութեան միջոցների կենտրոնացումը պրոլետարական պետութեան ձեռքում: Մանիֆեստը խոսում եր, ի հարկե, հաղորդակցութեան այնպիսի խոշոր միջոցների մասին, ինչպիսին յերկաթուղիներն ու շոգենավերն են, վորոնք այն ժամանակ դեռ շատ քիչ էին տարածված: Հաղորդակցութեան այնպիսի միջոցներ, ինչպես որինակ հեռագիրն ու փոստը, դեռնոր էին սկսել զարգանալ: Ողային հալոցակցութեան միջոցները, յեթե հաշվի չառնենք ողապարիկները, վոր վոչ մի գործնական նշանակութիւն չունեին, այն ժամանակ դեռ անծանոթ էին: Անթել հեռագրի ու հեռախոսի մասին վոչ վոք չեր մտածում Նույնիսկ: Այս պատճառով ել Մանիֆեստում խոսքը վերաբերում ե միայն տրանսպորտի-փոխադրութեան միջոցները պետութեան ձեռքում կենտրոնացնելուն:

Փոխանցումը դեպի կոմունիզմ հեշտացնելու և հասարակական արտադրութեան ոգտավետութիւնը ցույց տալու համար, պրոլետարական

պետութիւնը պիտի ազգայնացրած ձեռնարկութիւններ -- պետական ֆաբրիկաներ ստեղծեր: Այսպիսի կոլեկտիվ տնտեսութիւններէց բացի, պրոլետարական պետութիւնը, հատուկ հողամասերի վրա, ընդհանուր ծրագրով, պիտի զբաղվեր դաշտերի մշակումով և բերելավումով: Նման հողագործական տնտեսութիւնները պիտի ցույց տային գյուղացիներին, թե վորքան ձեռնտու յե գյուղատնտեսական կո-

պերացիան -- համագործակցութիւնը: Պրոլետարական պետութիւնը պիտի վերացնէր հասարակութեան բաժանումը մարդկանց, վոր վաստակում են, բայց չեն աշխատում, և մարդկաց, վոր աշխատում են, բայց չեն վաստակում: Դրա համար, նա, զինվորական ծառայութեան պես, պիտի մտցնի ընդհանուր պարտադիր աշխատանք: Նման պարտադիր աշխատանք ունեցող բանվորներէց պետք եր կազմել խմբեր, վորոնց կարելի լիներ ուղարկել ամեն տեսակ հասարակական աշխատանքի, մասնավորապես դաշտերը մշակելու այն դեպքում, յերբ շտապ կարգով անհրաժեշտութիւն կզգացվեր բանվորական ուժի:

Քաղաքային բանվորներին այս մասնակցութիւնը դաշտային աշխատանքներին առանձնապես կարեւոր ե այն պատճառով, վոր ոգնում ե հարթելու այն պատնէշի, վոր գոյացել ե գյուղի և քաղաքի անշատման հետեւանքով արդյունազոր ծակաւն ու գյուղատնտեսական աշխատանքի միջեւ: Տարվա

վորոշ ժամանակում կենտրոնացած գյուղատնտեսական աշխատանքների կարգը հնարավորութիւն ե տալիս քաղաքի բանվորներին՝ ամառը մասնակցելու դաշտային աշխատանքներին, իսկ գյուղական բանվորներին՝ ձմեռը աշխատել քաղաքի գործարաններում: Այն, ինչ վոր կապիտալիզմի տիրապետութեան ժամանակ կատարվում ե դաժան անհրաժեշտութեան շնորհիվ, պրոլետարական պետութիւնը կարող ե գիտակցաբար կազմակերպել: Այսպիսով աստիճանաբար կվոչնչացվեր գյուղի և քաղաքի տարբերութիւնը:

Ապագան ապահովելու համար պրոլետարական պետութիւնն ամենից առաջ յերեխաների մասին պիտի հոգա: Մանուկներին այնպես պիտի կրթել, վոր աճող սերնդի համար առաջնակարգ տեղ գրավեն վոչ թե նեղ անհատական, ընտանեկան, այլ հասարակական շահերը: Իսկ այդ կարելի յե իրագործել միայն այն դեպքում, յեթե բոլոր յերեխաները հասարակական ձրի կրթութեան ստանան: Յեթե բոլոր յերեխաները բուրժուական հասարակութեան մեջ յերեխաների աշխատանքը կիրառվում ե միայն իբրեւ ֆարքի կային աշխատանք, յեթե նա ծառայում ե միայն իրական աշխատանքի վառտակը ավելացնելու համար, կապիտալիստների վառտակը ավելացնելու համար, ապա պրոլետարական պետութեան մեջ այդ աշխատանքն այնպես պիտի կազմակերպել, վոր նա կազմի դաստյարակութեան անհրաժեշտ մասը, և վոր գիտելիքներ ձեռք բերելը, դաստյա-

ը ա կ ու թ յ ու ն ը մ ի ա ն ա ոգտակար աշխատանքի, ն յ ու թ ա կ ա ն արտադրության հետ:

Ի հարկե, այս 75 տարվա ընթացքում, վոր անցել են՝ յերբ կոմունիստներն առաջին անգամ առաջադրեցին վերոհիշյալ միջոցները, խոշոր արդյունագործությունը այնքան մեծ չափեր ե ընդունել, և ինքը՝ բանվոր դասակարգն ել մի շարք հեղափոխությունների ընթացքում այնպիսի մեծ փորձառություն ե ձեռք բերել, վոր այդ միջոցները այժմս կարող են փոփոխությունների յենթարկվել, կամ լրացվել: Այն պահուն կարելի եր ցույց տալ, թե ինչ պիտի անի պրոլետարիատը՝ կապիտալիզմից կոմունիզմին անցնելու շրջանում:

Այս բոլոր միջոցների իրագործումը պիտի խլի բուրժուազիայից նրա վողջ կապիտալը, կենտրոնացնի արտադրության բոլոր միջոցներն ու վերջ դնի վարձու աշխատանքին, իսկ դրա հետ միասին նայել հասարակության դասակարգային բաժանումին: Քանի դեռ դասակարգերը գոյություն ունեն, քանի դեռ պրոլետարիատի դեմ կանգնած ե նոր տապալված բուրժուազիան, վորը պատրաստ ե ոգտագործել նրա յուրաքանչյուր պիսալը և ամեն մի թերությունը՝ իր տիրապետությունը վերականգնելու համար, պրոլետարիատը պիտի իր ձեռքում պահի քաղաքական իշխանությունը: Բացի այդ, վորքան ավելի ամուր լինի պրոլետարիատի իշխանությունը, այնքան ավելի

հեշտությամբ կվերացնի նա արտադրության հին պայմանները, այնքան ավելի արագ կարելի կլինի անցնել կոմունիզմի: Շահագործողների հին սերունդը մեռնում ե, աճում ե շահագործման անգիտակ մարդկանց նոր սերունդ:

Յերբ այլևս գոյություն չեն ունենա հասարակական դասակարգերը, վորոնց անհրաժեշտ ե պահել ճնշման ներքո, յերբ կվերանա մի դասակարգի իշխանությունը մյուսների վրայից և կանհետանան գոյության պայքարն ու նրանից առաջացող ընդհարումները և բռնությունները, — այն ժամանակ չեն լինի նայել իշխանները, — այն ժամանակ չեն լինի հազանդեցնել, ճնշմարդիկ, վորոնց պետք լինի հազանդեցնել, ճնշել, այլևս կարիք չի զգացվի պետական իշխանության, վորովհետեւ վերջինս եապես հանդիսանում ե մի դասակարգի կազմակերպված ուժը՝ մյուսին տիրապետելու համար:

Պետական իշխանության միջամտությունը մարդկանց հարաբերություններին հետզհետե ավելորդ կդառնա և ինքն ըստինքյան կդադարի: Այլևս անպետք լինելով, պետությունը իր բնական մահով կմեռնի: Իսկ մարդկային շահագործման վրա հիմնված հին հասարակության փոխարեն, ուր. —

Միայն նա, վոր խեղդում եր ամենքին՝
Ազատ շնչում և գործում եր և ապրում, —

կհաստատվի ազատ ու հավասար մարդկանց ա-

պաշտոնակարգային հասարակութունը, վորի մեջ
յուրաքանչյուր անհատի ազատ զարգացումը
պայման կլինի բոլորի ազատ զարգացման
համար:

ԳԼՈՒԽ ՅԵՐՐՈՐԴ

Մանիֆեստի առաջին գլխում շարադրված
եր դասակարգերի պայքարի պատմությունը և ա-
ռանձնապես մանրամասնորեն նկարագրված եր-
այն երկու դասակարգի՝ պրոլետարիատի և բուր-
ժուազիայի զարգացումը, վորոնց պայքարով
և բնորոշվում արդի հասարակության վողջ քա-
ղաքական ու հասարակական կյանքը:

Յերկրորդ գլուխը պարզաբանում եր կոմու-
նիստների դիրքը պրոլետարների ու նրանց նալա-
տակների հանդեպ, քննության եր յենթարկում
բուրժուազիայի և իր իդեոլոգիների կողմից կոմու-
նիստների դեմ առաջադրած առարկությունները և
մատնանշում եր այն մոտակա պահանջները, վոր
կոմունիստները հանդես են բերում փոխանցման
շրջանի համար:

Բացի կոմունիստների Միության մեջ հա-
մախմբված կոմունիստներից, կային նայեվ այլ
սոցիալիստներ ու կոմունիստներ, վորոնք նույն-
պես ուղղում էին գործել պրոլետարիատի շրջա-
նում և ազդել նրա վրա: Անհրաժեշտ եր պար-
զել կոմունիստների վերաբերմունքը այդ բոլոր
հոսանքների և ուղղությունների հանդեպ, չենց
այս ե յերրորդ գլխի քննության առարկան:

Սակայն հասկանալի յե, վոր այդ գլուխը բո-

լորից ավելի հնացածն է: Մարքսի և Ենգելսի կոմունիզմը այս 75 տարիների ընթացքում տասնյակ միլիոնավոր բանվորների համար դարձել է մի խոշոր ուժ և ավետարան: Ընդհակառակը, բոլոր այն ուսմունքները, վորոնց դեմ մի ժամանակ կոմունիզմը պայքարում եր՝ իրեն ճանաչարհ բանալու համար, արդեն վաղուց են դադարել վոր և է դեր խաղալուց և ամբողջապես մոռացված են: Նրանք այժմ դարձել են անցյալի սեփականութուն, վոր անհրաժեշտ է ուսումնասիրել ներկան հասկանալու համար, բայց հիմա անմիջական գործնական նշանակութուն չունեն: Կոմունիստներն այժմ ստիպված են պայքարել բոլորովին այլ կուսակցութունների, այլ հոսանքների դեմ և հաճախ այնպիսիների դեմ, վորոնք հավատացնում են թե իրենց և թե ուրիշներին, վոր իրենք յեվա Մարքսի ու Ենգելսի աշակերտներն են:

Յերրորդ գլուխը կարդալիս պետք է այս ամենը նկատի առնել: Այստեղ հիշված մի քանի ցուցմունքներ պահում են իրենց ուժը նայել կոմունիստների այժմյան վորոշ հակառակորդների նրկատմամբ, բայց նրանք անմիջականորեն վերաբերում են այն կուսակցութուններին և հոսանքներին, վորոնք վերջնականապես իջել են պատմության բեմից:

Բացի այդ, մի շարք անուններ յեվա, վոր գործածվում են այս գլխում, հաճախ չունեն այն իմաստը, վոր մենք ենք այժմ նրանց տա-

լիս: Կոմունիզմ բառը գործ է ածվում վորոշ իմաստով. նա նշանակում է մի ուսմունք, վոր պահանջում է մասնավոր սեփականության վերացումը, իսկ Կոմունիստ են անվանում այն մարդուն, վորը առաջադրում է այդ պահանջը: Ընդհակառակը, սոցիալիզմ բառը նշանակում է վոշ միայն իսկական սոցիալիստների ուսմունքը, այլև ի վոջ սոցիալիստների, վորոնք հասկանում եյին թե չարիքի արմատը կապիտալիզմի մեջ է թաղված և առկայն հույս ունեյին, վոր իրենց կհաջողվի համոզել բուրժուազիային՝ փոխել իր ռեզացումները: Նույն սոցիալիզմ բառով Մանիֆեստը անվանում է այլև ի վոշ ուսմունքներն այն քաղաքական գործիչների ու մտածողների, վորոնք ա մեն միջոցներով ու զանազան «դեղ ու դարմանով» աշխատում եյին վերջ դնել հասարակական շարիքներին, սակայն և գայլին և վոշխարին կենդանի թողնելու, վոշ կապիտալին և վոշ ել վաստակին վնաս չհասցնելու պայմանով:

Ահա այս տեսակի սոցիալիզմը բաժանվում է յերկու կարգի. — յե տ ա դ ի մ ա կ ա ն և պ ա հ պ ա ն ո դ կ ա ն սոցիալիզմի: Սկսենք առաջինից:

Յե տ ա դ ի մ ա կ ա ն սոցիալիզմը — դա այն սոցիալիզմն է, վոր կապիտալիզմի շարիքները կամենում եր վերացնել նախընթաց հասարակական կարգերին վերադառնալու միջոցով, հետեվաբար ուզում եր յետ շրջել պատմության անիվը:

Նրա արտահայտիչներն ու մոենետիկներն են այն դասակարգերի ներկայացուցիչները, վորոնք տուժել էին կապիտալիզմի զարգացումից ու զրկվել ամեն տեսակ արտոնություններից։

Մանիֆեստը առաջին հերթին խոսում է ավատական սոցիալիզմի մասին։ Դա—յետադիմական սոցիալիզմի ամենակեղծավոր այլատեսակն է։ Նրա կողմնակիցները մեծ մասամբ Անգլիայի և Ֆրանսիայի արիստոկրատիայի ներկայացուցիչներն են, վորոնք չէին կարող ներել տիրող նոր դասակարգին՝ բուրժուազիային։ Չե վոր դեռ մոտիկ անցյալում բուրժուազիան նրանց շեմքն էր մաշում, իսկ այժմ, վորպես աներեսի մեկը, բարձրից երնայում նրանց վրա։ Ռեստավրացիայի-հին կարգերի վերականգնման բոլոր փորձերը անհաջողությամբ վերջացան։ Ֆրանսիայում, ուր Մեծ Հեղափոխությունից և Նապոլեոնի զինվորական դիկտատուրայից հետո, հաջողվեց հին թագավորական տան (Բուրբոնների) իշխանությունը ժամանակավորապես վերականգնել—1815 թվից մինչև 1830 թ. տեվող ժամանակամիջոցը այս պատճառով էլ կոչում են ռեստավրացիայի եպոխ—նոր հեղափոխությունը, 1830 թ. Հոլլանդիայի և Եղափոխությունը, վերջնականորեն տապալեց ազնվականությունը։

Անգլիայում նույն պիսի հարված հասցրեց ազնվականությանը 1832 թ. պարլամենտական ռեֆորմը, վոր վոչնչացրեց այսպես կոչված ռեխսված տեղերը, այսինքն՝ զրկեց ֆեո-

դալներին իրենց յետընկած քոսոտ գյուղերի ներկայացուցիչներին պարլամենտ ուղարկելու իրավունքից և հանձնեց այդ իրավունքը արդյունագործական քաղաքներին։

Վիարվորված ազնվականները սկսեցին մեղադրել բուրժուազիային այն բանում, թե հենց ինքը բուրժուազիան է հանցավոր՝ նոր հասարակության զարգացման շնորհիվ առաջ յեկած դժբախտությունների համար։ Նրանք մերկացնում էին գործարանային կարգերը և հանդես էին գալիս իբրեւ թանվորների պաշտպան, իսկ այդ չեք խանգարում նրանց անաւթաբար շահագործել իրենց արենդատորներին ու կողոպտել գյուղական բանվորներին։ Նրանք կուգեյին վերականգնել հին ֆեոդալական հասարակությունը,

Ուր ճնշված ճորտերի խումբը
նախանձում եր տիրոջ շների
ապրուստին անգամ,

բայց ուր միյեւնույն ժամանակ ստորին դասերը պատվում էին իրենց սենյորին, յեկեղեցի էին հաճախում և ջանասեր կերպով աշխատում։

Ավատական սոցիալիստների թվին են պատկանում յերկու անգամ տապալված Բուրբոնների իշխանության վրականգնման կողմնակիցները—լեգիտիմիստները Ֆրանսիայում, իսկ Անգլիայում՝ արիստոկրատիայի յերիտառարդ ներկայացուցիչների մի խմբակ, «Յերիտառարդ Անգլիա» անուով, վորին անդամագրվեց հետագայում հայտնի

պետական գործիչ Դիզրայելին: Նա գրել է մի շարք պատմվածքներ, վորոնց մեջ տրված է Անգլիայի խոշոր արդյունաբերության զարգացման հետևած փանքների փայլուն նկարագիրը: Վորպես արդյունաբերական բուրժուազիայի և առեւտրի ազատության հակառակորդներ, նրանք ուզում էին իրենց կողմը քաշել բանվորներին՝ վերահաստատելու ճշմարիտ արխատուրատիայի քաղաքական իշխանությունը, վոր աշխատավոր զանգվածները պաշտպանելու յեր ճնշումից և կեղծքումից: Իսկ նրանցից պահանջվում էր միայն հնազանդություն և սեր՝ դեպի իրենց հովիվները: Իհարկե, անհնազանդ և ըմբոստացող բանվորների նկատմամբ նրանք թույլ էին տալիս ամենախիստ միջոցներ:

Գրեթե նույն խմորիցն է պատրաստված և տերտերական, կամ քրիստոնեական սոցիալիզմը:

Չնայած նրա մի քանի ներկայացուցիչների անձնական ազնվության, քրիստոնեական սոցիալիզմը ռեակցիոն սոցիալիզմի ամենազարշելի ալյակերպություններից մեկն է: Միայն թե այն չպիտի շփոթել միջնադարյան, կամ Մյունցների կոմունիզմի հետ, վոր նույնպես հենվում էր քրիստոնեության վրա: Սակայն այդ հեղափոխական կոմունիստ-աղանդավորներն ապստամբելով պաշտոնական քրիստոնեության դեմ, նրան հակադրում էին ըմբոստ բնույթ կրող իսկական քրիստոնեությունը, վորպես գյուղացիների և արհեստավորների կրոն:

Արդի քրիստոնեական կոմունիզմը, գերմա-

նական մի չափավոր գիտնականի արտահայտություն, իրեն այնպես է պահում, ինչպես դիաշորթը կովի դաշտում: Նա գաղտագողի մոտենում է նրանց, վորոնց արդի հասարակությունը վերքեր է հասցրել, կամ ուժասպառել, վորպեսզի բուժի նրանց վերքերը և զայրույթը՝ դեպի այդ հասարակությունը:

Այս սոցիալիզմը ծածկում է այն բոլոր գաղափարները, վոր թույլ է տալիս բուրժուազիան բանվորության նկատմամբ: Նա կոչում է բուրժուազիային բարեսիրտ լինել բանվորության վերաբերմամբ, իսկ բանվորներին՝ հնազանդվել բուրժուազիային: Նա պրոլետարիատին խորհուրդ է տալիս յենթարկվել, հնազանդ լինել, սակայն «պրոլետարիատը չի ուզում, վոր իր հետ վարվեն իբրեւ մարդկության տականքի հետ, և նրա համար համարձակությունը, ինքնագիտակցությունը, հրապարտության ու անկախության զգացումները հացից ավելի կարեւոր են»:

Մանիֆեստը ռեակցիոն սոցիալիզմի շարքին է դասում և մանր-բուրժուական սոցիալիզմը: Դա կապիտալիզմի զարգացումից նմանապես տուժող քաղքենիության ու գյուղատնտեսության սոցիալիզմն է: Նրա ներկայացուցիչները յերբեմն բանվոր դասակարգին մեծ ցավակցություն են ցույց տալիս, վառ գծերով նկարագրում են նրա տանջանքները և մերկացնում բազրում են նրա տանջանքները և մերկացնում բուրժուազիայի անչափ ազահությունը: Բայց արդի հասարակության կործանումը նրանք չեն

կամենում: Նրանք ուզում են միայն ուղղել, ավելի ընդունելի դարձնել այն: Նրանց իդեալն են՝ մանր արհեստանոցում աշխատող ունեվոր արհեստավորն ու իր հողաբաժնի վրա աշխատող հարուստ գյուղացին: Իրենց այս նպատակի համաձայն, նրանք կկամենային և բանվորին նորից գյուղացի կամ արհեստավոր դարձնել: Բայց վորովհետև այդ անհնար էր, ապա նրանց մնում էր միայն լավ տիրող կապիտալիզմի զգվելիության վրա: Այս ուսմունքի ամենատաղանդավոր ու ազնիվ ներկայացուցիչների թվին էր պատկանում Ֆրանսիացի գիտնական Սիամոնդին: Յերբ մեզ մոտ, Ռուսաստանում, սկսեց զարգանալ կապիտալիզմը, մեր գրականության մեջ էլ երեւում էր յեկան գրողներ, վորոնք, Սիամոնդու նման, յերազում էյին վերադառնալ նախկին «ժողովրդական արտագրության», յերբ վոչ կապիտալիստներ կային, և վոչ էլ պրոլետարներ:

Մինչեւ հիմա էլ դեռ հանդիպում են Մանիֆեստի նկարագրած ու ե ա կ ց ի ո ն սոցիալիզմի ներկայացուցիչները: Ճշմարիտ է, ֆեոդալական սոցիալիզմի ներկայացուցիչները այժմս նույնպես հազվագյուտ են, ինչպես և վայրի ցուլերը, սակայն դրա փոխարեն քրիստոնեական կամ տերտերական սոցիալիզմի ներկայացուցիչները դեռ շատ ու շատ են: Ինչքան ավելի ուժեղ է աճում պրոլետարական շարժումը, այնքան ավելի է բազմանում այդ կեղծավոր սոցիալիստների թիվը: Ինչքան ավելի յեն

կշտանում բանվորները կրոնից, այնքան ավելի յեն այն համեմում սոցիալիզմով: Բայց յեթե քահանային խսիր հազած էլ կճանաչես, ապա, չնայած սոցիալիզմի դրոշմին, այդ տղմի մեջ ավելի հեշտ կերպով կարելի յե ճանաչել այն հին արեքնող դեղը, վոր պրոլետարին պետք է ստիպի մոռանալ բուրժուական հասարակության բոլոր ստորություններն ու՝ ապականությունները:

Բոլորովին անհետացել է ռեակցիոն սոցիալիզմի այն այլատեսակը, վորին Մանիֆեստը բավական մեծ նշեղ է տալիս: Դա գերմա-նական կամ «ճշմարիտ սոցիալիզմն» է:

«Ճշմարիտ սոցիալիզմին» այդքան մեծ նշանակութուն տալու և մանրամասն քննադատելու պատճառն այն էր, վոր Մանիֆեստի յերկու հեղինակներն էլ գերմանացի էյին: Յեթե պրոլետարիատը պիտի առաջին հերթին իր սեփական բուրժուազիայի հախիցը գա, ապա նրա ներկայացուցիչները պարտավոր են ամենից առաջ վճռականորեն քննել և դատապարտել այն բոլոր սոցիալիստներին, վորոնք արգելք են հանդիսանում պրոլետարիատի պայքարին: Սրանով է բանում պրոլետարիատի պայքարը, վոր ցույց են ցատրվում այն կրքոտությունը, վոր ցույց են տալիս Մանիֆեստի հեղինակները՝ «ճշմարիտ սոցիալիստներին» խարաղանելիս:

Այն պահուն գերմանական սոցիալիստները համակրում էյին պրոլետարիատին և մի շարք գրքերում ու հոդվածներին մեջ նկարագրում էյին նրա թշվառ վիճակը: Նրանք դատապարտում էյին

բուրժուական հասարակությունը, բայց իրենց դատողություններում թույլ ելին տալիս մի այնպիսի սխալ, վոր նրանց հարազատ եր դարձնում ամենակատաղի յետադիմականներին:

Նրանք մոտավորապես հետեւյալ կերպ ելին դատում: Արեւմտքում, — իսկ նրանց համար արեւմտքը ելին Ֆրանսիան ու Անգլիան, — չնայած պարլամենտին ու քաղաքական ազատություն, պրոլետարիատը դարձյալ տուժում է և տանջվում կապիտալիզմից: Թշվառությունն այնտեղ պակաս տարածված չէ, քան արեւելյան յերկրներում: Արժե՞ արդյոք քաղաքական ազատություն ձեռք բերելու համար ուժ վատնել, յերբ նրա հետեւյալները այնքան չնչին են: Յեւ գերմանական սոցիալիստները պատասխանում ելին, վոր իրենց համար քաղաքական ազատության լինել չլինելը ավելի քան միջեմուլն բանն է: Քաղաքական ազատությունը, ինչպես նրանցից մեկը արտահայտվեց, ուղղակի զգվելի յէ: Իսկ մեկ ուրիշը, վորին Մանիֆեստը այդ սոցիալիզմի գլխավոր ներկայացուցիչն է համարում, — Կարլ Գրյունը գրում է. —

«Ո՞վ է Պրուսիայում կոնստիտուցիա (քաղաքական ազատ հաստատություններ) պահանջում: Լիբերալները: Ո՞վքեր են այդ լիբերալները: Աղաներ իրենց տներում և մի քանի գրողներ, վորոնք կամ իրենք ել տնատերեր են, կամ իրենց մտքերով այդ հարգելի տնատերերի և գործարանատերերի ցանկություններից

հեռու չեն գնում: Այդ մի բուռը սեփականատերերն իրենց գրող թիկնապահներին հետ միասին արդյո՞ք ժողովուրդ են ներկայացնում: Վո՞չ: Ժողովուրդը կամենո՞ւմ է արդյոք կոնստիտուցիա: Վո՞չ: Նույնիսկ յերազում... Յեթե Սիլեզյան ջուլհակները գիտակից լինելին, նրանք պետք է վոր բողոքելին կոնստիտուցիայի դեմ: Բայց դրա համար պրոլետարիատը չունի վոչ անհրաժեշտ գիտակցություն և վոչ ել իրավունք. այս պատճառով ել մենք գործում ենք նրա անունից: Մենք բողոքում ենք!»:

Հասկանալի յէ, որ նման ճառերը կոմունիստներին մեջ ջերմ գայրույթ պիտի առաջացնելին: Չէ վոր այդ տողերը գրվում ելին այն ժամանակ, յերբ Սիլեզյան ջուլհակները դեռ նոր ելին ծանոթացել պրուսական միապետության բոլոր «բարիքների» հետ, յերբ թագավորի հրամանով «գնդապետները» նրանց վրա և շատերի՞ գնդապետներին միայն այն պատճառով, վոր նրանք բողոքում ելին ֆաբրիկաների տմարդ շահագործման դեմ:

«Ճշմարիտ սոցիալիստները» չեյին հասկանում, վոր քաղաքական ազատությունը պետք է պրոլետարիատին՝ կազմակերպվելու, իր ուժերը հավաքելու համար: Նրանց գրվածներն ու ճառերը հաճույք կարող ելին պատճառել միայն չարագույն յետադիմականներին, վորոնք լսել անգամ չեյին ուզում քաղաքական վոր և է ազատության մասին:

Գերմանիայում «ճշմարիտ սոցիալիստները» անհետ կորան. Բայց անցյալ դարի 70—80-ական թվականներին մեզ մոտ, Ռուսաստանում, յերեվան յեկան նրանց շատ նման, նա ր ո դ ն ի կ ~ ս ոց ի ա լ ի ս տ ն ե ռը: Սրանց չպիտի շեփոթել հեղափոխական - նա ր ո դ ն ի կ ն ե ռ ի հետ, վորոնց մի մասը կոնստիտուցիայի համար մղվող պայքարը բացասում եր, վորովհետեւ կամենում եր մի անգամից իրագործել սոցիալիզմը, իսկ մյուս մասը, ինչպես նարոդովոլցիք, յերագում եր տեւորի միջոցով գրավել քաղաքական իշխանությունը և ապա իրագործել սոցիալիզմը: Չնայած իրենց բոլոր սխալներին, դրանք իսկական հեղափոխականներ եյին, վորոնք բավական զգալի հարվածներ հասցրին միապետությանը:

Մենք խոսում ենք այն գրողների մասին, վորոնք կրկնում եյին, իրենք ել այդ չիմանալով, յերբեմն բառ առ բառ այն նշովքը, վոր շուայում եյին կապիտալիզմի ու բուրժուազիայի հասցեյին. գերմանական «ճշմարիտ սոցիալիստները», հոխորտում եյին կոնստիտուցիայի դեմ և գործնականում՝ ցարական միապետության սպասավորների դերն եյին խաղում:

Այժմ անցնում ենք յերկրորդ մասին—բուրժուական կամ պահպանողական սոցիալիզմին: Այդ սոցիալիզմի ներկայացուցիչները կողմնակից են արդի բուրժուական հասարակության և նրանք վախենում են, վոր

կապիտալիզմի հետ անխուսափելիորեն կապված շարիքները կարող են կործանել այդ հասարակությունը: Նրանք կցանկանային վերացնել այդ շարիքները՝ ներկա հասարակությունը պահպանելու համար: Այսնպատակով նրանցից վոմանք առաջարկում են ֆիլանտրոպիական - բարեգործական միջոցներ, վորոնցով կարելի կլինի հանգստացնել բանվորներին և հաշտեցնել նրանց արդի հասարակության հետ, իսկ ուրիշները առաջարկում են ամեն տեսակի ուեֆորմներ, բարենորոգություններ, վոր պետք ե ուղղեն բուրժուական հասարակության մի քանի թերությունները և այսպիսով ամրացնեն, ավելի թերությունները և այսպիսով ամրացնեն, ավելի կայուն դարձնեն այն: «Կալ կերակրած աշխակայուն դարձնեն այն: «Կալ կերակրած աշխակայուն անասունի իդեալը—դա բռնապետների և տավոր անասունի իդեալը—դա բռնապետների և տավոր մարդասեր բուրժուաների իդեալն ե,— իդեալը այն բուրժուաների, վորոնք անկեղծ կերպով կոզենային բանվորին նյութական բավարարութուն տալ, չփշրելով սակայն նրանց գլխին կախված կապիտալի շղթաները»:

Մանիֆեստը բուրժուական սոցիալիստների շարքին ե դասում նայել Պրուդոնին, չնայած վոր նա պատկանում եր կապիտալիզմը կատաղի խարաղանդների թվին: Բայց Պրուդոնը միջեմնույն ատեն և կոմունիստների հակառակորդն եր, վորոնց նա հայհոյում եր փողոռակորդն եր, վորոնց նա հայհոյում եր և բուրժուադեմ դուրս գալով, նա հայհոյում եր և բուրժուաներին, բայց միջեմնույն ժամանակ լսել անգամ

չէր ուզում մասնավոր սեփականութեան վոչնչացման մասին: Նա չէր հասկանում, Վոր յետե պաշտպանում է մանր սեփականութեանը, կնշանակի, Վոր միաժամանակ ճանաչում է և խոշոր, կապիտալիստական մասնավոր սեփականութեանը:

Թոմաս Մոր

Նա ուզում էր, Վոր բուրժուական հասարակութեանը գոյութիւն ունենա, բայց պրոլետարիատ չծնի, Վոր ապրանքային անտեսութեանը ծաղկի ու զարգանա, բայց ճգնաժամեր և գնների անկում տեղի չունենա: Ահա թէ ինչու նրա իդեալը՝ զտված

բուրժուական հասարակութեանն է, իսկ նրա սոցիալիզմը՝ բուրժուական սոցիալիզմ: Նա կամենում էր պահպանել բուրժուական հասարակութեան հիմքերը, այս պատճառով նրա սոցիալիզմն էլ պահպանողական է: Միանգամայն այլ է Մանիֆեստի վերաբերմունքը դեպի կոմունիզմի մյուս ուղղութիւնները, մասնավորապէս դեպի այն հոսանքը, Վորն անվանում է քննական - ուտոպիական սոցիալիզմ:

Դեռ XVI-րդ դարում, յերբ կապիտալիզմն Անգլիայում նոր էր սկսել զարգանալ, բայց արդեն ցույց էր տվել իր իսկական դեմքը, գտնվեցին մարդիկ, Վորոնք հասկանում էին, Վոր թշվառութեան, թափառաշրջիկութեան և հանցագործութեանների աճումը առաջ է գալիս Վոչ թէ աղքատների փչացած ուրույն բնույթից, այլ հասարակական նոր պայմաններից և առաջին հերթին արտադրութեան միջոցների մասնավոր սեփականութեանից: Թոմաս Մորը իր ժամանակի ամենազարգացած մարդկանցից մեկը, 1516 թ. գրեց «Վոսկե գրքույկ լավագոյն հասարակարգի և Ուտոպիանոր կղզու մասին» աշխատութեանը: Ուտոպիա բառը վերցրած է հունարենից և նըշանակում է՝ Վոչ մի տեղ չեղած յերկիր: Մանրամասնորեն նկարագրելով այն բոլոր ավերումները, Վոր կապիտալիզմի զարգացումը առաջ է բերել Անգլիայում, Մորը նկարում է նայել այն յերջանիկ կյանքը Վոր գոյութիւն ունի Ուտոպիա կղզու վրա, ուր վերացված է մասնավոր սեփականութեանը:

Այդ ժամանակից սկսած այն նկարագրությունները, վոր վերաբերում են իրականության մեջ գոյություն չունեցող յերկրներին, ուր իբր թե տիրում են որինակելի կարգեր, կոչվում են

Գրական Բարյոֆ

Ուտոպիան եր: Ուտոպիական խոսքով բնորոշում են ինչ վոր անիրականանալի և կամ չեղած բան, ուտոպիստ են անվանում այն յերագող մարդուն, վորն իրեն յերեվակայական, անիրագործելի նպատակներ և դնում:

Բայց նախ քան ուտոպիական սոցիալիստներին անցնելը, մի քանի խոսք ասենք նախել Բաբյոֆի և նրա նախորդների մասին: Սրանց առթիվ Մանիֆեստն ուղղակի ասում է, վոր իրենց ժամանակի բոլոր հեղափոխությունների մեջ նրանք արտահայտում եյին պրոլետարիատի պահանջները:

Մենք արդեն խոսել ենք Թոմաս Մյունցերի մասին, վորը գյուղացիական մեծ պատերազմի ժամանակ դուրս յեկավ մասնավոր սեփականության, վորպես ճշմարիտ քրիստոնեության բոլոր սկզբունքներին հակառակ յերեվոյթի դեմ: Այն քաղաքներում, ուր նա քարոզում եր, սերտ կապեր եր հաստատում պրոլետարական խավերի հետ: Նա իր հետեւորդներից պահանջում եր բարքերի խստություն և հրաժարումն անպետք հաճույքներից: Այդ ասկետիզմը* միանում եր ամենախիստ հավասարության և ամեն տեսակի առավելություններից հրաժարվելու պահանջի հետ: Յերբ հասարակության տրամադրության տակ գտնված գոյության միջոցները շատ անբավարար են, խիստ և կոպիտ հավասարեցման նման պահանջը միանգամայն հասկանալի յե: Մեկի առատությունը նշանակում է մյուսի աղքատությունը:

* Հին ժամանակներում ասկետ եյին անվանում այն մարդկանց, վորոնք ուժասպառում եյին իրենց մարմինը յեվ խիստ ու ժուժկալ կյանք եյին վարում: Ասկետիզմը այն ուսմունքն է, վոր պահանջում և այդպիսի կենսածեղ:

Այդ նույն գծերը մենք տեսնում ենք և XVII-րդ դարի անգլիական հեղափոխությունից ժամանակ (1640—1658 թ.): Այդ հեղափոխությունը մասնակցող ճշմարիտ հավասարեցրնողները—(անգլիերեն—լեվելերները), հակառակ այն լեվելերներին, վորոնք սահմանափակվում էին միայն քաղաքական լիակատար հավասարություն պահանջով — միաժամանակ պնդում էին և տնտեսական հավասարություն պահանջով: Նրանց ղեկավարներ Լիվերներ: Գյուղատնտեսական հողագործի բանվորներին երկայացուցիչները պահանջում էին վոչնչացնել հողի մասնավոր սեփականությունը և հավասարեցնել բոլոր բարեքների բաշխումը: Նրանց դիգերներ, կամ վորոողներ էին անվանում, վորովհետև նրանք լինեազլուխ գրավում էին հողերը, ցանկապատերը քանդում և հողը համայնաբար մշակում:

Փրանսիական Մեծ Հեղափոխության ժամանակ ել մենք հանդիպում ենք այնպիսի հեղափոխականների, վորոնք վոչ միայն քաղաքական, այլև տնտեսական հավասարություն էին պահանջում: Դրանք— այսպես կոչված կատաղածներն էին կամ մարմնամերկերը, վորոնց ծայրահեղ պահանջները վախեցնում էին նույնիսկ Ռոպեսպիներին: Նրանք պահանջում էին անխնա պայքարել ամեն տեսակ վաշխառուների և չարաշահների դեմ, վորոնք ոգտվում էին ընդհանուր թշվառությունից և անխղճորեն ուռ-

ցնում էին ապրանքների գները: Նրանք կողմնակից էին անալայման հավասարություն, ուստի պահանջում էին ռեկվիզիտայի յենթարկել— բռնագրավել, պետություն սեփականություն դարձնել գոյություն ունեցող ամբողջ հարստությունը: Նրանց ազդեցությունը ավելի ուժեղ եր բանվորական թաղամասերում: Վորպեսզի բուրժուազիայի միջին խավերը չվախենան ու բուրժուազիայի միջին խավերը չվախենան ու վերջնականապես չխրտնեն հեղափոխությունից, Ռոբեսպիերը ճշեց նրանց 1794 թվին, բայց դրանով նա միայն արագացրեց հաղթանակը չափավոր տարրերի, վորոնք իրենց հերթին շտափավոր տարրերի, ու իր կողմնակիցների պեցին Ռոբեսպիերի ու իր կողմնակիցների հախից գալ և գլխատել նրանց (1794 թ. հուլիս 27-ին, կամ հեղափոխական տարեցույցով հանրապետության յերկրորդ տարվա տերմիդորի 9-ին):

Տերմիդորականները ոգտագործեցին իշխանությունը, բանվորներին ել ավելի նեղելու համար: Նրանք գոցեցին բոլոր ակումբները և բուրժուազիայի հակառակորդների համար սահմանափակեցին մամուլի ազատությունը: Այդ պահուն բաբյոֆն ու իր ընկերները վճռեցին դավադրություն սարքել՝ բուրժուազիային տապալելու և ընդհանուր հավասարություն հաստատելու համար: Նրանք մի շարք դեկրետներ մշակեցին հոգուտ աշխատավորության և բուրժուազիայի դեմ ուղղված՝ հաղթանակի դեպքում հրատարակելու նկատմամբ: Նրանց կարծիքով վոճրագործ

եր ամեն վոք, ով վոր յուրացրել եր հողի կամ արդյունագործության պատուհներից ոգավելում ո՞ն ուլ ուլի ա յ ի ն (բացառիկ) իրավունքը:

Սակայն նրանց շարքերը մտավ մի պրովոկատոր, վորի ցուցմունքների շնորհիվ Բաբյոֆն

Հանրի Սեն-Սիմոն

ու նրա ընկերները ձերբակալվեցին: Բաբյոֆին ու Դարտեյին զլխատեցին, իսկ մյուսներին աքսորեցին: Դրանց թվում եր և Բոուտարոտին: Շատ տարիներ անց նա վերադարձավ Ֆրանսիա, ուր հեղափոխականների շրջանում

քարոզում եր «հավասարների ուսմունքը». Նա մեծ ազդեցություն ուներ Ուգո և ա Բլանկիի վրա, վորն իր հեղափոխական գործունեության մեջ հետևում եր Բաբյոֆի և նրա ընկերների (բաբոուլիստների) պատվիրաններ:

Ծառլ Փուլյե

րին: Բլանկիի անունով, բլանկիստ են կոչում այն կոմունիստներին, վորոնք հույս ունեյին մի բուռը, վճռական հեղափոխականների սարքած հաջող դավադրությամբ քաղաքական իշխանություն նվաճել և մի շարք դեկրետ

ն ե ռ ի միջոցով կոմունիզմն իրականացնել: Թե-
յե՛վ բլանկիստներին հաջողվեց իրենց կողմը
գրավել վորոշ բանվորների, այնուամենայնիվ
ներանք վոչ մի կարեվորութիւն չեյին տալիս պը-
րոլետարիատի քաղաքական կազմակերպութեանը,
և այդ նպատակով աշխատելը նրանց կարծիքով
առայժմ ի դուր ուժ վատնել եր նշանակում:

Պրոլետարիատի դասակարգային կազմա-
կերպութեան, հատուկ դասակարգային կուսակ-
ցութիւնն ստեղծելու դեմ եյին և այսպես կոչ-
ված մ ե ծ ու տ ու պ ի ս տ ն ե ռ ը: Այդպես են
անվանում սովորաբար Սեն-Սիմոնին Գուրյեյին
և Ուլենին, վորոնց մասին խոսում ե Մանիֆեստը:

Նրանք յերեքն ել հավասարապես իրենց
կյանքը նվիրեցին մի գործի՝ բանվոր դասա-
կարգի շահերի պաշտպանութեան: Պատրաստ
լինելով ամեն ինչ անել ժողովրդի, բանվոր
դասակարգի համար, ջերմ համակրելով ճշգրիտ
դասակարգերի տանջանքներին, նրանք միյե՛վ-
նույն ժամանակ չեյին հավատում նրանց ույ-
ժին և ընդունակութիւններին. նրանք ամենե-
վին յույս չեյին տածում դեպի բանվորու-
թեան սեփական ուժերը: Նրանց աչքում բան-
վորութիւնը տանջված ու անողնական դասա-
կարգ եր, վորին պիտի ոգնել, վորի մասին պի-
տի հոգալ: Նրանք ապագա հասարակութեան հա-
մար ու տ ու պ ի ս տ ն ե ռ — հատուկ ծրագիր եյին
հնարում և ապացուցում եյին բոլորին, բո-
լորին ու բոլորին, թե բավական ե միայն ըն-

դունել իրենց ծրագիրը, վորպեսզի արդի հասա-
րակութիւնը միանգամից վերածվի արցունքի
հովտից՝ յերկրային դրախտի: Կարիքի մեջ՝ նրանք
միայն կարիք եյին տեսնում. նրանք չեյին գի-
տակցում, վոր կապիտալիզմի՝ որոք ունեցած
պրոլետարիատի գոյութեան պայմանները միում
են նրան դեպի դասակարգային կազմակերպութեան
ուղին: Նրանք չեյին հասկանում, վոր դասակար-
գային ինքնագիտակցութեան զարգացմանը զուգ-
ընթաց — պրոլետարիատը գնալով ավելի ու ա-
վելի վիթխարի հեղափոխական ուժ ե դառնում:
Մեծ ուտոպիստները ամբողջ հոգով խղճում
եյին բանվոր դասակարգին և այս պատճառով
ել դիմում եյին աշխարհիս ուժեղներին՝ շարժե-
լու նրանց գութը «ամենաբազմաթիւ և ամենից
շատ չարչարվող դասակարգի» տանջանքների
վառ պատկերներով: Սակայն նրանց կոչերն ան-
վառ պատկերներով: Սակայն նրանց կոչերն ան-
պատասխան եյին մնում: Մի քանի բարյացա-
կամիներից ստացվող միջոցները հաղիվ եյին բա-
վականանում որինակելի սոցիալիստական դադութ
ստեղծելու համար, վորը սովորաբար շատ շուտով
քայքայվում եր:

Մեծ ուտոպիստներից ավելի գործնականը
Ուլենն եր: Նա հարուստ մարդ եր և իր ամբողջ ու-
նեցվածքը դրեց սոցիալական փորձերի վրա, բայց
նա միաժամանակ հոգուտ բանվոր դասակարգի
պաշտպանում եր մի շարք միջոցներ, վորոնք հետա-
գայում ել բավական ոգտակար դուրս յեկան:
Այսպես որինակ Ուլենը ջերմ կողմնակից եր բան-

վորական որենադրության և շատ բան արեց բանվորների մտավոր զարգացման համար:

Այդ յերեքի, մասնավորապես Ֆուլքեյի և Ուլենի ուշժը գլխավորապես այն եր, վոր նրանք տվին բուրժուական հասարակության փայլուն

Ռոբերտ Ուլեն

քննադատությունը և հիմնավորապես զրահվորեցին նրա թերությունները: Ահա այս պատճառով նրանք մեծ ոգուտ բերին բանվոր դասակարգին, վորը նրանց գրվածներում հարուստ նյութ եր գտնում՝ տիրող կուսակցությունները դիմադուրկ

անելու համար: Թեյել նրանց առաջարկած միջոցները վերին աստիճանի անգործնական եյին, այնուամենայնիվ նրանց առաջարկություններից մի քանիսը տեղ գտան կոմունիստական կուսակցության ծրագրի մեջ: Ահա թե ինչու Ենգելսը միանգամայն ճիշտ կերպով մի այլ տեղ նկատում ե, վոր գիտական կոմունիզմը կանգնած ե Սեն-Սիմոնի, Ֆուլքեյի և Ուլենի ուսերին, մարդկանց, վորոնք չնայած իրենց ուսմունքի ամբողջ ֆանտաստիկության և ուտոպիզմին, պատկանում են բոլոր ժամանակների ամենանշանավոր մտածողների թվին և հանճարեղորեն նախատեսել ու կանխակալել են շատ բաներ, վորոնց ճշտությունը մենք ներկայումս ապացուցում ինք գիտականորեն:

Պետք ե ավելացնել, վոր մեծ ուտոպիստները իրենց ծրագրներով հանդես յեկան այն պահուն, յերբ դեռ պրոլետարիատը նոր եր սկսել իր պայքարը կապիտալիստների դեմ և դեռ նա հեղափոխական ուշժ չեւ ներկայանում:

Եթանի դեռելիս պրոլետարիատն այնքան զարգացած չե, վոր ուրույն դասակարգ կազմի, քանի հետեւաբար պրոլետարիատի պայքարը քաղաքական բնույթ չունի և քանի դեռ բուրժուակալի ծոցում արտադրական ուշժերը այնքան չեն զարգացել, վոր հնարավորություն տան՝ պրոլետարիատի ազատագրման և նոր հասարակություն կազմելու համար անհրաժեշտ նյութական պայմաններ գտնելու, — մինչ այդ պրոլե-

տարիատի տեսարանները միշտ հանդես են գալիս վորպես ուտոպիստներ, վորոնք սխառեմներ են հնարում ճնշված դասակարգի կարիքներին ոգնելու համար և աշխատում են բարենորոգող վոր և ե գիտություն գտնել: Սակայն վորչափ պատմությունն ե առաջ ընթանում, և զրա հետ պրոլետարիատի պայքարն ավելի յե պարզորոշ դրսևվորվում — նրանց համար ավելորդ ե դառնում այդ գիտության վորոնումը սեփական գլխում: Նրանց անհրաժեշտ ե միայն հաշիվ տալ իրենց այն մասին, ինչ վոր կատարվում ե իրենց աչքի առջև և դառնալ իրական դեպքերի արտահայտիչը»:

Բայց, հնայած պայմանները փոխվել եյին, մեծ ուտոպիստների աշակերտները համառորեն փակում եյին իրենց աչքերը իրականության հանդեպ: Ովների հետևորդները դուրս եյին գալիս չարտիստների դեմ և ապացուցում եյին, վոր քաղաքական պայքարը միայն խանգարում ե տնտեսական ազատագրմանը և համառորեն մնում եյին այդ կարծիքին, հնայած չարտիստները բացատրում եյին նրանց, վոր իրենց համար քաղաքական ազատագրումը միայն մի միջոց ե՝ տնտեսական ազատագրման համար:

Միյեվնույն յերեվույթը տեսնում ենք և Ֆրանսիայում, ուր ֆուրյերիստները լսել անգամ չեյին կամենում քաղաքական պայքարի մասին: Յերը 1848 թ. հեղափոխությունից առաջ զրված եր ընտրական իրավունքի ու ե ֆորմի հարցը, վորովհետև այն ժամանակ Ֆրան-

Փայտե Փայտե

սիայում այդ իրավունքից ոգտվում եր միայն հարուստ բուրժուազիան, նրանք շարունակում եյին պայքարել ուեֆորմիստների դեմ, ինչպես անվանում եյին այդ պահուն ընտրական իրավունքի վերանորոգության կողմնակիցներին,

Նոյեն Կարե

և բառքառել խաղաղ դեմոկրատիայի մասին, վոր ինքն ըստինքյան կիրադործվի, յերբ տիրող դասակարգերը գիտակցեն նրա անհրաժեշտությունը։ Իսկ մեծ ուսուցիչներն այս փոքրիկ աշակերտների կողքին դուրս եր գալիս նայեմ, բանվոր-

Մարտ փարիզի փողոցներում 1848 թ. փետրվարին

ների շրջանում շատ ժողովրդական՝ հայր Կաբեն, վորը հնարել էր «Ի Կաբիա» (յերջանիկ յերկիր) անունով իր կոմունիստական ուսուցիչան: Հեղափոխությունը բռնկելուց ընդամենը մի քանի ամիս անաջ, նա դեռ աշխատում էր համոզել բանվորներին՝ թողնել քաղաքական պայքարը և իր հետ Ամերիկա գնալ, վորպեսզի այնտեղ, բուրժուական ամպամած աշխարհից անդին, ավելոյաց յերկրում գտնեն նոր Յերուսաղեմ: Այս փորձն անհաջողությամբ վերջացավ: Դեռ նոր ուխտավորները ճամբա չեյին ընկել, յերբ Յվրոպայում պայթեց փետրվարյան հեղափոխությունը:

ԳԼՈՒԽ ԶՈՐՈՐԴ

Նախորդ գլխում պարզված էր կոմունիստների դիրքը այն հոսանքների հանդեպ, վորոնք առյերեկվոյթ, կամ իսկապես պայքարում եյին բուրժուազիայի դեմ: Բայց կոմունիստները աշխատում են տարբեր յերկրների մեջ, վորոնցից մի քանիսում այն ժամանակ քաղաքական կարգերը այնքան հետամնաց եյին, վոր նրանց դեմ վոյմիայն կոմունիստներն եյին պայքարում, այլ յեւ բուրժուազիայի վորոշ խավերը, ուստի անհրաժեշտ էր Մանիֆեստում մատնանշել, թե ինչ վերաբերմունք պիտի ցույց տան կոմունիստները նման կուսակցությունների նկատմամբ և ինչպիսի տաք տիք-գործելակերպ պիտի վարեն նրանք այլեւձայլ յերկրներում:

Անգլիայում դեռ այն պահուն գոյություն ունեն բանվորական խոշոր քաղաքական կուսակցություն՝ չարտիստների կուսակցությունը: Պարզ է, վոր կոմունիստներն իրենց բոլոր ուժերով պիտի ոգնեյին չարտիստներին՝ բուրժուական կուսակցությունների դեմ մղած պայքարում, աշխատելով միայն չարտիստների մեջ տարածել կոմունիզմի հիմնական սկզբունքները:

Հյուսիսային Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների մեջ, ուր այն ժամանակ ստրկատիրու-

թյուր դեռ վերացված չեր, և չկար վերջնականապես ձեվակերպված բանվորական դասակարգ, առանձին կազմակերպություններ գոյություն ունեյին մի քանի նահանգներում միայն: Նրանցից ամենաուղիկալը՝ արմատականը ազրաբային ռեֆորմիստներն էին — հողային բարենորոգիչների ասոցիացիաներ, վոր պահանջում էր հողը ազգային սեփականություն դարձնել:

Հակառակ ռեֆորմիստներին, վորոնք ամենեվին չեյին հետաքրքրվում քաղաքական պայքարով, կոմունիստները միջամտում էյին ամեն տեսակ շարժման, յեթե միայն նա վոր և ե կերպ շոշափում էր բանվոր դասակարգի շահերը: Բայց նրանք միյեմնույն ժամանակ բանվորական զանազան կազմակերպություններից, — ինչպես որինակ պրոֆեսիոնալ միություններից, կոոպերացիաներից, — տարբերվում էյին նրանով, վոր պաշտպանում էյին բանվոր դասակարգի վոչ միայն այժմյան շահերը, կամ առանձին շերտերի, խմբերի շահերը, վորքան ել այդ խմբերը խոշոր լինեյին, այլ հոգում էյին նայել, այն մասին, վորպեսզի անմիջական շահերի յետեւ ընկնելը չփաստի պրոլետարական շարժման ապագային, և բանվոր դասակարգը, բուրժուական հասարակությունը ժառանգելու իր իրավունքը չծախի այնպես, ինչպես աստվածաշնչային Յեսսվը ծախեց իր անդրանկության իրավունքը մի աման վոսպի ապուրով:

Փրանսիայում, այն ժամանակ, բացի արմատական բուրժուազիայից — ռադիկալներից, վորոնք չնայած և ընտրական իրավունքի ընդլայնում էյին պահանջում, սակայն կոմունիստներին հալածում էյին վոչ պակաս, քան պահպանողական բուրժուազիան՝ Գիլոյի գլխավորութամբ, գոյություն ունեւր ասոցիալիստ-դեմոկրատական, կամ ասոցիալ-դեմոկրատական կուսակցությունը: Այդ կուսակցության ծրագիրը պարունակում էր մի շարք պահանջներ, վոր առաջադրում էյին և կոմունիստները, սակայն մինչդեռ կոմունիստները շատ լավ գիտեյին, թե դրանք միայն կոմունիզմին անցնելու միջոցներ են, ֆրանսիական ասոցիալ-դեմոկրատները համարում էյին, վոր այդ միջոցները միանգամայն բավական են՝ բուրժուական հասարակության չարիքները վերացնելու համար*: Փրանսիական ասոցիալ-դեմոկրատների շարքերում գտնվում էյին վոչ միայն մանր բուրժուազիայի զանազան խավերին պատկանող մարդիկ, այլ նայել այնպիսի պրոլետարներ, վորոնց համար դեռ յեվա պարզ չեյին իրենց դասակարգի ազատագրման պայմանները: Նրանք մի կողմից մանր բուրժուազիայի հետ միասին պահանջում էյին դեմոկրատիա հաստա-

* Մանիֆեստով արված և հետեւյալ նկատողությունը. ֆրանսիական ասոցիալ-դեմոկրատներն այնպես հեռու չեն ժամանակակից գերիշնական սոցիալ-դեմոկրատներից, ինչպես յեթե յեթե յեթե: Այս միտքը ճշիտ էր 30 տարի առաջ, յերբ Մենգեսն արեց այս նկատողությունը: Արդի սոցիալ-դեմոկրատիան թեոքիայով ընդունում է Մանիֆեստի հիմնական դրությունները, բայց գործնականում այն ժամանակվա սոցիալ-դեմոկրատներից հեռու չի գնում:

տել, իսկ մյուս կողմից տարվում էյին սոց. դեմոկրատիայի ամենաակնազարկ տեսարաններից մեկի, Լյուբի Բլանի առաջարկած նախագծով: Լյուբի Բլանը պատկանում էր բուրժուական սոցիալիստների շարքին և դատապարտում էր անգլուսլ մրցումը, վոր այնքան ուժեղ ազդում էր մանր բուրժուակիայի և արհեստավորների վրա: Իբրեւ գլխավոր մեջոց այս չարիքի դեմ նա առաջարկում էր պետական վարկի ոգնությամբ բանավորների արդյունագործական միություններ կազմակերպել: Այդ կուսակցության գլխավոր քաղաքական ղեկավարը՝ «Ռեֆորմ» թերթի խմբագիր Լեդրյու-Ռոբենն էր: Հակառակ արմատականներին, այս թերթը բարյացակամ վերաբերմունք էր ցույց տալիս գուտ բանվորական կուսակցություններին, վորպես իր դաշնակիցներին և հաճախ նույնիսկ իր եջերը տրամադրում էր կոմունիստներին:

Զվիցերիայում այդ պահուն համառ պայքար էր մղվում կաթոլիկ և բողոքական կանտոնների միջեւ: Կաթոլիկ կանտոններում տիրապետում էյին թունդ պահպանողականները, վորոնց աջակցում էր Մետերնիխը, իսկ բողոքական կանտոնների մեջ՝ լիբերալ բուրժուականները, վորոնք սակայն վոչնչով յետ չեյին մնում իրենց հակառակորդներից, յերբ հարց էր հարուցվում կոմունիստների դեմ պայքարելու մասին: Բայց, մանավանդ Ֆրանսիական Զվիցերիայում, ժընեվի և Վաադի (գլխավոր քաղաքը Լոզանն է)

կանտոններում, կային և ավելի առաջադեմ բուրժուական կուսակցություններ, ֆրանսիական սոցիալ դեմոկրատների նման, վորոնք այն ժամանակ դեռ քաղաքավարի վերաբերմունք էյին ցուց տալիս բանվորներին և կոմունիստներին: Ահա այս պատճառով Մանիֆեստը խորհուրդ է տալիս ոժանդակելու նրանց՝ պահպանողական բուրժուակիայի դեմ մղած պայքարում:

Լեհաստանում, վոր այն ժամանակ բաժանված էր Ռուսաստանի, Ավստրիայի և Պրուսիայի միջեւ, բանվորական շարժում գոյություն չուներ: Բոլոր ուժերը այնտեղ կլանել էր ազգային ազատագրումը: Բայց այն ժամանակ, յերբ Լեհական ապստամբների մի մասը համառորեն պաշտպանում էր հին շլյախտային ու ճորտատիրական արտոնությունները, մյուս՝ դեմոկրատական մասը, ընդհակառակը, պահանջում էր գյուղացիներին և գյուղացիական հողատիրությանը ազատել ֆեոդալական լծից, այսինքն՝ կողմնակից էր ագրարային հեղափոխության: Այս կուսակցությունը, վորին կոմունիստները պիտի աջակցեյին, կոչվում էր «Լեհական դեմոկրատական ընկերություն»: Նա կազմակերպեց 1846թ. ավստրիական Լեհաստանի ապստամբությունը, վոր հայտնի յե «կրակոյան ապստամբություն» անունով: Այդ ապստամբությունն անհաջող անցավ, վորովհետեւ Մետերնիխին հաջողվեց տգետ գյուղացիներին քշել ապստամբների ու կալվածատերերի վրա,

վորոնցից շատերը գաղանաքար սրի քաշվեցին:

Դրությունը ավելի բարդ եր Գերմանիայում, ուր բուրժուազիան դեռ քաղաքական իշխանության չէր հասել և, թեպետ մի քիչ անհամարձակ, դուրս եր գալիս ազնվականության ու բացարձակ միապետության դեմ:

Հակառակ «ճշմարիտ սոցիալիստներին»), վորոնք քաղաքական պայքարի մասին լսել անգամ չեյին ուզում, և հակառակ արմատականներին, վորոնք առաջնակարգ նշանակություն եյին տալիս միայն քաղաքական պայքարին և ֆրանսիական սոց.-դեմոկրատների նման մի քանի պահանջներ եյին դնում հոգուտ բանվոր դասակարգի, կոմունիստները Գերմանիայում պիտի աշխատեյին ձեռք բերել քաղաքական ամենալայն ազատություն, վորպես զի պատրաստեն պրոլետարիատին հաղթական բուրժուազիայի դեմ:

Ահա թե ինչու նրանց գործելակերպը Գերմանիայում շատ ավելի բարդ եր: Պեպք եր մի կողմից պայքարել բուրժուազիայի հետ միատեղ, քանի վերջինս հեղափոխականություն մաքառում եր ազնվականության դեմ ու միյեմլույն ժամանակ անհրաժեշտ եր զարգացնել բանվորների մտքում՝ իրենց և բուրժուազիայի շահերի թշնամական ներհակություն գիտակցությունը: Հարկավոր եր քննադատել այդ բուրժուազիայի բոլոր սխալները և մղել նրան առաջ՝ թեկուզ և

վախ ունենալով, վոր նա դրանից զրդված կարող ե դաշն կնքել ազնվականության հետ՝ ընդդեմ պրոլետարիատի:

Մարքսն ու Ենգելսը այդ ժամանակ հույս ունեյին, վոր Գերմանիայում բուրժուական հեղափոխությունը ավելի բարենպաստ պայմաններում կկատարվի, քան Ֆրանսիայում և Անգլիայում, և վոր փոխանցման շրջանը բուրժուական ու պրոլետարական հեղափոխությունների միջև ավելի կարճատեղ կլինի: Սակայն գերմանական հեղափոխության փորձը ցույց տվեց, վոր ինչքան ավելի վճռական դիրք ե բռնում պրոլետարիատը, բուրժուազիան այնքան ավելի յետրամադրվում դաշն կապել ազնվականության հետ: Այս միտքը հաստատվեց և ռուսական հեղափոխության փորձով:

Մանիֆեստը վերջանում ե ընդհանրապես հեղափոխության ժամանակաշրջանում կոմունիստների բռնելիք գլխավոր վարքագծի—տաքսիքի մատնանշումով:

Մինչդեռ բուրժուական կուսակցությունները, վորոնք հեղափոխության վրա նայում են վորպես անխուսափելի շարիքի և, իրենց նպատակին հասնելուց հետո, բոլոր ուժերով աշխատում են այն կանգնեցնել, կոմունիստները ընդհակառակը, ամենուրեք «բորբոքում» են և պաշտպանում ամեն մի հեղափոխական շարժում, վոր ուղղված ե բուրժուական հասարակական և քաղաքական հարաբերություններ

դեմ: Բոլոր ուժերով անհրաժեշտ է խախտել բուրժուական հասարակութեան հիմքերը և ընդգծել, վոր գլխավոր շարիքը արտադրութեան միջոցների մասնավոր սեփականութունն է: Հետեւաբար, հակառակ բոլոր այլ կուսակցութիւններին, հակառակ նույնիսկ ամենադեմոկրատներին անգամ, անհրաժեշտ է բարձրացնել ամբողջ շարժման հիմնական հարցը—սեփականութեան հարցը:

Զբաժանելով դեմոկրատական կուսակցութիւններին պատրանքները, կոմունիստները, վոր առաջին հերթին բանվոր դասակարգի շահերն են պաշտպանում, ձգտում են բոլոր ճնշվածների միասնական ճակատ ստեղծել կեղեքիչների դեմ մղած պայքարում:

Միայն թե կոմունիստները շատ լավ գիտեն, վոր այս պայքարը՝ կյանքի ու մահը պայքար է, վոր յերբ խոսքը վերաբերվում է ամբողջ հասարակութեան լիակատար վերակազման, ապա հեղափոխական գիտութեան վերջին խոսքը կլինի պատերազմ կամ մահ, արյունալի պայքար, կամ վոչնչացում:

Այդպես է հարցի անժխտելի դրութիւնը:

Յուրաքանչյուր յերկրի պրոլետարիատը պետք է առաջին հերթին վերջ դնի իր բուրժուազիային, բայց վորքան ավելի մեծ թվով յերկրներ կընդգրկի պրոլետարական հեղափոխութիւնը, այնքան ավելի ամուր կլինի պրոլետարիատի հաղ-

թանակը: Նրա վերջնական հաջողութեան պայմանն է—ամբողջ աշխարհի, բոլոր յերկրների պրոլետարներին միութիւնը:

Դ. ՌՅԱԶԱՆՈՎ

ԲՈՎԱՆ ԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

	Էջ
ՆԱԽԱԲԱՆ	9
ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ	15
ԿՈՄՈՒՆԻՍՏԱԿԱՆ ՄԱՆԻՓԵՍՏ	47
I Բուրժուաներ յեվ պրոլետարներ	48
II Պրոլետարներ յեվ կոմունիստներ	72
III Սոցիալիստական յեվ կոմունիստական գրականություն	90
IV Կոմունիստների դիրքը դեպի զանազան դիմադիր կուսակցությունները	109
ՊԱՐԶԱԲԱՆՈՒՄՆԵՐ	
Առաջին գլխի	115
Յերկրորդ գլխի	186
Յերրորդ գլխի	219
Չորրորդ գլխի	249

Հ. Ս. Խ. Հ. ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ԳԻՏԱԿԱՆ ՍՈՑԻԱԼԻՋՄԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

անվան տակ Հ. Ս. Խ. Հ. Պետրատի Մոսկվայի բաժանմունքը նախածնունել և մարքսիստական գրականության յերկու սերիայի հրատարակության:

ԱՌԱՋԻՆ—ՀԱՐԱՄԱՏՉԵՆԻ ՍԵՐԻԱՅԻ մեջ կմտնեն մարքսիստական միջազգային գրականության լավագույն գործերը՝ նվիրված մարքսիզմի տեսության հիմնական հարցերին յեվ համաշխարհային հեղափոխական շարժումների պատմությանը:

ՅԵՐԿՐՈՐԴ—ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՍԵՐԻԱՅԻ մեջ կմտնեն Վ. Լենինի (6 հատոր) յեվ Գ. Պլեխանովի (6 հատոր) ընտիր աշխատությունները:

ՏՊԱԳՐՎՈՒՄ Ե

ԼԵՆԻՆ — Ժողովածու

ՊԱՏՐԱՏՎՈՒՄ ԵՆ

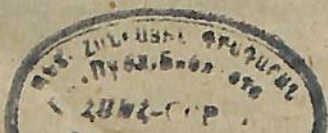
Վ. Ի. ԼԵՆԻՆ — Ընտիր աշխատություններ հատոր Ա.

Գ. ՌԵՍԶԱՆՈՎ Կ. Մարքս և Գ. Ենգելս

ԿԱՐԼ ՄԱՐԿՍ — Ժողովածու

ՋՈՆ ՌԻԴ Տաս որ, վոր ցնցեցին աշխարհը

ԾԱՆՈԹ.— 1. Արեպանի թարգմանությունը ստացված և «Մուրճ» և «Մանգաղ» հրատարակչությունից.

ՏՊԱԳՐՎՈՒՄ Ե ՅԵՎ ՁՈՒՏՈՎ ԼՈՒՅՍ ԿՏԵՍՆԻ

Վ. Ի. ԼԵՆԻՆ

ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

Շրժել հրատարակություն 30—40 նկարով

Հ. Ս. Խ. Հ. ՊԵՏԷՐԱՏԻ

ԳԼԱՎԼԻՑ 20611

Յ-ՐԴ ՏՊԱՐԱՆ

ՏԻՐԱԺ 1200

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0181285

